

POLICIJA

**ATKĀRTOTU
LIKUMPĀRKĀPUMU
NOVĒRŠANAS
PAMATPRINCIPI**

Ievads

Atkārtoti likumpārkāpumi un to novēršana arvien vairāk kļūst par vienu no policijas preventīvā darba prioritātēm dažādās pasaules valstīs. Gan Latvijā, gan citās valstīs, pētot kriminogēno situāciju, ir skaidri redzams, ka noziegumu izkliede ir ļoti neproporcionāla, t.i., liela daļa noziegumu tiek vērstā pret mazu daļu sabiedrības, jo risks kļūt par cietušo ir īpaši izteikts noteiktām personu grupām, tāpat liela daļa noziegumu notiek ģeogrāfiski mazās teritorijās, jo tajās ir vāji aizsargfaktori, turklāt arī risks izdarīt likumpārkāpumu ir izteiktāks noteiktām personu grupām, ņemot vērā šo grupu riska faktoros. Tieši policijas spēja savlaicīgi atpazīt atkārtotu likumpārkāpumu riskus un tam sekojošā proaktīvā rīcība ir tas, kas ilgtermiņā ietekmēs vidi, kurā mēs dzīvojam, un liecinās par tās drošību.

Grāmatas „Atkārtotu likumpārkāpumu novēršanas pamatprincipi” mērķis ir sniegt lasītājam plašu un vispusīgu ieskatu par atkārtotu likumpārkāpumu veidošanās pamatprincipiem, to risku novērtēšanas un pārvaldības procesu, kā arī par starpinstiūciju sadarbības pamatnostādņiem. Īpaša uzmanība grāmatā ir veltīta atkārtotu likumpārkāpumu problemātikai un noziegumu pret personu un noziegumu pret īpašumu novēršanai, detalizēti iztirzājot riska faktoros, kuri ietekmē šo noziegumu atkārtotību. Tieši riska faktoru apzināšana ir būtiska, lai policija varētu plānot preventīvās darbības gan īstermiņā, gan ilgtermiņā. Tādēļ grāmatas mērķauditorija ir ne tikai tās policijas amatpersonas, kuras veic, vada vai organizē policijas preventīvo darbu, bet arī policijas zemākā, vidējā un augstākā līmeņa vadība.

Preventīvais darbs, kas ir neapšaubāms pamats drošai dzīves videi, būs veiksmīgs tikai tad, ja policija savus ierobežotos resursus spēs izmantot efektīvi un efektīgi. Tas nozīmē, ka policijas darbs nākotnē nav iedomājams bez risku novērtēšanas instrumentu izmantošanas ikdienas darbā, reaģējot uz dažāda veida likumpārkāpumiem, nosakot skaidras rīcības prioritātes, tai skaitā preventīvā darba realizēšanā atkarībā no atkārtotības riska līmeņa. Tāpat policijas darbs nākotnē nav iedomājams bez policijas vēlmes un spējam drošības aktualitāšu risināšanā iesaistīt sadarbības partnerus gan no valsts, gan nevalstiskā sektora. Līdz ar to tas ietver ne tikai nepieciešamību veikt savu prasmju un iekšējo procedūru pilnveidi atkārtotu likumpārkāpumu identificēšanai un novēršanai, bet šajā procesā iesaistīt sadarbības partnerus, kas, savukārt, nozīmē veidot atvērtu un savstarpējā uzticībā balstītu sadarbības politiku.

Autoru kolektīvs no sirds cer, ka grāmatā aplūkotā atkārtotu likumpārkāpumu problemātika un tās novēršanas pamatprincipi kalpos kā viens no atspēriena punktiem, lai mēs visi kopā veidotu efektīvu un efektīgu preventīvo praksi policijā, kas ilgtermiņā ļaus veidot drošāku dzīves vidi ikvienam Latvijas iedzīvotājam.

Autori: Landmane D., Rinkevics A., Eināts K., 2019

Dizains: SIA „E FORMA”

© Valsts policija, 2019

ISBN 978-9934-8311-6-4

Atkārtotu likumpārkāpumu novēršanas pamatprincipi

Saturs

▶ Ievads	1
▶ 1. Noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu novēršana	4
1.1. Atkārtotu likumpārkāpumu izplatība.....	6
1.2. Atkārtotu likumpārkāpumu veidošanās pamatprincipi.....	7
1.2.1. Noziedzīga nodarījuma recidīvs.....	10
1.2.2. Atkārtota viktimizācija.....	15
1.2.3. Atkārtoti likumpārkāpumi noteiktās vietās un teritorijās.....	23
▶ 2. Noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu riska identificēšanas, novērtēšanas un pārvaldības pamatprincipi	27
2.1. Riska identificēšana.....	28
2.2. Riska novērtēšana.....	30
2.3. Riska pārvaldība.....	33
2.4. Riska identificēšana, novērtēšana un pārvaldība policijas darbā.....	37
▶ 3. Starpinstitūciju sadarbības pamatprincipi dažādu likumpārkāpumu novēršanā	40
▶ 4. Noziegumi pret personu	50
4.1. Vardarbība ģimenē.....	50
4.1.1. Vardarbības ģimenē veidi.....	50
4.1.2. Atkārtota vardarbība ģimenē.....	53

4.1.3. Vardarbības ģimenē riska faktori.....	54
4.1.4. Vardarbības ģimenē riska novērtēšanas instrumenti.....	58
4.1.5. Vardarbības ģimenē novēršana.....	59
4.1.6. Starpinstitūciju sadarbība vardarbības ģimenē novēršanā.....	60
4.2. Noziedzīgi nodarījumi pret personas tikumību un dzimumneaizskaramību.....	60
4.2.1. Dzimumnoziedzumu veidi.....	60
4.2.2. Dzimumnoziedzumu atkārtotība.....	63
4.2.3. Dzimumnoziedzumu riski.....	64
4.2.4. Dzimumnoziedzumu risku novērtēšanas instrumenti.....	69
4.2.5. Dzimumnoziedzumu novēršana.....	70
4.2.6. Starpinstitūciju sadarbība dzimumnoziedzumu novēršanā.....	71
▶ 5. Noziedzumi pret īpašumu.....	73
5.1. Atkārtoti noziedzumi pret īpašumu.....	73
5.2. Riska faktori noziedzumos pret īpašumu.....	75
5.3. Noziedzumu pret īpašumu novēršana.....	85
▶ Pielikumi.....	91
▶ Izmantotā literatūra (atsauces).....	105

► 1. Noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu novēršana

Valsts policija atbilstīgi kompetencei īsteno valsts politiku noziedzības apkarošanas un sabiedriskās kārtības un drošības aizsardzībā, kā arī personu tiesību un likumīgo interešu aizsardzībā. Valsts policijas pienākums ir aizsargāt personu dzīvību, veselību, tiesības un brīvības, īpašumu, sabiedrības un valsts intereses no noziedzīgiem un citiem prettiesiskiem apdraudējumiem. [1] Valsts policijas uzdevums ir garantēt personu un sabiedrības drošību, atklāt noziedzīgus nodarījumus, meklēt personas, kuras izdarījušas noziedzīgus nodarījumus, likumā paredzētajā kārtībā sniegt palīdzību iestādēm, privātpersonām un personu apvienībām to tiesību aizsardzībā un ar likumu noteikto pienākumu realizācijā, atbilstīgi savai kompetencei izpildīt administratīvos sodus un kriminālsodus, kā arī novērst noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus. [2] Noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu novēršanā liela loma ir tieši noziegumu profilaksei.¹ Tādēļ Valsts policija noteikusi piecus stratēģiskos darba virzienus preventīvo pasākumu īstenošanai – lokālo problēmu risināšana, policijas darba pilnveidošana saskarsmē ar primārajām mērķauditorijām, sistemātiska informēšana un izglītošana par drošības jautājumiem, kā arī prevencijas sistēmas efektivitātes paaugstināšana. [4] Atbilstoši Valsts policijas prevencijas² stratēģisko virzienu 2018.–2020. gadam vienam no stratēģiskajiem uzdevumiem noteikts, ka nepieciešams apzināt un izpētīt atkārtotības līmeni dažādos likumpārkāpumos, atkārtotības riska novēršanu iekļaujot iecirkņu prevencijas plānos.

Nemot vērā iepriekš minēto, policijas rīcībai ir jābūt orientētai uz iespējami efektīvāku noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu novēršanu, tādējādi ne tikai samazinot noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu skaitu, bet arī pasargājot potenciālos cietušos no noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu kaitīgās ietekmes. Lai varētu pēc iespējas efektīvāk atklāt un novērst noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus, policijai nepieciešamas zināšanas par noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu cēloņiem un to veicinošiem faktoriem, zināšanas par likumpārkāpumu veidošanās mehānismiem, kā arī izpratne par atbilstošu preventīvo pasākumu lietošanu noziegumu un citu likumpārkāpumu novēršanā.

Zinātnieki ir veikuši daudz pētījumu, lai noskaidrotu noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu cēloņus un to veicinošos faktorus. Savukārt profesionāļi ir konstatējuši, ka tikai ar noziegumu cēloņu identificēšanu ir par maz, lai spētu efektīvi novērst noziedzīgus nodarījumus. Tāpēc jaunākais pētniecības virziens ir orientēts uz noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu veidošanās mehānismu noskaidrošanu, kā arī uz efektīvu un atbilstošu prevenciju noziegumu un citu likumpārkāpumu novēršanā. Pateicoties zinātnieku un profesionāļu veiktajiem pētījumiem par noziedzīgu nodarījumu novēršanu, policija var izmantot pētījumos iegūtās atziņas, izstrādājot dažādas metodes un paņēmienus noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu novērtēšanā un prevencijā.

Noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu novēršana ir pasākumu kopums, kur problēmas empīrisko izpēti veic dažādu zinātņu jomu zinātnieki, savukārt praktiskās aktivitātes īsteno dažādu jomu profesionāļi. Tātad noziedzīgu nodarījumu novēršanā ir iesaistīti dažādi profesionāļi. Analizējot spēkā esošos normatīvos aktus un profesionāļu ikdienā lietotos jēdzienus, kā arī dažādas teorijas un teorētiskās pieejas, kas saistītas ar noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu novēršanu, secināms, ka noteiktu jēdzienu lietojums atšķiras. Strādājot pie noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu novēršanas un savstarpēji sadarbojoties vairākām institūcijām un profesionāļiem, būtiska ir vienota izpratne par dažādiem jēdzieniem. Svarīgāko jēdzienu skaidrojumi, kuri tiek izmantoti grāmatā, redzami 1. tabulā.

¹ **Noziegumu profilakse** ir „valsts varas un pārvaldes iestāžu, pašvaldības vai personu grupu, vai arī atsevišķu indivīdu veikto pasākumu un darbību kopums noteiktu noziedzīgu nodarījumu veidu ierobežošanā vai novēršanā, vai arī atsevišķu noziedzīgu nodarījumu novēršanā” (*Juridisko terminu vārdnīca*. I. Krastiņa red. Rīga : Nordik, 1998, 180. lpp.). [3]

² **Prevencija** ir „valsts realizēts pasākumu kopums, kas vērstas uz to, lai kavētu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu valstī vai kādā tās reģionā” (*Juridisko terminu vārdnīca*. I. Krastiņa red. Rīga : Nordik, 1998, 214. lpp.). [3]

1. tabula. Jēdzienu skaidrojumi

- **Administratīvais pārkāpums** – prettiesiska, vainojama (ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarīta) darbība vai bezdarbība, kura apdraud valsts vai sabiedrisko kārtību, īpašumu, pilsoņu tiesības un brīvības vai noteikto pārvaldes kārtību un par kuru likumā paredzēta administratīvā atbildība (saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (turpmāk LAPK) 9. pantu).
- **Atkārtots likumpārkāpums** – personas atkārtota darbība vai bezdarbība, par kuru ir paredzēta kriminālatbildība vai administratīvā atbildība.
- **Cietušais**³ – persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu vai administratīvo pārkāpumu ir radīts kaitējums, proti, morāls aizskārums, fiziskas ciešanas vai mantisks zaudējums.
- **Likumpārkāpējs** – persona, kura izdarījusi administratīvo pārkāpumu un ir saukta pie administratīvās atbildības, vai persona, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu un ir saukta pie kriminālatbildības.
- **Likumpārkāpums** – personas darbība vai bezdarbība, par kuru ir paredzēta kriminālatbildība vai administratīvā atbildība.
- **Noziedzīgs nodarījums** – ar nodomu (tiši) vai aiz neuzmanības izdarīts kaitīgs nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš paredzēts Krimināllikumā (turpmāk KL) un par kura izdarīšanu draud kriminālsods (saskaņā ar KL 6. panta 1. daļu). Atbilstoši personas vai sabiedrības interešu apdraudējuma raksturam un kaitīgumam noziedzīgi nodarījumi iedalāmi kriminālpārkāpumos un noziegumos. Noziegumi iedalāmi šādi: mazāk smagi noziegumi, smagi noziegumi un sevišķi smagi noziegumi (saskaņā ar KL 7. panta 1. daļu).
- **Noziedznieks** – persona, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu un ir saukta pie kriminālatbildības.
- **Persona, kura izdarījusi administratīvo pārkāpumu**⁴ – persona, kura izdarījusi administratīvo pārkāpumu un ir saukta pie administratīvās atbildības.
- **Persona, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu**⁵ – persona, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu un ir saukta pie kriminālatbildības.
- **Vieta, kurā veikts likumpārkāpums** – noziedzīga nodarījuma vai administratīvā pārkāpuma izdarīšanas vieta un apstākļi.
- **Notiesātais** – no notiesājoša sprieduma vai prokurora priekšraksta par sodu spēkā stāšanās dienas apsūdzētais iegūst notiesātā statusu (saskaņā ar KPL 74.¹ pantu).

³ **Cietušais** kriminālprocesā var būt fiziska vai juridiska persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, proti, morāls aizskārums, fiziskas ciešanas vai mantisks zaudējums (saskaņā ar Kriminālprocesa likuma (turpmāk KPL) 95. panta 1. daļu). Cietušais administratīvā pārkāpuma lietā var būt fiziska vai juridiska persona, kurai ar administratīvo pārkāpumu radīts kaitējums, proti, morāls aizskārums, fiziskas ciešanas vai mantisks zaudējums. Par cietušo administratīvā pārkāpuma lietā nevar būt persona, kurai morāls aizskārums nodarīts kā noteiktas sabiedrības grupas vai daļas pārstāvim (saskaņā ar LAPK 261. pantu).

⁴ **Persona, kura izdarījusi administratīvo pārkāpumu**, ir atbildīga saskaņā ar likumu, kas ir spēkā pārkāpuma izdarīšanas laikā un vietā (saskaņā ar LAPK 8. pantu).

⁵ **Persona, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu** – persona, kas noziedzīgu nodarījumu pati tieši izdarījusi vai tā izdarīšanā izmantojusi citu personu, kura saskaņā ar šā likuma (Krimināllikuma) nosacījumiem nav saucama pie kriminālatbildības (saskaņā ar KL 17. pantu).

1.1. Atkārtotu likumpārkāpumu izplatība

Likumpārkāpumu izplatība tiek noteikta, analizējot valstī reģistrētos noziedzīgos nodarījumus un citus likumpārkāpumus. Pastāv arī citas pieejas, kā analizēt likumpārkāpumu izplatību. Cietušo personu atkārtota pakļaušana likumpārkāpumiem tiek analizēta atkārtotas viktimizācijas pētījumos. Savukārt personas, kuras izdarījušas noziedzīgu nodarījumu, tiek analizētas nozieguma recidīva pētījumos. Pētījumi atklāj, ka noteiktas personas vai vietas ir pakļautas atkārtotai viktimizācijai. Turklāt personām, kuras veic noziedzīgus nodarījumus, ir pietiekami augsts recidīva risks. Dažādās valstīs veiktajos pētījumos iegūtos secinājumus apstiprina arī policijas novērojumi. Policija ir konstatējusi, ka ne tikai likumpārkāpējs, bet arī cietusī persona nonāk policijas redzeslokā atkārtoti. Tāpat policija ir konstatējusi, ka ir konkrētas vietas, kas likumpārkāpumiem tiek pakļautas biežāk salīdzinājumā ar citām vietām noteiktā apgabalā. Tāpat noteiktas personas nonāk policijas redzeslokā atkārtoti kā cietušie vai kā vainīgās personas. Pastāv gadījumi, kad personas loma likumpārkāpumos mainās, t.i., persona, kura cietusi no viena likumpārkāpuma, citā likumpārkāpumā var būt vainīgā persona. Tāpat zināms, ka noteiktās vietās un apgabalos koncentrējas noteikts skaits likumpārkāpumu (piemēram, zādzības, uzbrukumi) vai tiek veikti atkārtoti likumpārkāpumi (piemēram, vardarbība ģimenē).

Atkārtota viktimizācija

Atkārtotas viktimizācijas pētījumi atklāj, ka daļa personu noteiktā laika posmā cieš atkārtoti no tā paša veida likumpārkāpumiem (piemēram, vardarbības ģimenē). Šādi cietušie veido ievērojamu daļu no kopējā likumpārkāpumos reģistrēto cietušo skaita. Apkopojot dažādus pētījumus, secināts, ka likumpārkāpumos pret personu, kā, piemēram, vardarbības ģimenē gadījumos, atkārtotai viktimizācijai tiek pakļauti 44 % cietušo, bet seksuālas vardarbības gadījumos – 67 % cietušo. Savukārt likumpārkāpumos pret īpašumu, kā, piemēram, zādzībās no mājokļa, atkārtoti cietuši 19 % personu, bet zādzībās no transportlīdzekļa atkārtoti cietuši 24 % personu. [8] Iegūtie rezultāti liecina, ka daļa personu ir pakļautas augstākam atkārtota likumpārkāpuma riskam. Turklāt atkārtotas viktimizācijas risks ir lielāks vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos salīdzinājumā ar likumpārkāpumiem pret īpašumu. [9] Tādēļ ir būtiski preventīvos likumpārkāpumu novēršanas pasākumus īstenot primāri attiecībā uz šīm personām.

Valsts policija sadarbībā ar pētījumu centru SKDS 2017. gadā veica Latvijas iedzīvotāju aptauju „Latentā noziedzība un atkārtota viktimizācija dažādos noziedzīgos nodarījumos”, kur tika izvērtēta atkārtotas viktimizācijas izplatība Latvijā. Aptaujājot iedzīvotājus, kuri pēdējo trīs gadu laikā bija cietuši no kāda likumpārkāpuma, tika lūgts norādīt, cik reizi savas dzīves laikā viņi no tā cietuši, kad pēdējo reizi cietuši no likumpārkāpuma un cik sen bija iepriekšējā reize, kad viņi cieta no attiecīgā likumpārkāpuma. Respondentu skaits, kas bija saskārušies ar atsevišķiem likumpārkāpuma veidiem (piemēram, seksuālu vardarbību), bija neliels, tāpēc secinājumi par likumpārkāpumos cietušo pieredzi izdarāmi piesardzīgi. Aptaujas dati liecina, ka respondenti, kuri savas dzīves laikā no noteikta likumpārkāpuma veida cietuši vairāk nekā vienu reizi, piedzīvojuši atkārtotu viktimizāciju no šādiem likumpārkāpuma veidiem: vardarbības ģimenē (85 % gadījumu), sabiedriskās kārtības traucējumiem / huligānisma (51 % gadījumu), krāpšanas (34 % gadījumu), draudiem pret personas dzīvību vai veselību (34 % gadījumu) un mantas tišas iznīcināšanas vai bojāšanas (35 % gadījumu). [10]

Pētījumi atklāj, ka atkārtotiem likumpārkāpumiem var būt pakļautas ne tikai personas, bet arī noteiktas vietas. Padziļināti analizējot vietas, kuras pakļautas atkārtotiem likumpārkāpumiem, konstatēts, ka atkārtota likumpārkāpuma riskam ir pakļautas arī konkrētas vietas un teritorijas. Tieši likumpārkāpumos pret īpašumu liela daļa atkārtotu likumpārkāpumu tiek veikta noteiktās vietās un teritorijās. Valsts policija 2016. un 2017. gadā, pamatojoties uz Valsts policijā reģistrētajiem notikumiem, veica pētījumu, lai noskaidrotu konkrētā pilsētā (Jelgavā) izteiktākas vai mazāk izteiktas riska vietas un teritorijas. Pētījuma rezultāti atklāja, ka atkarībā no likumpārkāpuma veida veidojas izteiktākas vai mazāk izteiktas riska vietas un teritorijas. Piemēram, vizitērtākās riska vietas un teritorijas veidojas zādzībās no dzīvokļiem un zādzībās no transportlīdzekļiem, savukārt mazāk izteikti – zādzībās no privātmājām. [11]

Kopumā secināms, ka atkārtotas viktimizācijas riskam ir pakļautas noteiktas personas, kā arī noteiktas vietas un teritorijas. Svarīgi ir identificēt riskus, kuri veicina noteiktu personu, kā arī vietu un teritoriju pakļaušanu atkārtotiem likumpārkāpumiem. Tikai spējot identificēt riska faktorus, var izstrādāt atbilstošus preventīvos pasākumus riska faktoru mazināšanai.

Noziedzīga nodarījuma recidīvs

Zināms, ka neliela personu grupa ir atbildīga par lielāko daļu noziedzīgu nodarījumu. [12] Apkopojot dažādus pētījumus, secināts, ka likumpārkāpumus pret personu, kā, piemēram, uzbrukumus personām, atkārtoti veic 44 % likumpārkāpēju, bet seksuālus uzbrukumus personām atkārtoti veic 85 % likumpārkāpēju. Savukārt likumpārkāpumus pret īpašumu, piemēram, zādzības no mājokļiem, atkārtoti veic 40 %, bet zādzības no transportlīdzekļiem – 46 % likumpārkāpēju. [8] Tomēr dažādos pētījumos iegūtie dati par noziedzīga nodarījuma recidīva izplatību atšķiras. Lielbritānijā veiktajā pētījumā, kurā tika analizēts notesāto personu recidīvs noteiktā laika posmā, secināts, ka notesāto personu recidīva risks būtiski pieaug laika posmā pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma. [12]

Latvijā tika veikts pētījums, lai noskaidrotu iespējamus jauna noziedzīga nodarījuma izdarīšanas (recidīva) faktoros notesātajām personām. Pētījumā tika analizētas četras notesāto personu kategorijas (ar piespiedu darbu notesātie – 16 %; nosacīti notesātie – 51 %; nosacīti pirmstermiņā atbrīvotie – 8 %; pilnu brīvības atņemšanas soda termiņu izcietušie – 25 %) un konstatēts, ka jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarījuši 27 % personu, kur par recidīva esamības kritēriju tika pieņemts jauna kriminālprocesa ierosināšanas fakts (neatkarīgi no rezultāta). No visiem no jauna ierosinātajiem kriminālprocesiem visvairāk kriminālprocesu tika ierosināts tieši par zādzībām (53 %), noziegumiem, kas saistīti ar narkotikām (13 %), un automašīnas vadīšanu reibumā (10 %). Savukārt pārējie kriminālprocesi tika ierosināti par mantas iznīcināšanu vai bojāšanu (7 %), izvairīšanos no soda izciešanas (6 %), par noziegumiem tautsaimniecības jomā (5 %), kā arī neliels skaits vēl par citu veidu noziegumiem (7 %). [13] Ieslodzījuma vietu pārvaldes statistika rāda, ka 2017. gada 31. decembrī ieslodzījumā vietās Latvijā atradās 3765 ieslodzītie. Savukārt no visiem notesātajiem 56,34 % notesāto ieslodzījumā atradās jau otro reizi vai vairāk. [14]

Kopumā secināms – pastāv risks, ka personas, kuras izdarījušas noziedzīgu nodarījumu, var veikt noziedzīgu nodarījumu atkārtoti, turklāt šis risks būtiski palielinās laika posmā pēc sākotnēji izdarītā noziedzīgā nodarījuma. Svarīgi ir identificēt riskus, kuri mudina personu veikt atkārtotu noziedzīgu nodarījumu vai citu likumpārkāpumu. Ja ir identificēti noziedzīga nodarījuma recidīva riski, var izstrādāt atbilstošus preventīvos pasākumus riska faktoru mazināšanai, tādējādi, iespējams, novēršot jaunus noziedzīgus nodarījumus vai citus likumpārkāpumus.

1.2. Atkārtotu likumpārkāpumu veidošanās pamatprincipi

Policijai svarīgi ir apzināties likumpārkāpuma cēloņus un to veicinošos faktoros. Pastāv dažādas teorijas un koncepcijas, kuras skaidro likumpārkāpumu cēloņus un to veicinošos faktoros. Daļu faktoru (piemēram, audzināšanu, ģenētiku, psiholoģiskos procesus), kuri veicina personas kļūšanu par likumpārkāpēju, policijai ir sarežģīti novērtēt. Tas, savukārt, neattiecas uz vides kriminoloģiju⁶, kuras teorijas un jēdzieni policijai ir īpaši noderīgi ikdienas darbā, jo skaidro likumpārkāpumu veidošanās mehānismus.

Likumpārkāpumu veidošanās mehānismi

Visdaudzpusīgāk likumpārkāpumu veidošanās mehānismu izskaidro ierastās kārtības teorija (*Routine Activity theory*). Ierastās kārtības teorija apgalvo, ka likumpārkāpums notiek tad, kad iespējams likumpārkāpējs un piemērotais mērķis satiekas laikā un vietā un kad mērķis netiek pietiekami apsargāts [16] (sk. 2. tabulu). Šīs teorijas rezultātā radās problēmas analīzes trijstūris (*Problem Analysis Triangle*), kas zināms arī kā noziedzības trijstūris, ko attēlo kā trijstūri, kuram katrā malā atrodas dažādi elementi: likumpārkāpējs, cietušais / piemērots mērķis un vieta, kur veikts likumpārkāpums (sk. 1. attēlu). Problēmas analīzes trijstūris nosaka, ka likumpārkāpums var notikt tikai tad, ja (1) iespējams likumpārkāpējs un (2) piemērotais mērķis / cietušais (3) satiekas vienā laikā un telpā / vietā [17] (sk. 3. tabulu).

⁶ **Vides kriminoloģija** (*Environmental criminology*) ir zinātne, kas koncentrējas uz vides aspektiem, skaidrojot nozieguma iemeslus. [15]

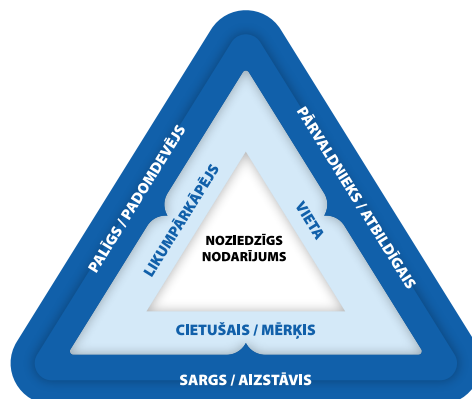

2. tabula. Ierastās kārtības teorija

- **Ierastās kārtības teorija** (*Routine Activity theory*) apgalvo, ka viktimizācija notiek tad, ja noteiktā laikā un vietā satiekas motivēts likumpārkāpējs, piemērots mērķis (cietušais) un ir nepietiekama aizsardzība. [18]
- **Motivēts likumpārkāpējs** ir persona, kura ir motivēta veikt noziegumu. Šī motivācija ir atkarīga no dažādiem faktoriem – gan iekšējiem, gan ārējiem. Parasti šie faktori var ietekmēt cietušā izvēli un kopumā ir saistīti ar likumpārkāpēja motivāciju. Cietušā izvēle var būt vai nu mērķtiecīga, vai nejauša. Mērķtiecīgi izvēlēts cietušais parasti pirms nozieguma izdarīšanas ir bijis noziedzniekam pazīstams. Savukārt nejauši izvēlēts cietušais pirms nozieguma izdarīšanas noziedzniekam nav bijis pazīstams. Cietušais tiek izvēlēts nejauši, jo likumpārkāpējam viņš ir bijis pieejams, neaizsargāts vai atradies piemērotā vietā. [18]
- **Piemērots mērķis** no likumpārkāpēja perspektīvas ir cietušais vai objekts, ko likumpārkāpējs uztver kā pieejamu.
- **Iespējamā aizsardzība** ir personas (piemēram, policijas darbinieki, ģimenes locekļi, sabiedrības locekļi) vai drošības ierīces, kuru klātbūtne novērš iespējas likumpārkāpējam paveikt likumpārkāpumu. [16; 18]

Problēmas analīzes trijstūris palīdz pārliecināties, ka likumpārkāpuma analīzes procesā ir izmantoti visi likumpārkāpuma galvenie elementi, kas, savukārt, ļauj vispusīgi veikt likumpārkāpuma analīzi. Problēmas analīzes trijstūra jaunākais formulējums paplašināts ar ārējo „kontrolētāju” trijstūri, kur katrs no trim sākotnējiem elementiem ir papildināts vēl ar vienu elementu (mērķis / cietušais papildināts ar sargu / aizstāvi; likumpārkāpējs papildināts ar palīgu / padomdevēju; vieta papildināta ar pārvaldnieku / atbildīgo), lai traucētu likumpārkāpuma izdarīšanu. [16; 20] Tātad problēmas analīzes iekšējais trijstūris palīdz identificēt faktorus, kuri veicina likumpārkāpumu, savukārt ārējais „kontrolētāju” trijstūris – faktorus, kas var novērst likumpārkāpumu.

1. attēls. Problēmas analīzes trijstūris

Izmantojot problēmas analīzes trijstūri, policija var vispusīgi veikt likumpārkāpuma analīzi, pievēršot uzmanību visiem galvenajiem likumpārkāpuma elementiem. Ar šādu kompleksu pieeju var daudz precīzāk noteikt likumpārkāpuma veidošanās un atkārtošā mehānismus, kā arī daudz konkrētāk prognozēt iespējamā likumpārkāpuma attīstības gaitu un izvēlēties atbilstošus likumpārkāpuma novēršanas pasākumus, kuri orientēti arī uz tūlītēju likumpārkāpuma cēloņu ietekmēšanu (piemēram, novērošanas kameru izvietošana vietās, kurās tiek veikti atkārtoti likumpārkāpumi).

3. tabula. *Problēmas analīzes trijstūris*

- **Problēmas analīzes trijstūris** (*Problem Analysis Triangle*) pievērš uzmanību dažādiem faktoriem, kas veicina vai kavē nozieguma izdarīšanu. Problēmas analīzes trijstūris ietver vairākus vides kriminoloģijas pamatprincipus, dažādas teorijas, kuras apraksta noziegumu kā notikumu. Savukārt tradicionālās kriminoloģijas teorijas mēģina izskaidrot likumpārkāpēju motivāciju.
- Problēmas analīzes trijstūris tiek attēlots kā trijstūris, kur katrā trijstūra malā atrodas dažādi elementi: likumpārkāpējs, mērķis / cietušais un vieta, kur veikts likumpārkāpums. Lai pilnībā varētu izprast likumpārkāpumu, ir jāapzinās katra trijstūra elementa nozīme likumpārkāpumā.
- Problēmas analīzes trijstūri veido problēmas analīzes iekšējais trijstūris un problēmas analīzes ārējais trijstūris – „kontrolētāji”.

Problēmas analīzes iekšējais trijstūris

- **Likumpārkāpējs** tiek uztverts kā persona, kura racionāli pieņem savus lēmumus. Izmantojot problēmas analīzes pieeju, mēģina izprast, kā likumpārkāpējs veica noziegumu, nevis kāpēc viņš ir veicis šo noziegumu. Svarīgi ir izvērtēt likumpārkāpēja izvēles un darbības pirms likumpārkāpuma, likumpārkāpuma laikā un pēc likumpārkāpuma, jo šāda informācija var palīdzēt izprast iespējamo atkārtotā likumpārkāpuma risku, izvēlēties atbilstošas metodes likumpārkāpēja darbības ietekmēšanai.
- **Cietušais** nav pasīvs elements problēmas analīzes trijstūrī. Problēmas analīzes pieeja akcentē izpratni, ka daži faktori, kas attiecas uz pašu cietušo (personu vai objektu), var likties vairāk vai mazāk pievilcīgi likumpārkāpējam. Šāda pieeja varētu palīdzēt izskaidrot atkārtotas viktimizācijas risku un noteikt t.s. karstos punktus (materiālas preces, kuras likumpārkāpējs izvēlas, piemēram, pēc konkrētā produkta materiālās vērtības). Likumpārkāpējs cietušo izvēlas, pamatojoties uz noteiktiem faktoriem, kuri saistīti ar cietušo.
- **Vieta, kur veikts likumpārkāpums** (piemēram, konkrēts bārs, noteiktas ielas, dzīvokļu kompleksi). Dažas vietas ir pakļautas nesamērīgam likumpārkāpumu skaitam, tāpēc noziegumi koncentrējas noteiktos apgabalos vai karstajos punktos. Problēmas analīzes trijstūris var palīdzēt noteikt vietas, kas rada vai piesaista likumpārkāpumu.

Problēmas analīzes ārējais trijstūris – „kontrolētāji”

Likumpārkāpums nevar notikt, ja iztrūkst kāds no problēmas analīzes trijstūrī iesaistītajiem elementiem (likumpārkāpējs, cietušais vai vieta, kur veikts likumpārkāpums). „Kontrolētāji” var ietekmēt kādu no trijstūra elementiem, kas veicina noziedzību. Ja „kontrolētāji” ir efektīvi, tas būtībā novērš iekšējā trijstūra rašanos, padarot likumpārkāpumu neiespējamu. Pilna analīze ietver izpratni, kā dažādi „kontrolētāji” sekmē vai kavē likumpārkāpuma elementu nonākšanu kopā. Problēmas analīzes ārējais trijstūris organizē katru no trim „kontrolētājiem” ar vienu no nepieciešamajiem nozieguma elementiem no iekšējā trijstūra.

- **Palīgs / padomdevējs** ir kāds, kas sadarbojas ar potenciālajiem likumpārkāpējiem un var potenciāli mainīt viņu darbības vai atturēt viņus no nozieguma izdarīšanas. Ir dažādi palīgi / padomdevēji, kas var mainīties atkarībā no potenciālā likumpārkāpēja. Nepilngadīgajiem efektīvs palīgs / padomdevējs varētu būt vecāks vai skolotājs, bet pieaugušajiem – laulātais vai kolēģis.
- **Sargs / aizstāvis** ir atbildīgs par potenciālā cietušā vai objekta aizsardzību. Cietušais reizēm pats var kļūt par savu sargu / aizstāvi, aizsargājot sevi un savu īpašumu no likumpārkāpuma. Cietušā sargs / aizstāvis var būt arī, piemēram, policijas darbinieks vai kaimiņi. Ja nozieguma mērķis ir objekts (piemēram, atstāts velosipēds bez slēdzenes), sargs / aizstāvis var būt drošības ierīce.
- **Pārvaldnieks / atbildīgais** ir atbildīgs par noteiktu vietu kontroli. [19]

Atkārtota likumpārkāpuma jēdzienu parasti saista ar personas atkārtoti veiktām pretlikumīgām darbībām. Savukārt, analizējot likumpārkāpumu veidošanās mehānismus, tiek izmantots problēmas analīzes trijstūris. Tādēļ, pētot likumpārkāpuma iemeslus saskaņā ar problēmas analīzes trijstūri, katrs jēdziens ir jāapskata daudz plašāk, aplūkojot jebkura likumpārkāpuma elementa (cietušais, likumpārkāpējs un vieta, kurā veikts likumpārkāpums) atkārtotu (divas vai vairāk reizes) iesaistīšanos likumpārkāpumā. Šāda pieeja policijai palīdz daudz labāk izprast likumpārkāpuma patiesos cēloņus un veicinošos faktorus. Piemēram, ja pilsētā noteiktā vietā pie noteiktiem apstākļiem notiek vairākas zādzības, visticamāk noteicošie riska faktori būs saistīti tieši ar vietu, kur veikts likumpārkāpums. Savukārt, ja viena persona cieš no dažādiem likumpārkāpumiem dažādās vietās un dažādos apstākļos, visticamāk noteicošie riska faktori būs saistīti ar pašu cietušo. Tādēļ policijai ir nepieciešamas zināšanas par likumpārkāpumu cēloņiem un to veicinošiem faktoriem, kas attiecas uz katru no noziedzības trijstūra elementiem. Šāda pieeja policijai var palīdzēt labāk izprast arī likumpārkāpumu veidošanās mehānismus. Atbilstošas zināšanas par likumpārkāpumu veidošanās mehānismiem policijai ļauj arī atbilstoši reaģēt, piemēram, izvēloties piemērotus preventīvos pasākumus.

Likumpārkāpumu veidošanās cēloņi un to veicinošie faktori

Likumpārkāpumu cēloņus un to veicinošos faktorus skaidro dažādas zinātņu nozares, piemēram, viktimoloģija⁷ un kriminoloģija⁸. Viktimoloģija skaidro likumpārkāpumu cēloņus, kuri ir saistīti ar cietušo, bet kriminoloģija galvenokārt skaidro likumpārkāpumu cēloņus, kuri ir saistīti ar likumpārkāpēju, kā arī vidi, kurā veikts likumpārkāpums. Lai arī katra no zinātņu nozarēm koncentrējas uz kādu no likumpārkāpumā iesaistītajiem elementiem, tomēr jāsecina, ka dažas teorijas, kuras izstrādātas, lai skaidrotu kādu no likumpārkāpuma veidošanās iesaistītajiem elementiem, tiek izmantotas gan viktimoloģijā, gan kriminoloģijā, piemēram, ikdienas aktivitātes teorija. Ikdienas aktivitātes teorija skaidro, kā notiek likumpārkāpums, kas saistīts gan ar likumpārkāpēju, gan arī cietušo personu. Ņemot vērā šo teorētisko sadrumstalotību, skaidrojot likumpārkāpumu cēloņus un to veicinošos faktorus, grāmatā turpmāk tiks aplūkoti ar likumpārkāpumu saistīto elementu dažādi teorētiskie koncepti.

1.2.1. Noziedzīga nodarījuma recidīvs

Zināms, ka neliela daļa personu izdara lielāko daļu noziedzīgu nodarījumu. Atkārtotu noziedzīgu nodarījumu izdarīšana no konkrētu personu puses vienmēr ir interesējusi profesionāļus, kuri analīzē noziedzīga nodarījuma cēloņus un veidošanās procesu. Šobrīd profesionāļi pievērš īpašu uzmanību noziedzīga nodarījuma vai recidīva risku noteikšanai.

---

⁷ **Viktimoloģija.** Vispārīgā viktimoloģija ir zinātne par cietušajiem visplašākajā nozīmē, ietverot tos, kas piedzīvojuši nelaiemes gadījumus, dabas katastrofas, karu un citus traumatiskus notikumus. [18] Viktimoloģija ir zinātne, kura analīzē noziegumos cietušos. [18] Lai izskaidrotu viktimizācijas procesu, viktimoloģija tradicionāli koncentrējas uz cietušo un ar viņa dzīvesveidu saistītiem faktoriem, ietverot attiecību raksturu ar vainīgo personu, riskantu uzvedību, un citiem iespējamiem faktoriem, kā, piemēram, bēgšanu prom no mājām. [20] Tiesu viktimoloģija ir objektīvs pētījums par cietušajiem, kur uzmanība ir vērsta uz objektīvu un pilnīgu cietušā dzīves un dzīvesveida aspektu aprakstu, lai labāk izprastu, kāpēc persona kļuvis par cietušo, kā notika noziegums un kāds ir cietušā attiecību raksturs ar vainīgo personu. [18]

⁸ **Kriminoloģija** ir zinātne par noziegumiem un noziedzniekiem, ietverot bioloģiskus faktorus, psiholoģiskus faktorus, cietušā rakstura īpašības, sodus un nozieguma kontroli un novēršanu. Tiesu kriminoloģija ir zinātne par noziegumiem un noziedzniekiem ar mērķi risināt izmeklēšanas un tiesu sistēmas jautājumus. [21]

Jēdzienu skaidrojumi

Tiek lietoti dažādi jēdzieni, lai aprakstītu atkārtotu noziedzīgu nodarījumu un personas, kuras atkārtoti veic noziedzīgu nodarījumu. Saskaņā ar KL **noziedzīga nodarījuma recidīvu** veido personas izdarīts jauns tišs noziedzīgs nodarījums pēc šīs personas notiesāšanas par agrāk izdarītu tišu noziedzīgu nodarījumu, ja sodāmība par to jaunā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas brīdī nav noņemta vai nav dzēsta likumā noteiktajā kārtībā (saskaņā ar KL 27. pantu). Savukārt zinātnieki noziedzīga nodarījuma recidīvu aplūko plašāk. **Recidīvs** ir atkārtots noziedzīgs nodarījums, ko izdarījusi persona, kas agrāk jau sodīta par noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu. Jaunajam noziedzīgajam nodarījumam nav jābūt tāda paša rakstura, kāds bija iepriekšējais noziegums. Recidīvs tiek definēts dažādi, izmantojot dažādus kritērijus un atskaites punktus. Pamatojoties uz pētījumiem, recidīva jēdziens saistāms ar šādiem kritērijiem: (1) atkārtoti arestēts, ietver arī atkārtotus noziegumus, neskatoties uz iepriekšēju sodāmību; (2) atkārtoti apcietināts, ietver arī atbrīvoto noziedznieku atgriešanos uzraudzībā vai cietumā; (3) atkārtota notiesāšana par jaunu noziegumu. [22] Savukārt **recidīvists** ir persona, kura ir saņēmusi kādu no tiesu sistēmas sankcijām (piemēram, notiesāts) un noteiktā laika posmā veic jaunu noziegumu. [22] Kopumā secināms, ka noziedzīga nodarījuma recidīvs ir atkārtots tišs noziedzīgs nodarījums, ko izdarījusi persona, kura agrāk jau sodīta par tišu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu.

Noziedzīga nodarījuma cēloņi un tā veidošanās mehānismi

Ir dažādas teorijas, kas skaidro, kā veidojas noziedzīgi nodarījumi. Noziedzīgu nodarījumu veidošanos skaidro tādas kriminoloģijas teorijas kā, piemēram, ierastās kārtības teorija (*Routine Activity theory*) (sk. 2. tabulu), racionālās izvēles teorija (*Rational Choice theory*) un novēršanas teorija (*Deterrence theory*) (sk. 4. tabulu), kurās norādīts, ka noziegums ir personas izvēle. Šīs pieejas koncentrējas uz sodu kā noziedzības novēršanas mehānismu, bet šobrīd nozīmīgākas ir dažādas teorijas, kas analizē noziedzīga nodarījuma un recidīva iemeslus, lai spētu paredzēt un novērst noziedzīgus nodarījumus.

4. tabula. *Noziedzīga nodarījuma veidošanās teorijas*

Teorētiskā pieeja	Apraksts
Novēršanas teorija (<i>Deterrence theory</i>)	Novēršanas teorija pamatā balstās uz pieņēmumu, ka cilvēks ir racionāla būtne, kas vēlas izvairīties no soda, tādēļ atturas veikt noziegumu. Novēršanas teorija pamatojas uzskatā, ka ātrs, noteikts un stingrs sods samazina noziedzību gan no pašas sabiedrības puses (vispārēja atturēšanās), gan no tiem, kas tiek sodīti (konkrēta atturēšanās). [23]
Racionālās izvēles teorija (<i>Rational Choice theory</i>)	Racionālās izvēles teorija analizē noziedznieka domāšanas procesu. Racionālās izvēles teorija norāda, ka persona (1) pirms iesaistīšanās noziegumā apsver nozieguma izmaksas vai sekas attiecībā pret ieguvumu un (2) izvēlēsies noziedzīgu uzvedību, ja ieguvums būs lielāks nekā izmaksas vai sekas. Racionālās izvēles teorija pieļauj gan formālas (piemēram, arests, ieslodzījums), gan neformālas (piemēram, kauns, darba zaudēšana) sankcijas. Turklāt noziedzības ieguvums var būt gan materiāls (piemēram, nauda, īpašums), gan nemateriāls (piemēram, vienaudžu cieņa, psiholoģisks savijņojums). Tātad racionālās izvēles teorija uzskata, ka personas pirms nozieguma veikšanas pieņem racionāli izvērtētu lēmumu. Saistībā ar teorijas kritiku norādīts, ka lēmuma pieņemšanas process tiek ierobežots ar tādiem faktoriem kā, piemēram, kognitīvās spējas un morālās vērtības. [23]

Noziedzīga nodarījuma recidīva cēloņus skaidro dažādas teorijas, kuras pēc analīzes veida var iedalīt divos līmeņos – mikrolīmeņa un makrolīmeņa teorijas. Dažas teorijas analizē iemeslus, kas saistīti ar mikrolīmeni, t.i., attiecas uz personu. Savukārt citas teorijas skaidro iemeslus, kas saistīti ar makrolīmeni, t.i., attiecas uz apkārtējo un sociālo vidi. [23] Teorijas, kas attiecas uz mikrolīmeni, analizējot un skaidrojot noziedzīga nodarījuma recidīva cēloņus, balstās uz **biosociālo un psiholoģisko** pieeju. Savukārt teorijas, kas attiecas uz makrolīmeni, analizējot un skaidrojot atkārtotu noziedzīgu nodarījumu un recidīva cēloņus, pamatojas uz **sociālās struktūras** pieeju un **sociālo procesu** pieeju.

Pamatojoties uz biosociālo pieeju, personas kriminālā uzvedība tiek skaidrota ar tādiem personas bioloģiskajiem un biosociālajiem iemesliem kā (1) uzvedības ģenētika (analizē ģenētisko faktoru un noziedzīgas uzvedības saistību), (2) bioloģiskie faktori (analizē bioloģisko aspektu saistību ar noziedzīgu uzvedību), (3) biosociālie faktori (analizē bioloģisko aspektu un vides mijiedarbības ietekmi uz noziedzīgu uzvedību) un (4) evolucionārie faktori (analizē evolucionāro aspektu ietekmi uz personas uzvedību). [23] Tātad ar kriminālo uzvedību var būt saistīts daudz bioloģisko faktoru. Tiek uzskatīts, ka daži no šiem faktoriem tiek pārmantoti, bet citi iegūti dzīves laikā. Turklāt profesionāļi norāda, ka bioloģisko faktoru ietekmi uz kriminālo uzvedību veicina apkārtējās vides apstākļi, piemēram, nabadzība, vecāku nolaidība. Taču svarīgi piebilst, ka daudzi profesionāļi ir arī skeptiski noskaņoti par bioloģisko faktoru ietekmi uz personas kriminālo uzvedību. [23] Savukārt psiholoģiskā pieeja, skaidrojot nozieguma cēloņus, analizē tādus noziedznieka kriminālās uzvedības psiholoģiskos aspektus kā (1) uzvedība, (2) personības iezīmes un (3) intelekts. Šī pieeja izskaidro, kā personas psiholoģiskie aspekti ir saistīti ar kriminālo uzvedību. [23] Kopumā psiholoģiskā pieeja ir devusi būtisku ieguldījumu noziedzības izpētē. Turklāt lielākā daļa teoriju (izņemot psihoanalītisko teoriju, kuras pamatā uzskats, ka noziedzīgu uzvedību var saprast, analizējot agrīno bērnības pieredzi, kad personība veidojas), kas izstrādātas, balstoties uz psiholoģisko pieeju, ir empīriski pamatotas.

Sociālās struktūras pieeja skaidro, kā personas vieta sociālekonomiskajā struktūrā ir saistīta ar noziedzību un kriminālo uzvedību. [23] Sociālās struktūras pieejai, skaidrojot noziedzību, ir trīs virzieni: (1) sociālās dezorganizācijas virziens – pamatā uzskats, ka augstāks noziedzības līmenis ir noteikts apgabalos (piemēram, mainīga populācija, nabadzīgi rajoni), (2) tieksmju pieeja – pamatā uzskats, ka personas veic noziegumu, jo piedzīvojušas frustrāciju starp sabiedrībā noteiktajiem mērķiem (piemēram, labklājību, statusu) un pieejamajiem līdzekļiem (piemēram, izglītību, nodarbinātību) šo mērķu sasniegšanā, un (3) subkultūras virziens – pamatojas uzskatā, ka cilvēkiem no zemākiem sociāliem slāņiem ir ierobežotas iespējas, tādēļ viņi veic noziegumus. Saskaņā ar sociālo procesu pieeju krimināla uzvedība ir personas mijiedarbības rezultāts ar dažādām sociālām sistēmām (piemēram, ģimeni, izglītību, vienaudžiem). Sociālo procesu pieejai ir raksturīgas divas galvenās teorētiskās tradīcijas: (1) sociālās kontroles teorija (*Social Control theory*), kas sakņojas uzskatā, ka persona ir nepietiekami socializēta (iemācīta), lai varētu pieņemt konvencionālas normas un uzvedību, un (2) sociālās iemācīšanās teorija (*Social Learning theory*), kas uzskata, ka persona ir neatbilstoši socializēta (iemācīta), tādēļ apzināti pieņēmusi delikventas normas, vērtības un uzvedību. [23]

Tātad pastāv dažādi noziedzīga nodarījuma recidīva un kriminālas uzvedības cēloņu skaidrojumi. Noziedzīgs nodarījums ir komplekss un dinamisks process. Turklāt personas kriminālā uzvedība veidojas dažādu faktoru mijiedarbībā. Šobrīd profesionāļus vairāk interesē, kā novērst potenciālo noziedzīgu nodarījumu, novērtējot personas noziedzīga nodarījuma (piemēram, vardarbības ģimenē, dzimumnozieguma) recidīva risku. Mūsdienu sabiedrībā riska novērtēšana un vadīšana ir viens no nozīmīgākajiem noziedzības kontroles mehānismiem. Tādēļ ir svarīgi identificēt riskus, kuri veicina noziedzīga nodarījuma recidīvu. Profesionāļi ir izstrādājuši dažādas strukturētas metodes recidīva riska novērtēšanai.

Noziedzīga nodarījuma recidīva riski

Noziedzīga nodarījuma prognozēšanā būtiska ir tādu riska faktoru identificēšana, kas saistīti ar noziedzīga nodarījuma recidīvu. Turklāt, identificējot noziedzīga nodarījuma recidīva riskus, var tikt izvēlētas atbilstošas prevencijas metodes šo nodarījumu mazināšanai vai novēršanai.

Profesionāļi ir identificējuši vairākus riska faktorus, kas saistīti ar noziedzīgu uzvedību. Ir svarīgi konstatēt riska faktorus, kuriem ir nozīmīgs empīriskis pamatojums noziedzīga nodarījuma recidīva

prognozēšanā. Vienas no atzītākajām pieejām noziedzīga nodarījuma recidīva novērtēšanā ir „Lielais četrinieks” („Big Four”) un „Nozīmīgais astotnieks” („Central Eight factors”). „Nozīmīgais astotnieks” ir visciešāk saistīts ar recidīva prognozi, savukārt „Lielo četrinieku” veido faktoru kopums, kam ir vislielākā ietekme uz recidīvu (visaugstākā recidīva prognozēšanas vērtība). Ar „Nozīmīgo astotnieku” ir iespējams iegūt vispilnīgāko informāciju par noziedzīga nodarījuma recidīvu. [24] Konstatēti astoņi galvenie riska faktori, kuri būtiski saistāmi ar recidīva iespējamību: antisociālas uzvedības vēsture (krimināla pagātne), antisociāla personība, antisociāla attieksme, antisociālas attiecības, attiecības ģimenē / laulāto attiecības, skola / darbs, atpūta / brīvā laika aktivitātes, atkarību izraisošu vielu ļaunprātīga lietošana [25] (sk. 5. tabulu). Antisociālas uzvedības vēsture (krimināla pagātne) ir statisks riska faktors, bet pārējie septiņi ir dinamiskie riska faktori. Pirmie četri riska faktori veido „Lielo četrinieku”. [24] Pastāv arī citi faktori, kuri ir saistīti ar recidīvu, piemēram, dzīvesvieta, sociālā klase un rase, intelektuālās spējas un garīgā / psihiskā veselība. [24]

5. tabula. Noziedzīga nodarījuma recidīva riski [24; 25]

Riska faktors	Apraksts
Antisociālas uzvedības vēsture (krimināla pagātne)	Agrīna un nepārtraukta iesaistīšanās daudzās un dažādās antisociālās aktivitātēs. [25] Krimināla pagātne ir viens no izteiktākajiem atkārtota nozieguma prognozēšanas rādītājiem. Kriminālu pagātni raksturo vecums, kad persona iesaistījies kriminālās aktivitātēs, iepriekšējo sodāmību skaits un iepriekšējo arestu vai apcietinājumu skaits, kā arī pēdējā izdarītā nozieguma veids, soda forma un soda izpildes gaita. [24]
Antisociāla personība	Noteiktas (antisociālas) personības iezīmes (iesaistīšanās riskantās darbībās, vāja paškontrolē, agresija) veicina antisociālu uzvedību, tai skaitā nozieguma izdarīšanu. Ar recidīvu ir saistītas tādas personības iezīmes kā psihopātija, sociopātija, vāja socializēšanās un egocentrisms. Empīriski pamatota ir recidīva saistība ar uzvedības problēmām un impulsivitāti, vājām problēmrisināšanas un pašregulācijas prasmēm, paškontroles trūkumu, garlaikošanos un nepieciešamību pēc asām izjūtām, iesaistīšanos riskantās darbībās un atbildības trūkumu. [24]
Antisociāla attieksme	Attieksme, vērtības un uzskati, kas atbalsta noziedzību [25], antisociālu darbību attaisnošana un racionalizēšana. Antisociālas attieksmes vērtības un uzskati ir faktori, kas uzrāda vienu no ciešākajām saistībām ar recidīvu. [24]
Antisociālas attiecības	Attiecības ar noziedzniekiem un personām, kuras atbalsta noziedzīgas darbības, un izolācija no prokriminālām personām. [25] Personas, kuras pārsvarā komunicē ar likumpārkāpējiem vai antisociāliem līdzbiedriem, biežāk izdara jaunus noziedzīgus nodarījumus nekā indivīdi, kuru sociālajā tīklā dominē indivīdi ar prosociālu uzvedību un attieksmi, jo negatīva sociālā ietekme ir viens no spēcīgākajiem faktoriem vispārējā noziedzīgā recidīvisma prognozēšanā. [24]
Attiecības ģimenē / laulāto attiecības	Nepienācīga uzraudzība un aprūpe no vecāku puses, destruktīvs attiecību modelis. [24] Noziedzīga nodarījuma izdarīšanas varbūtību palielina ģimenes kriminalitāte, bērnu un vecāku attiecību kvalitāte, bērna vāja aprūpe un pamešana novārtā. Nozīmīgs noziedzīga nodarījuma izdarīšanas riska faktors ir ģimenes nesaskaņas un konflikti, kā arī vardarbība ģimenē. [24]
Skola / darbs	Zems sasniegumu un apmierinātības līmenis skolā un / vai darbā. [25] Recidīva varbūtību palielina skolēna izslēgšana no skolas, vājas lasīšanas un rēķināšanas prasmes, kā arī profesionālo prasmju un kvalifikācijas trūkums, bezdarbs vai nestabilitāte, t.i., likumpārkāpējs nav nodarbināts vai ir ar nelielu darba pieredzi, vai arī nodarbinātības vēsture liecina par īslaicīgu vai neregulāru nodarbinātību. [24]

5. tabula. *Noziedzīga nodarījuma recidīva riski* [24; 25]

Riska faktors	Apraksts
Atpūta / brīvā laika aktivitātes	Zems iesaistīšanās līmenis un neapmierinātība ar brīvā laika aktivitātēm, kurām nav krimināla rakstura. [25] Izvēlēto aktivitāšu saturs, forma un laika pavadīšanas radītie efekti var liecināt par augstāku recidīva varbūtību. Ar augstāku recidīva varbūtību ir saistītas šādas brīvā laika aktivitātes un atpūtas pasākumi: iesaistīšanās riskantās darbībās, kas sniedz riska izjūtas, nekonstruktīva brīvā laika pavadīšana, neiesaistīšanās vai vāja iesaistīšanās organizētos brīvā laika pasākumos un aktivitātēs, iesaistīšanās darbībās, kas nesniedz pozitīvas emocijas, piemēram, nestrukturēta laika pavadīšana dzīvesvietā un ārpus tās. [24]
Atkarību izraisošu vielu ļaunprātīga lietošana	Alkohola / citu atkarību izraisošu vielu ļaunprātīga lietošana. [25] Gan alkohola, gan narkotiku lietošana ir riska faktors, kas palielina atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas varbūtību. Narkotiku lietošana saistīta ar plašāku antisociālu paziņu loku, narkotiku lietotāja partnera kriminalitāti, kas, savukārt, statistiski nozīmīgi saistāma ar turpmāko noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu. Alkohola ļaunprātīga lietošana ir riska faktors kriminālai uzvedībai. Alkohola ļaunprātīga lietošana rada negatīvu sociālo ietekmi, kas veicina kriminālu uzvedību. [24]

Lai dažādu jomu speciālisti varētu strukturēti novērtēt noziedzīga nodarījuma recidīvu, profesionāļi ir izstrādājuši dažādas recidīva riska novērtēšanas metodes, ar kurām tiek izvērtēti noteikti riska faktori.

Kopumā secināms, ka identificēti dažādi riska faktori, kuri saistīti ar noziedzīga nodarījuma recidīvu, kā arī izstrādāti dažādi noziedzīga nodarījuma recidīva riska novērtēšanas instrumenti. Identificētie noziedzīga nodarījuma recidīva riski, kā arī riska novērtēšanas instrumenti palīdz izvērtēt iespējamo noziedzīga nodarījuma risku, kā arī palīdz izvēlēties atbilstošas riska pārvaldības stratēģijas noziedzīga nodarījuma riska mazināšanai un novēršanai.

Riska faktori, kas saistīti ar noziedzīga nodarījuma recidīvu [25; 26]

- Krimināla pagātne (noziedzīgu nodarījumu skaits un veidi)
- Antisociālas vai vardarbīgas uzvedības vēsture
- Antisociāla personība (piemēram, impulsīvs, riskantu izjūtu meklētājs, naidīgs, emocionāli bezjūtīgs)
- Atkarību izraisošu vielu lietošanas problēmas
- Antisociāla / prokrimināla attieksme (piemēram, labvēlīga attieksme pret noziegumiem, vērtības un domas)
- Antisociālas attiecības (saistība ar prokriminālām personām un nosacīta izolācija no prosociālām personām)
- Attiecību problēmas ģimenē / laulāto starpā (piemēram, sliktas attiecības ģimenē / laulāto starpā un prokrimināla ietekme)
- Problēmas skolā / profesionālajā darbībā (piemēram, zems sasniegumu un apmierinātības līmenis)
- Atpūta / brīvā laika aktivitātes (piemēram, zems iesaistes līmenis un apmierinātība ar prosociālām brīvā laika aktivitātēm)

1.2.2. Atkārtota viktimizācija

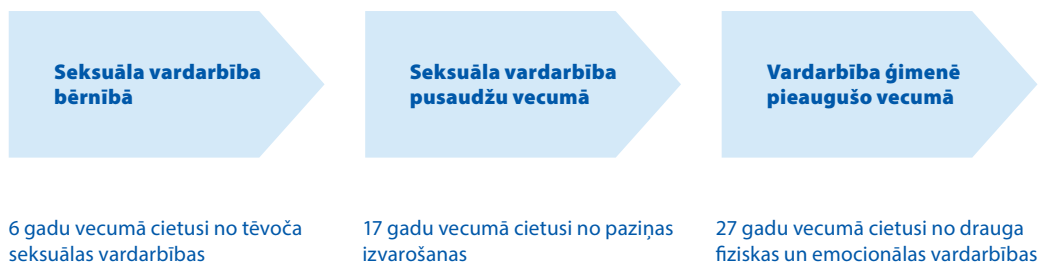
Zināms, ka daļa personu atkārtoti kļūst par cietušajiem no dažādiem noziedzīgiem nodarījumiem vai citiem likumpārkāpumiem. Profesionāļus arvien vairāk interesē, kādēļ personas atkārtoti kļūst par cietušajiem. Šī interese ir pamatota ar pierādījumiem, ka personai, kura pieredzējusi viktimizāciju⁹ (piemēram, vardarbību ģimenē, laupīšanu, seksuālu vardarbību), ir lielāks risks piedzīvot atkārtotu viktimizāciju. Svarīgi ir identificēt atkārtotas viktimizācijas riskus un piemērot atbilstošas riska pārvaldības stratēģijas, lai savlaicīgi novērstu atkārtotu personas kļūšanu par cietušo no jauna noziedzīga nodarījuma vai cita likumpārkāpuma.

Jēdzienu skaidrojums

Atkārtota viktimizācija vai reviktimizācija tiek skaidrota kā process, kurā „vienam noziegumam var ātri sekot nākamais, daudz ātrāk, nekā to varētu izskaidrot ar gadījuma vai nejaušiem faktoriem”. [27] Lai izprastu atkārtotas viktimizācijas būtību, nedrīkst aprobežoties ar cietušo personu kā viktimizācijas objektu, jo par atkārtotas viktimizācijas objektu var kļūt arī uzņēmējdarbība, transportlīdzeklis, mājsaimniecība, dzīvojamā māja ar vairākām mājsaimniecībām vai vēl kāds cits viktimizācijas objekts, lai kā tas netiktu arī definēts. [28] Tātad atkārtota viktimizācija rodas, ja tajā pašā vietā vai pret to pašu personu, uzņēmējdarbību, transportlīdzekli vai mājsaimniecību tiek veikts vairāk nekā viens noziegums noteiktā laika posmā. Tas var būt tāds pats vai cita veida noziegums. [29] Bieži **atkārtota viktimizācija** un **reviktimizācija** tiek lietoti kā sinonīmi, bet ir gadījumi, kad šiem jēdzieniem tomēr ir dažāda nozīme. Reviktimizācija salīdzinājumā ar atkārtotu viktimizāciju tiek definēta daudz plašāk. **Reviktimizācija** ir atkārtota viktimizācija, kura ir sastopama dažādos dzīves posmos (bērnībā, pusaudžu vecumā un pieaugušo vecumā). [30] Tā analizē saistību starp agrāku un vēlāku viktimizācijas pieredzi (sk. 2. attēlu). Lielākoties tiek analizēta saistība starp viktimizāciju bērnībā un viktimizāciju pieaugušo vecumā, kā, piemēram, seksuālu izmantošanu bērnībā un izvarošanu pieaugušo vecumā. [31] Profesionāļi uzskata, ka viktimizācija, kura negatīvi ietekmējusi personas psiholoģisko un psihosociālo attīstību, palielina ievainojamību pret vēlāku viktimizāciju [32], kas arī ir viens no reviktimizācijas cēloņiem. Reviktimizācija atšķirībā no atkārtotas viktimizācijas attiecas uz to pašu dzīves posmu vai uz visiem dzīves posmiem un ietver vairāk nekā vienu vainīgo personu:

- viktimizācija bērnībā un viktimizācija pusaudžu vecumā vai pieaugušo vecumā;
- viktimizācija pusaudžu vecumā un viktimizācija pieaugušo vecumā;
- viktimizācija bērnībā, pusaudžu vecumā vai pieaugušo vecumā. [32]

2. attēls. Reviktimizācija dažādos dzīves posmos

⁹ **Viktimizācija** ir process, kura laikā persona kļūst par cietušo, t.i., mūsdienu krimināltiesiskajā sistēmā tā ir persona, kura pieredzējusi zaudējumu, ievainojumu vai grūtības, kas radušās no citām personām, grupām vai organizācijām. [18]

Atkārtotas viktimizācijas jēdziens ir saistīts arī ar multiplās viktimizācijas un poliviktimizācijas jēdzieniem. Ja viktimizācijas objekts tiek pakļauts dažādiem nozieguma veidiem, tas tiek definēts kā multipla viktimizācija. Par **multiplas viktimizācijas** gadījumu ir uzskatāms tāds gadījums, kad dažas māsaimniecības vai personas ir cietušas no vairākiem nozieguma veidiem noteiktā laika posmā. [33] Poliviktimizāciju var definēt kā piedzīvotu multiplu viktimizāciju (piemēram, seksuālu vardarbību, fizisku vardarbību, ģimenes vardarbību), kuras dēļ personai ir radusies psiholoģiska trauma. [34] Poliviktimizācija analizē, kā daudzie vai dažādie noziegumi, kuri vērsti pret personu, ietekmē cietušo. Personas, kuras cietušas no daudziem vai dažādiem noziegumiem, ir īpaši neaizsargātas no garīgām un fiziskām veselības problēmām. Cietušā garīgās un fiziskās veselības problēmas, kas radušās viktimizācijas dēļ, var pasliktināt krimināltiesību sistēma, kura veic noziedzīga nodarījuma izmeklēšanu. Krimināltiesību sistēma var būt noderīga cietušajiem, savukārt dažiem cietušajiem mijiedarbība ar krimināltiesību sistēmu (piemēram, komunikācija ar tiesībaizsardzības sistēmas pārstāvjiem – policistiem, advokātiem, prokuroriem, tiesnešiem un citiem tiesu sistēmas dalībniekiem, kā arī iesaistīšanās tiesu sistēmas procesos) var izraisīt sekundāru viktimizāciju. Sekundāras viktimizācijas veidošanās nosaka (1) veids, kā izturas pret cietušo krimināltiesību procesa laikā, un (2) cietušā kontroles apjoms, respektīvi, cik lielā mērā cietušais var piedalīties krimināltiesību sistēmā. [35] **Sekundāro viktimizāciju** var definēt kā cietušā piedzīvotu negatīvu attieksmi (piemēram, nosodījumu, vainošanu) vai kontroles iespēju trūkumu krimināltiesību procesa laikā (piemēram, nespēja ietekmēt izmeklēšanas procesu), kas izraisa cietušajam turpmāku viktimizācijas sajūtu. [18]

- **Atkārtota viktimizācija** (*Repeat victimization*) ir process, kur vienam noziegumam var ātri sekot nākamais, daudz ātrāk, nekā to varētu izskaidrot ar gadījuma vai nejausiem faktoriem. [27]
- **Reviktimizācija** (*Revictimization*) ir atkārtota viktimizācija, kura sastopama dažādos personas dzīves posmos (bērnībā, pusaudžu vecumā un pieaugušo vecumā). [30]
- **Poliviktimizācija** (*Polivictimization*) ir multipla viktimizācija, kuras rezultātā personai ir radīta psiholoģiska trauma. [34]
- **Multipla viktimizācija** (*Multiple victimization*) ir tad, kad persona kļūst atkārtoti par cietušo no dažādiem nozieguma veidiem. [33]
- **Sekundāra viktimizācija** (*Secondary victimization*) ir piedzīvota negatīva attieksme (piemēram, nosodījums, vainošana) vai kontroles iespēju trūkums krimināltiesību procesa laikā (piemēram, nespēja ietekmēt izmeklēšanas procesu), kas izraisa cietušajam turpmāku viktimizācijas sajūtu. [18]

Jāsecina, ka atkārtota viktimizācija un ar to saistītie jēdzieni no dažādām perspektīvām analizē, kāpēc pret noteiktām vietām, personām vai objektiem tiek veikts vairāk nekā viens noziegums noteiktā laika posmā. Būtiski, ka atkārtotas viktimizācijas un multiplas viktimizācijas pētnieki analizē atkārtotības fenomenu attiecībā pret dažādiem viktimizācijas objektiem, savukārt reviktimizācijas, poliviktimizācijas un sekundāras viktimizācijas pētnieki analizē tieši fenomenu, kāpēc persona kļūst par atkārtotu cietušo un kādas ir iespējamās viktimizācijas radītās sekas cietušajam, kas vēlāk var arī būt par vienu no atkārtotas viktimizācijas cēloņiem. Turpmāk grāmatā tiks lietots jēdziens **atkārtota viktimizācija**, ar to saprotot vietas, personas vai citu objektu (piemēram, transportlīdzekļu, māsaimniecības) atkārtotu pakļaušanu viktimizācijas procesam.

Atkārtotas viktimizācijas cēloņi un tās veidošanās mehānismi

Viktimizācijas pētnieki un profesionāļi ir konstatējuši, ka liela daļa noziegumu tiek vērsti atkārtoti pret vienām un tām pašām personām. Pastāv dažādas teorijas, kuras skaidro viktimizācijas cēloņus un veidošanās mehānismus, kā, piemēram, ierastā kārtības teorija (*Routine Activity theory*) (sk. 2. tabulu), cietušā piesaistes teorija (*Victim Precipitation theory*) un dzīvesveida teorija (*Lifestyle*

theory) (sk. 2. tabulu). Viktimizācijas cēloņus un viktimizācijas veidošanās mehānismus labāk var izprast, pētīt ne tikai pašu cietušo un viņa dzīvesveidu, bet arī analizējot cietušo mijiedarbībā ar potenciālo likumpārkāpēju.

6. tabula. Viktimizācijas teorijas

Teorētiskā pieeja	Apraksts
<p>Cietušā piesaistes teorija (<i>Victim Precipitation theory</i>)</p>	<p>Cietušā piesaistes teorijas atbalstītāji apgalvo, ka noziedzīga nodarījuma dinamiku nav iespējams pilnībā izprast, analizējot tikai vainīgo personu. Noziedzīgs nodarījums ir attiecības vismaz starp diviem cilvēkiem, kur cietušajam ir nozīmīga loma šajās attiecībās, un to nedrīkst ignorēt. [18] Cietušā piesaistes teorija analizē, cik lielā mērā cietušais ar savu uzvedību vai paradumiem apzināti vai neapzināti veicina savu viktimizāciju. Saskaņā ar šo teoriju cietušā piesaiste noziegumam var būt pasīva vai aktīva.</p> <p>Pasīvā piesaiste – cietušajam piemīt personiskas īpašības, kuras neapzināti rada apdraudējumu vai mudinājumu uzbrucējam rīkoties. Aktīvā piesaiste – situācijas, kurās cietušais tieši provocē noziedznieku. Cietušā provokācija var izpausties, sākot ar apvainojumiem līdz faktiskam uzbrukumam. Piemēram, cietušais var būt tas, kurš pirmais uzbrūk, bet rezultātā cieš visvairāk. [18] Teorija skaidro tādus noziegumus kā, piemēram, slepkavība, izvarošana, uzbrukums vai laupīšana.</p>
<p>Dzīvesveida teorija (<i>Lifestyle theory</i>)</p>	<p>Dzīvesveida teorija skaidro, kā personas dzīvesveids paaugstina iespēju kļūt par cietušo noziedzīgos nodarījumos. Dzīvesveida teorija apgalvo, ka daži cilvēki ir vairāk pakļauti viktimizācijai, jo viņu uzvedība un paradumi pakļauj viņus biežākai saskarei ar noziegumiem un noziedzniekiem. [18] „Noziegums ir nevis gadījuma notikums, bet drīzāk cilvēka dzīvesveida atspoguļojums”. [18] Saskaņā ar dzīvesveida teoriju noteiktas personu grupas (piemēram, nepilngadīgie, nabadzīgie, minoritātes) sava dzīvesveida dēļ ir pakļautas lielākam viktimizācijas riskam.</p>

Pastāv arī teorētiskās koncepcijas, kuras skaidro, kāpēc cietušais iesaistās vardarbīgās attiecībās un reizēm arī pats veic noziedzīgus nodarījumus, tomēr šīm koncepcijām nav empīriskā pamatojuma (sk. 7. tabulu).

7. tabula. Teorētiskās koncepcijas, kuras skaidro cietušā iesaisti vardarbīgās attiecībās

Teorētiskā pieeja	Apraksts
<p>Izvarošanas traumas sindroms (<i>Rape Trauma syndrome</i>)</p>	<p>Sindroms, kas skaidro izvarošanas vai izvarošanas mēģinājuma rezultātā cietušajam radītās sekas, kuras sastāv no <i>akūtas dezorganizētas fāzes</i>, kam seko <i>ilgstoša pārveidošanās fāze</i>. Abas fāzes var ietekmēt dažādas personas dzīvesveida jomas, ietverot fizisko, psiholoģisko, sociālo un seksuālo. [18]</p> <p><i>Akūta dezorganizēta fāze</i> – saistīta ar tūlītēju fizisku un psiholoģisku reakciju uz izvarošanu vai izvarošanas mēģinājumu. Cietušajam var parādīties dažādi fiziskās veselības (miega un ēšanas traucējumi, dažādas sūdzības par fizisko veselību) un emocionālās veselības (bailes, kauns, vainas un pazemojuma izjūta) simptomi. <i>Ilgstoša pārveidošanās fāze</i> – ietver vairākas nedēļas un, iespējams, nekad arī nebeidzas. Ietekmē dažādus dzīvesveida aspektus – fizisko, psiholoģisko, sociālo un seksuālo, kā, piemēram, cietušā seksuālās attiecības ar savu partneri. [18]</p>

7. tabula. *Teorētiskās koncepcijas, kuras skaidro cietušā iesaisti vardarbīgās attiecībās*

Teorētiskā pieeja	Apraksts
<p>Vajāšanas traumas sindroms (<i>Stalking Trauma syndrome</i>)</p>	<p>Sindroms, kas ietver krīzes, atveseļošanās un prognozēšanas ciklu uzskāšanās laikā. [18] Izejot vajāšanas traumas sindromu, persona piedzīvo reālu bezpalīdzību (salīdzinot ar iemācīto bezpalīdzību), t.i., cietušais nespēj ietekmēt situāciju. Salīdzinājumā ar izvarošanas traumas sindromu vajāšanas traumas sindroms ir nepārtraukts stresa pilns process, nevis viens gadījums. Vajāšanas traumas sindromu cietušais piedzīvo vajāšanas laikā un pēc vajāšanas. Saistībā ar vajāšanas fenomenu tika izstrādāts krīzes cikls, kas ietver trīs fāzes: (1) krīzes fāze; (2) atveseļošanās fāze; (3) prognozēšanas / paredzēšanas fāze. Ņemot vērā vajāšanas nepārtraukto raksturu, cietušais nevar atveseļoties no vajāšanas, tādēļ viņš nevar piedzīvot atveseļošanās fāzi. Cietušajam tiek konstatētas dažādas psiholoģiskas reakcijas, kā, piemēram, bezpalīdzības un bezcerības izjūta, nemiers, kontroles zudums. [18]</p>
<p>Piekautās sievietes sindroms (<i>Battered Woman syndrome</i>)</p>	<p>Psiholoģiska vai psihiska rakstura grūtības, kuras radušās sievietei, kas ir ilglaicīgās vardarbīgās attiecībās un nemēģina vairs ietekmēt vardarbīgās attiecības, jo netic, ka spēs tās mainīt. [18] Piekautās sievietes sindroms izstrādāts, pamatojoties uz <i>vardarbības cikla</i> un pielāgoto <i>iemācītās bezpalīdzības pieeju</i> [18], lai pamatotu (1) vardarbības traumatisko ietekmi, (2) iemācīto bezpalīdzību un (3) pašdestruktīvās stresa pārvarēšanas stratēģijas, reaģējot uz vardarbību. Piekautās sievietes sindroms tiek izmantots, lai skaidrotu, kāpēc sieviete paliek vardarbīgās attiecībās, lai gan pret viņu notiek fiziska un psiholoģiska vardarbība. Šis sindroms reizēm tiek arī izmantots kā aizstāvība sievietei tajā gadījumā, ja viņa nogalinājusi savu iespējamo varmāku, kad viņa netika tieši apdraudēta (piemēram, varmāka gulēja), vai kā imesla izskaidrojumu, kādēļ sieviete izdara noziegumu kopā ar varmāku. [18]</p>
<p>Vardarbības cikls (<i>Cycle of violence</i>)</p>	<p>Vardarbības cikls palīdz izskaidrot vardarbību ģimenē, kur cietušajam pakāpeniski izveidojas bezpalīdzības izjūta un sajūta, ka viņš nespēj mainīt situāciju. Vardarbības ciklam ir trīs stadijas: (1) spriedzes veidošanās, (2) vardarbība, (3) samierināšanās. <i>Spriedzes veidošanās stadijā</i> vīrietim var parādīties nelielas vardarbīgas izpausmes attiecībā pret sievieti. Šajā stadijā sieviete uzskata, ka viņa var novērst vīra vardarbību, atrodot attaisnojumu vīrieša vardarbīgajai uzvedībai pret viņu. <i>Vardarbības stadijā</i> vardarbīgais vīrietis veic nekontrolētu vardarbību pret sievieti. Reizēm vardarbība var tikt veikta alkohola reibumā, ko vēlāk vīrietis izmanto kā attaisnojumu savai uzvedībai. <i>Samierināšanās stadijā</i> vīrietis kļūst maigs un mīlošs. Viņš atvainojas sievietei un apsola, ka nebūs vairs vardarbīgs. [36]</p>
<p>Iemācītā bezpalīdzība (<i>Learned helplessness</i>)</p>	<p>Saskaņā ar piekautās sievietes sindromu daudzas sievietes cieš no <i>iemācītās bezpalīdzības</i>. Iemācītā bezpalīdzība ir domāšanas veids, ko sieviete iemācās, atrodoties vardarbīgās attiecībās. Tādēļ sieviete nemēģina vairs ietekmēt vardarbības gaitu, jo ir pārliecināta, ka tas neko nemainīs. [18] Iemācītā bezpalīdzība balstās uz trīs komponentiem: (1) personai pieejamā informācija par to, kas notiks, (2) zināšanas vai uztvere par to, kas notiks, – parasti uzmanība tiek pievērsta pagātnes pieredzei (vai tās trūkumam), (3) personas uzvedība attiecībā pret notiekošo. Daži pētnieki uzskata, ka sieviete nevar ietekmēt un kontrolēt to, kas ar viņu notiek. Tā kā šī pārliecība kļūst arvien lielāka, cietusi tic, ka viņa ir bezpalīdzīga mainīt vidi sev apkārt. Citiem vārdiem sakot, cietušajai attīstās pārliecība, ka viņa nav atbildīga par apkārtējo pasauli un ka nevar mainīt notikumu gaitu. Rezultātā cietusi kļūst bezpalīdzīga un apkārtējiem var šķist pat apātiska. [36] Iemācītās bezpalīdzības pieeja ir izstrādāta, lai pamatotu sievietes uzvedību – palikt attiecībās ar varmāku. [18]</p>
<p>Stokholmas sindroms (<i>Stockholm syndrome</i>)</p>	<p>Sindroms skaidro, kādēļ izveidojas spēcīga emocionāla saikne starp varmāku un cietušo. Stokholmas sindroms īstenojas šādos apstākļos: (1) personu apdraud vardarbīgā persona; (2) apdraudētā persona nevar izbēgt vai izvairīties, tādējādi ir apdraudēta no vardarbīgās personas; (3) apdraudētā persona ir izolēta, tāpēc nav iespējamas citas attiecības vai atbalsts; (4) varmāka izrāda laipnību apdraudētajai personai.</p>

Atkārtotas viktimizācijas riski

Viktimizācijas prognozēšanā būtiska ir to riska faktoru identificēšana, kuri saistīti ar atkārtotu viktimizāciju. Turklāt, identificējot atkārtotas viktimizācijas riskus, var tikt izvēlētas atbilstošas prevencijas metodes noziedzīgu nodarījumu mazināšanā vai novēršanā.

Atkārtota viktimizācija saistīta ar tādu jēdzienu kā **ievainojamība**. Ievainojamība ir personas uzņēmība pret noziedzīgiem nodarījumiem vai kaitējumiem. ^[36] Zinātnieki ir identificējuši noteiktas personu grupas, kuras pakļautas lielākam ievainojamības vai apdraudējuma riskam. ^[18] Hanss fon Hentigs (*Hans von Hentig*) identificējis 13 personu grupas, kuras ir pakļautas lielākam ievainojamības vai apdraudējuma riskam: nepilngadīgas personas, sievietes, veci cilvēki, personas ar garīga rakstura problēmām vai dezorganizētas personas, imigranti, minoritātes, cilvēki ar primitīvu dzīves uztveri, depresīvas personas, personas, kuras vēlas gūt labumu, uzdzīvotāji, vientuļas / nelaimīgas personas, personas, kuras ar savu vardarbīgo uzvedību rada sev apdraudējumu, cietušie no šantāžas, izspiešanas, uzticēšanās. ^[18]

Personas apdraudējuma līmeni nosaka, analizējot *dzīvesveida radīto apdraudējumu un situācijas radīto apdraudējumu*. ^[18]

Zināms, ka *dzīvesveida radīto apdraudējumu* iespējams palielināt trīs veidos: persona atrodas mijiedarbībā ar noziedznieku vai personu, kurai ir noziedzības risks; izveidojušies apstākļi, kas izraisa konfliktu ar noziedznieku; palielinās noziedznieka uztvere par personu kā viegli ievainojamu. ^[18] Identificētas vairākas personu grupas, kam ir lielāks risks piedzīvot dzīvesveida radīto apdraudējumu:

- personas ar noteiktu profesionālu nodarbošanos;
- personas, kurām ir personiskas problēmas;
- personas, kurām raksturīgas konkrētas personiskās īpašības (sk. 8. tabulu). ^[18]

8. tabula. *Dzīvesveida radītā apdraudējuma skaidrojumi* ^[18]

Personas ar noteiktu profesionālu nodarbošanos

- **Advokāti.** Tā kā advokātiem ir regulāra saskarsme ar noziedzniekiem, tas būtiski paaugstina dzīvesveida pakļaušanu vardarbības ietekmei.
- **Tiesībaizsardzības iestāžu darbinieki.** Tiesībaizsardzības iestāžu darbinieki regulāri kontaktējas ar dažādiem noziedzniekiem, un tas būtiski paaugstina dzīvesveida pakļaušanos vardarbības ietekmei. Turklāt šie darbinieki bieži cieš no personiskās dzīves negācijām, piemēram, laulības šķiršanas, depresijas, alkoholisma, vardarbības ģimenē un izdara pašnāvību biežāk nekā vidusmēra pilsoņi. Tādējādi bīstamībai darbavietā, mājās un jebkurā citā vietā saistībā ar izmeklējamām lietām ir pakļauti gan paši tiesībaizsardzības iestāžu darbinieki, gan viņu tuvinieki.

- **Personas, kuras nodarbojas ar prostitūciju.** Personas, kuras nodarbojas ar prostitūciju, bieži dodas līdz klientiem uz nezināmām vai mazpazīstāmām vietām, kā, piemēram, transportlīdzekļiem vai viesnīcas istabām. Tas palielina personu, kuras nodarbojas ar prostitūciju, pakļautību potenciāliem uzbrukumiem, izvarošanām, laupīšanām, nolaupišanām un pat slepkavībām.
- **Narkotiku tirgotāji.** Narkotiku tirdzniecība ir viens no vardarbīgākajiem un bīstamākajiem noziegumiem. Tā parasti saistīta ar narkotiku, skaidras naudas un šaujamo ieroci klātbūtni – katrs no tiem piesaista noziegumus un var tikt izmantots gandrīz visu veidu vardarbības veikšanai.

Personas, kurām ir personiskas problēmas

- **Narkotiku atkarība.** Narkotiku atkarība saistīta ar narkotiku lietošanas progresēšanu, devas palielināšanu un intervāla samazināšanu starp devām. Viena no narkotiku lietošanas vispārējām sekām ir pasliktināta spēja domāt racionāli. Narkotiku atkarība var būt saistīta arī ar pieaugoši vardarbīgu un noziedzīgu narkotikas meklējošu uzvedību.
- **Alkoholisms.** Alkoholisms ir saistīts ar pretlikumīgām darbībām. Pārmērīgi lietojot alkoholu, personai var rasties dažādas fiziskās vai psihiskās veselības problēmas, kas būtiski ietekmē to, kā cilvēks jūtas, domā, uzvedas un mijiedarbojas ar citiem cilvēkiem.

Personas, kurām raksturīgas konkrētas personiskās īpašības

- **Agresivitāte.** Cilvēki, kuru uzvedība ir agresīvāka un konfrontējošāka, visticamāk citos izraisīs agresīvu uzvedību.
- **Impulsivitāte.** Impulsīva uzvedība ir spontāna, tā netiek plānota vai pārdomāta. Tāpēc impulsīvas personas parasti nav gatavas risināt problēmas, ar kurām saskaras, un šīm personām neizdodas izvērtēt savas darbības faktiskās sekas.
- **Pašdestruktīva uzvedība.** Dažām personām raksturīga uzvedība, kas regulāri tām pašām kaitē. Šāda uzvedība ir nepārtraukti – tā izpaužas no pārgalvības līdz atklātai pašdestrukcijai. Tā var būt pārāk ātra braukšana, pārmērīga dzeršana vai ēšana, pārmērīga pašārstēšanās un tērēšana pāri saviem līdzekļiem.
- **Pasivitāte.** Pasīvās personas ir tās, kas pieļauj vai pieņem citu cilvēku rīcību un izvēli bez šaubām vai izvērtēšanas. Šī pasivitāte var saglabāties pat situācijās, kad pati persona ir pakļauta kaitējumam vai zaudējumiem, un tas ir īpaši problemātiski, jo citi, zinot par pasivitāti, šīs personas var uzskatīt par izcīlu mērķi.
- **Zems pašvērtējums.** Personām ar zemu pašvērtējumu ir izteiktāka tendence kļūt nomāktiem, iesaistīties pašdestruktīvā uzvedībā un tikt izmantotiem vai citādi viktimizētiem. Zems pašvērtējums var radīt spēcīgu vēlmi iegūt citu atzinību, un šo vēlmi var ļaunprātīgi izmantot personas ar sliktiem nodomiem. [37]
- **Devianta seksuāla uzvedība.** Tā var izpausties kā, piemēram, daudz partneru un intimitātes robežu neievērošana, var palielināt risku, ka persona tiek pakļauta vardarbībai vai nevēlamām seksuālām attiecībām. Ļoti seksuāla uzvedība var būt fiziski bīstama atkarībā no iesaistīto uzvedības veida. [37]

Profesionāļi ir konstatējuši, ka atkārtotas viktimizācijas cēlonis var būt ne tikai noteiktas personas psiholoģiskās īpašības, bet arī personas psiholoģiskais stāvoklis, kurš saistīts ar viktimizācijas rezultātā cietušajam radītajām sekām, kas lielākoties radušās vardarbīgu noziegumu ietekmē. Viktimizācijas radītās sekas var samazināt cietušā spējas pretoties atkārtotai viktimizācijai, tādējādi palielinot personas ievainojamību pret dažādiem kaitējiem, t.sk. noziedzīgiem nodarījumiem. Turklāt, ja cietušais cietis no multiplas viktimizācijas, viņa ievainojamība būtiski palielinās, līdz ar to palielinās arī personas risks ciest no atkārtotas viktimizācijas.

Zināms, ka cietušā reakcija uz viktimizāciju ir ļoti individuāla. Ir cietušie, kam pēc viktimizācijas netiek novērotas sekas, taču citiem tiek konstatētas psiholoģiskās un psihiskās veselības problēmas, vai arī sekas tiek konstatētas ilgāku laiku pēc nozieguma. Lielākoties cietušajiem, kuri piedzīvojuši vardarbīgus uzbrukumus (piemēram, seksuālus uzbrukumus, terorismu, vardarbību ģimenē), tiek konstatēti akūta stresa traucējumi un posttraumatiskā stresa sindroms, kā arī ar to saistītie klīniskie stāvokļi (piemēram, depresija, psihosomatiskas problēmas, alkohola lietošana) un nespēja pielāgoties ikdienas dzīvei. [38] Pastāv iespējamība, ka cietušajiem, kas piedzīvojuši viktimizāciju, kuras rezultātā iestājušās sekas viņu psiholoģiskajā vai psihiskajā veselībā, kā arī cietušajiem, kuri piedzīvojuši multiplu viktimizāciju, mainās personība. Piemēram, bērnam, kurš uzaudzis vardarbīgā ģimenē un cietis no vecāku emocionālas un fiziskas vardarbības, kā arī no vienaudžu seksuālas vardarbības, palielinās iespējamība, ka konkrētie nodarījumi būtiski ietekmēs viņa personību, t.i., var attīstīties noteiktas personības iezīmes (piemēram, zems pašvērtējums, agresivitāte, impulsivitāte), kas reizēm var būt arī par iemeslu atkārtotai viktimizācijai. Tādēļ papildus jau identificētajām personu grupām, kurām ir lielāks risks piedzīvot dzīvesveida radīto apdraudējumu, ir jāpievieno vēl viena personu grupa – personas, kurām viktimizācijas rezultātā radītās sekas viņu fiziskajā vai psihiskajā un psiholoģiskajā veselībā.

Zināms, ka situācijas radīts apdraudējums var palielināt cietušā ievainojamību pret dažādiem apdraudējuma veidiem. Identificēti vairāki faktori, kuri palielina situācijas radīto apdraudējumu: notikuma laiks, notikuma vieta, atrašanās netālu no noziedzīgām aktivitātēm, atrašanās netālu no noziedzīgām, vardarbīgām un agresīvām personām, potenciālo cietušo skaits, ieroču pieejamība, uzraudzība, cietušā emocionālais stāvoklis un uztvere, atkarību izraisošu vielu lietošana un vardarbīga vai agresīva uzvedība (sk. 9. tabulu).

9. tabula. *Situācijas radītā apdraudējuma skaidrojumi* [18]

- **Notikuma laiks.** Diennakts laiks ir faktors, kas būtiski ietekmē cietušā ikdienas aktivitātes, cietušā tuvumu varmākam un cietušā uzraudzību, kas ļoti bieži ir atkarīga no cietušā vecuma (piemēram, seksuāla vardarbība pret pieaugušām personām tiek veikta laikā no pusnakts līdz diviem naktī, savukārt seksuāla vardarbība pret ļoti maziem bērniem tiek veikta aptuveni astoņos no rīta vai sešos vakarā (vakariņu laikā)).
- **Notikuma vieta.** Notikuma vieta ir viens no būtiskākajiem faktoriem, kas jāņem vērā, skaidrojot situācijas ietekmi uz cietušajiem. Dažās vietās ir liela noziedzības aktivitāte, citā vietā cietušais var tikt atstāts bez tūlītējas palīdzības, bet vēl citā vietā cietušais var tikt izolēts. Analizējot notikuma vietas ietekmi, būtiski ir vairāki faktori: vietas piederība, saistība ar cietušo, drošība, apgaismojums, blakus esošie uzņēmumi un dzīvojamās mājas, liecinieki un vietas kriminālā vēsture.

- **Atrašanās netālu no noziedzīgām aktivitātēm.** Atrašanās netālu no noziedzīgām aktivitātēm palielina cietušā pakļaušanu noziegumam. Tas ir saistīts ar cietušā atrašanās tuvumu noziegumam un noziedzniekiem vai tiešu cietušā dalību noziegumā. Atrašanās tuvumā noziedzīgām aktivitātēm attiecas arī uz cietušo profesionālo darbību, kā, piemēram, narkotiku tirgotāji, policijas darbinieki, personas, kuras nodarbojas ar prostitūciju, kā arī personas, kuras dzīvo kopā ar noziedzniekiem.
- **Atrašanās netālu no noziedzīgām, vardarbīgām un agresīvām personām.** Atrašanās netālu vai dzīvošana kopā ar personām, kurām ir noziedzīga, vardarbīga un agresīva uzvedības pieredze, palielina risku kļūt par cietušo.
- **Potenciālo cietušo skaits.** Daži noziedznieki izvēlas cietušos, kuri ir vieni vai atrodas kopā ar personām, kuru spēja pretoties ir apgrūtināta (piemēram, personas alkohola reibumā). Savukārt daži par sevi pārliecināti noziedznieki izvēlas cietušos pāros, lai tos izmantotu un kontrolētu, kā, piemēram, māti un viņas bērnu.
- **Ieroču pieejamība.** Veicot noziegumu, var tikt izmantoti dažādi ieroči (piemēram, zāģis, nazis, pistole). Turklāt lēmums izmantot ieroči, veicot noziegumu, lielākoties tiek pieņemts pēdējā brīdī. Tādēļ ieroču pieejamība ir viens no apdraudējumiem, kuru izraisa situācija.
- **Uzraudzība.** Personas daudz drošāk iesaistās noziedzīgās darbībās, kad netiek uzraudzītas. Tas nozīmē, ka kriminālās tieskmes var palielināties, kad samazinās uzraudzība.
- **Cietušā emocionālais stāvoklis un uztvere.** Tas saistāms ar cietušā emocionālo stāvokli pirms nozieguma, nozieguma laikā un pēc nozieguma. Cietušā saasinātais emocionālais stāvoklis (piemēram, dusmas, skumjas vai panika) var palielināt nozieguma ietekmi uz cietušo. Daudzi faktori, t.sk. narkotikas, alkohols, psihiskās slimības vai saasinātais emocionālais stāvoklis (piemēram, dusmas, skumjas), var ietekmēt cietušā emocionālo stāvokli un uztveri nozieguma laikā.
- **Atkarību izraisošu vielu lietošana.** Atkarību izraisošu vielu lietošana ietekmē cietušo, piemēram, samazina reakcijas laiku, maina uztveri un ietekmē spriedumus. Kopumā atkarību izraisošas vielas var ietekmēt cietušā spēju racionāli domāt.
- **Vardarbīga vai agresīva uzvedība.** Cietušā vardarbīga vai agresīva uzvedība var izraisīt vai pat izraisīt citu cilvēku vardarbīgu reakciju attiecībā pret sevi. [18]

Kopumā secināms, ka personas risks kļūt par cietušo vai atkārtotu cietušo ir atkarīgs no dzīvesveida radītā apdraudējuma un no situācijas radītā apdraudējuma. Identificēti noteikti riska faktori, kuri palielina personas ievainojamību pret noziedzīgiem nodarījumiem vai citiem likumpārkāpumiem. Svarīgi piebilst, ka viena riska faktora (piemēram, personas atrašanās atkarību izraisošu vielu reibumā, personai ir psihiska rakstura traucējumi) identificēšana vēl nenozīmē, ka persona kļūs par cietušo. Noziedzīgs nodarījums var notikt tikai tad, kad noteiktā vietā un laikā satiekas motivēts noziedznieks un cietušais, kurš ir pietiekami ievainojams, lai tiktu izvēlēts par piemērotu mērķi, t.i., cietušo. Tādēļ identificētie atkārtotas viktimizācijas riski palīdz izvērtēt iespējamo noziedzīga nodarījuma risku, kā arī rosina izvēlēties atbilstošas riska pārvaldības stratēģijas noziedzīgu nodarījumu risku mazināšanā un novēršanā.

Riska faktori, kas saistīti ar atkārtotu viktimizāciju vai veicina personas apdraudējumu un ievainojamību

- Piederība noteiktai personu grupai (nepilngadīgie, veci cilvēki, sievietes, minoritātes, imigranti)
- Iepriekšēja viktimizācijas pieredze (vardarbība ģimenē, seksuāla vardarbība, vardarbība bērnībā)
- Personas ar noteiktu profesionālu nodarbošanos (tiesībaizsardzības iestāžu darbinieki, personas, kuras nodarbojas ar prostitūciju, narkotiku tirgotāji)
- Personas, kurām ir psihiska vai psiholoģiska rakstura grūtības. Personas, kurām ir problēmas ar atkarību izraisošu vielu lietošanu
- Personiskās īpašības: agresivitāte, impulsivitāte, pašdestruktīva uzvedība, pasivitāte, zems pašvērtējums, neatbilstoša seksuāla uzvedība
- Iepriekšēja viktimizācijas vai traumatisku notikumu pieredze, kas izraisījusi sekas personas fiziskajā vai psihiskajā un psiholoģiskajā veselībā
- Personas, kuras atrodas situācijā vai vidē, kas rada apdraudējumu (atrašanās netālu no noziedzīgām aktivitātēm, ieroču pieejamība)

1.2.3. Atkārtoti likumpārkāpumi noteiktās vietās un teritorijās

Zināms, ka likumpārkāpumu izplatība nav vienmērīgi izkliedēta, bet gan koncentrējas noteiktā vidē. Tādēļ profesionāļi ir pievērsuši īpašu uzmanību riska faktoriem, kuri veicina likumpārkāpumu izdarīšanu noteiktā vidē. Svarīgi ir identificēt vietas un teritorijas, kurās pastāv augsts atkārtotu likumpārkāpumu risks, kā arī apzināt riskus, kuri veicina likumpārkāpumu koncentrēšanos noteiktā vidē, lai piemērotu efektīvas riska pārvaldības stratēģijas noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu novēršanā.

Jēdzienu skaidrojums

Profesionāļi ir konstatējuši, ka apkārtējā vidē noteiktās vietās un teritorijās koncentrējas lielākā daļa likumpārkāpumu. **Karstie punkti** (*Hot spot*) ir jēdziens, ar kuru apzīmē nelielus ģeogrāfiskus apgabalus, kuros koncentrējas likumpārkāpumi. [39] Karstos punktus var iedalīt akūtajos un hroniskajos. Akūtie karstie punkti norāda uz novirzi noziedzībā, kas, iespējams, var samazināties dabiski, savukārt hroniskie karstie punkti liecina par nepārtrauktu pieaugošu noziedzības līmeni, salīdzinot ar citām vietām, turklāt tas nesamazināsies, ja nekas netiks darīts. [16]

Augstas noziedzības teritorijas (*High-crime area*) – ģeogrāfiskas teritorijas, lielākas par karstajiem punktiem, kur koncentrējas likumpārkāpumi. [39] Nav vienota uzskata, uz cik plašu teritoriju šos abus jēdzienus var attiecināt, t.i., vai tās ir konkrētas adreses vai ielu kvartāls, vai pat, piemēram, plašāks pilsētas rajons.

Pastāv dažādas teorijas, kuras analizē, kādēļ noteiktas vietas un teritorijas apkārtējā vidē ir pakļautas augstākam likumpārkāpumu riskam. Apkopojot dažādās teorijas, secināts, ka **apkārtējā vide** ir ļoti plašs jēdziens, kas ietver ne tikai fizisko vidi (noteiktas vietas un teritorijas), bet arī sociālo vidi (piederību noteiktai grupai un paradumus). [23] Fizisko vidi raksturo konkrētas adreses, būves, ēkas, ielas, brauktuves, zemes izmantošana. Savukārt sociālo vidi raksturo personu paradumi vai piederība kādai grupai, kā, piemēram, nabadzība, augsta cilvēku mobilitāte, iedzīvotāju neviendabīgums. [23] Fizisko vidi no sociālās vides nav iespējams nošķirt, jo persona ir daļa no fiziskās vides. Pastāv nepārtraukta mijiedarbība starp fizisko vidi un sociālo vidi, t.i., persona pielāgojas un maina savu uzvedību fiziskās vides apstākļu ietekmē.

Secināms, ka noteiktās vietās un teritorijās apkārtējā vidē koncentrējas lielākā daļa likumpārkāpumu, kas veido karstos punktus un augstas noziedzības teritorijas. Karstie punkti un augstas noziedzības teritorijas veidojas fiziskās teritorijas un sociālās vides savstarpējās mijiedarbības rezultātā.

Atkārtotu likumpārkāpumu cēloņi noteiktās vietās un teritorijās un to veidošanās mehānismi

Vides nozīmi likumpārkāpumu veidošanās procesā skaidro vairākas teorijas, piemēram, ierastās kārtības teorija (*Routine Activity theory*) (sk. 2. tabulu), racionālās izvēles teorija (*Rational Choice theory*) (sk. 4. tabulu), sociālās dezorganizācijas teorija (*Social Disorganization theory*), nozieguma modeļa teorija (*Crime Pattern theory*), kā arī izsisto logu teorija (*Broken Windows theory*) (sk. 10. tabulu). Šīs teorijas papildina viena otru, akcentējot un izskaidrojot kāda konkrēta faktora nozīmi likumpārkāpuma veidošanās procesā. Daļa teoriju, skaidrojot likumpārkāpumu koncentrēšanos noteiktās vietās un apgabalos, fokusējas uz fiziskās vides aspektiem (piemēram, izsisto logu teorija), savukārt citas teorijas (piemēram, sociālās dezorganizācijas teorija) pievērš uzmanību vides sociālajiem, ekonomiskajiem un politiskajiem aspektiem.

10. tabula. Teorijas, kuras skaidro atkārtotu likumpārkāpumu veidošanos noteiktās vietās un teritorijās

Teorētiskā pieeja	Apraksts
<p>Sociālās dezorganizācijas teorija (<i>Social Disorganization theory</i>)</p>	<p>Sociālās dezorganizācijas teorija fokusējas uz konkrētās vietas faktoriem, kuri rada labvēlīgus apstākļus noziedzībai. Veiktie novērojumi liecina, ka noziedzība ir daļa no tā, kā funkcionē konkrētā teritorija, nevis kā rīkojas atsevišķas personas (indivīdi) šajā teritorijā. Līdz ar to parādās arī sociālās vides / struktūras ietekme uz noziedzību.</p> <p>Saskaņā ar sociālās dezorganizācijas teoriju – nabadzība, iedzīvotāju mobilitāte, etniskais nevienādīgums un vāja sociālā saikne starp iedzīvotājiem samazina konkrētās teritorijas iedzīvotāju spēju kontrolēt atsevišķu indivīdu vai to grupu uzvedību, tādējādi palielinot noziedzības riskus. [40]</p>
<p>Nozieguma modeļa teorija (<i>Crime Pattern theory</i>)</p>	<p>Nozieguma modeļa teorija ietver gan racionālo izvēli, gan ikdienas aktivitātes, lai izskaidrotu noziedzības koncentrēšanos noteiktās vietās. Noziedznieks, kurš rīkojas racionāli, savās ikdienas gaitās piefiksēs tās vietas, kuras ir viegli ievainojamas un kurām trūkst aizsargfaktoru.</p> <p>Nozieguma modeļa teorija pieņem, ka noziegums notiek tad, kad cietušā darbības telpa (vieta, kurās persona ikdienā veic kādas no savām ikdienas darbībām – darbavieta, mācību iestādes, iepirkšanās centri u.c.) šķērso noziedznieka darbības telpu. Tāpēc noziedzība laikā un telpā ir sadalīta nevienmērīgi. [41]</p>
<p>Izsisto logu teorija (<i>Broken Windows theory</i>)</p>	<p>Izsisto logu teorijas pamatā ir pieņēmums, ka teritorijas, kuras ir nolaistas un degradētas, veicina dažādu kriminālpārkāpumu izdarīšanu. Savukārt ilgākā laika posmā tas rada ķēdes reakciju, t.i., šādas vietas piesaista arvien jaunus potenciālos noziegumu izdarītājus, jo apkārtējā vide skaidri signalizē, ka šī teritorija ir neaizsargāta un tajā var brīvāk rīkoties.</p> <p>Teorijas autori uzskata, ka šo mazo degradētas vides pazīmju tūlītēja nelikvidēšana parāda, ka teritorijā nestrādā formālā un neformālā sociālā uzraudzība. Tas, savukārt, veido ķēdes reakciju – cilvēki no šīs teritorijas sāk izvairīties, vairs neuzturas parkos un citās publiskās vietās. Tādējādi tas vēl vairāk samazina uzraudzības un kontroles iespēju, un teritoriju vēl lielākā mērā „pārņem” personas ar antisociālu uzvedību.</p> <p>Šī ir viena no teorijām, kas būtiski ietekmējusi gan policijas darbu, gan arī izpratni par drošības veidošanos, jo bija par pamatu tam, lai, no vienas puses, policija pievērstos mazāk svarīgu pārkāpumu novēršanai, savukārt, no otras puses, pilsētas atbildīgie dienesti uzturētu publisko telpu kārtībā. [42]</p>

Vides sociālo, ekonomisko un politisko ietekmi uz likumpārkāpumu rašanos konkrētās vietās un teritorijās skaidro sociālās dezorganizācijas teorija. Saskaņā ar sociālās dezorganizācijas teoriju likumpārkāpumu veidošanās konkrētās vietās un teritorijās ir saistīta ar tādiem sociāliem faktoriem kā, piemēram, ekonomiski depresīvu vidi, etniski neviendabīgu teritoriju [43; 44], nabadzību, iedzīvotāju mobilitāti. [41] Teritorijās, kurās ir problēmas ar iedzīvotāju turību un nodarbinātību, parasti ir vairāk noziegumu, jo šajā vidē ir arī mazāk resursu noziedzības novēršanai. [45; 46; 47] Praktiski nav tādu noziedzības pētījumu, kuros būtu sistemātiski un padziļināti izpētīta vietas sociālās struktūras un noziedzības savstarpējā mijiedarbība. Veiktie pētījumi šajā jomā ir balstījušies uz ļoti nelielu teritoriju izpēti. Tāpēc nav iespējams atbildēt, vai vietas sociālā struktūra ietekmē noziedznieka motivāciju doties uz šo vietu vai arī sociālā struktūra ietekmē noziedznieka motivāciju izdarīt noziegumu šajā vietā, kad viņš jau tur ir nokļuvis. [48] Arī sociālās dezorganizācijas teorijā izmantotie noziedzību ietekmējošie sociālie faktori ir skatīti savstarpējā kopsakarībā, t.i., ekonomiski nelabvēlīgā teritorijā noziedzība ir augstāka nevis tādēļ, ka šī teritorija ir ekonomiski nelabvēlīga, bet gan to iemeslu dēļ, kā šī teritorija sociāli funkcionē. Šādās vietās ir augstāka iedzīvotāju mainība, jo, tiklīdz rodas iespēja, indivīdi šo dzīvesvietu atstāj. Taču jaunie iedzīvotāji no zemākām un sociāli neaizsargātām sabiedrības grupām parasti sākotnēji nonāk tieši šajās teritorijās. Rezultātā veidojas sociāli un ekonomiski nelabvēlīgas teritorijas ar augstu iedzīvotāju mobilitāti, kas, savukārt, šo vidi padara par „sociāli dezorganizētu”, t.i., nabadzība, iedzīvotāju mobilitāte, etniskais neviendabīgums un vāja sociālā saikne starp iedzīvotājiem samazina konkrētās teritorijas iedzīvotāju spēju kontrolēt atsevišķu indivīdu vai to grupu uzvedību, tādējādi palielinot noziedzības riskus.

Fiziskai videi ir būtiska nozīme, ka likumpārkāpumi rodas konkrētā vietā un teritorijā. Saskaņā ar izsīsto logu teoriju vietas un teritorijas, kuras ir nolaistas un degradētas, veicina dažādu kriminālpārkāpumu izdarīšanu. [42] Pētījumi, kuri fokusējas uz noziedzības izpēti konkrētās teritorijās, vairumā gadījumu iekļauj tādus faktorus kā alkohola tirdzniecības vietu blīvums konkrētā teritorijā, bāru un citu nakts izklaides vietu tuvums, lombardi u.c. [49; 50] Tā kā noziedzība nereti koncentrēta sociālekonomiski nomāktās teritorijās, šiem pētījumiem pamatā ir ģeogrāfisks skatījums. Likumpārkāpumu rašanos noteiktās vietās un teritorijās veicina arī vide ar nepietiekamiem aizsargfaktoriem – tā kļūst labvēlīga noziedzības pieaugumam. Pieejama vide vai objekts var pievilināt potenciālos noziedzniekus un tādā veidā arī radīt teritoriju, kurā koncentrējas vairums noziegumu. Tādēļ būtiski ir ņemt vērā ierastās kārtības teorijā uzsvērtu, ka noziegums notiks tad, ja motivētam noziedzniekam radīsies tāda iespēja (vai piemērots mērķis) un iztrūks aizsargfaktori. [51] Piemēram, noziegumi pret īpašumu palielinās tajās vietās, kuras sakrīt ar noziedznieka ikdienas gaitu maršrutu, jo viņš ir iepazinis šo vidi. Tieši ierastās kārtības teorija sniedz būtisku skaidrojumu ģeogrāfiskā kontekstā, parādot saikni starp nozieguma vietu, noziedznieku un viņa darbībām noteiktā vidē (noziedznieka ikdienas gaitas).

Kopumā secināms, ka lielai daļai likumpārkāpumu ir raksturīga koncentrēšanās noteiktās vietās un teritorijās. Likumpārkāpumu koncentrēšanās veidojas fiziskās un sociālās vides savstarpējā mijiedarbībā. Tādēļ ir svarīgi identificēt riskus, kuri attiecas kā uz fizisko, tā arī uz sociālo vidi un veicina likumpārkāpumu koncentrēšanos noteiktās vietās un teritorijās, lai varētu izmantot atbilstošas riska pārvaldības stratēģijas noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu novēršanai.

Atkārtotu likumpārkāpumu riski noteiktās vietās un teritorijās

Profesionāļi, analizējot likumpārkāpumu veidošanās cēloņus un mehānismus, konstatējuši noteiktus faktorus, kuri saistīti un, iespējams, arī veicina likumpārkāpumu atkārtosanos un koncentrēšanos noteiktās vietās un teritorijās.

Saskaņā ar sociālās dezorganizācijas teoriju noziedzības karstie punkti ir saistīti ar dažādiem sociāliem un ekonomiskiem faktoriem, kā, piemēram, augstu nabadzības līmeni, augstu iedzīvotāju mobilitāti (piemēram, pastāvīgu iedzīvotāju un līdz ar to arī kaimiņu mainību), iedzīvotāju neviendabīgumu (piemēram, dažādas cilvēku grupu kombinācijas), fiziski degradētu vidi (piemēram, sadrupušas vai pamestas ēkas), kā arī noziedzības subkultūru (piemēram, bandām un grupējumiem). [23]

Svarīgi ir ņemt vērā, ka riska faktori nav noteiktu drošības problēmu cēlonis konkrētās vietās, bet tas ir fenomens, kurš palielina noteiktu drošības problēmu riskus. Tas attiecas gan uz fiziskās vides riska

faktoriem, gan arī uz sociālās vides riska faktoriem. Turklāt, analizējot pētījumos apskatītos fiziskās vides riska faktoros, secināts, ka tos ir iespējams iedalīt vismaz divās grupās, t.i., riska faktori, kuri attiecas uz konkrētu ģeogrāfisku vietu (bāru un lombardu tuvums u.c.), un riska faktori, kuri attiecas uz konkrētu ģeogrāfisku teritoriju (teritorijā kopumā ir vāja dabiskā uzraudzība, tiek pieļauta neatbilstoša teritorijas sociāla izmantošana u.c.). Jāuzsver, ka teritorijas riska faktori un konkrētas vietas riska faktori ir jāskata kopsakarībā, jo tie ir cieši saistīti un viens otru papildina.

Jāsecina, ka noziegumu koncentrēšanās risks noteiktā teritorijā ir atkarīgs no vietas un vides faktoru savstarpējās mijiedarbības. Svarīgi atcerēties, ka vide pati par sevi nerada noziegumu, bet var būt gan labs aizsargfaktors, gan arī riska faktors. Noziedzīgs nodarījums var notikt tad, kad noteiktā vietā un laikā satiekas motivēts noziedznieks un cietušais, kurš ir pietiekami ievainojams, lai tiktu izvēlēts par piemērotu mērķi, t.i., cietušo. Tādēļ noteiktās vietās un apgabalos identificētie atkārtotu noziegumu riski palīdz izvērtēt iespējamus noziedzīgu nodarījumu riskus, kā arī palīdz izvēlēties atbilstošas riska pārvaldības stratēģijas noziedzīgu nodarījumu risku mazināšanā un novēršanā.

Faktori, kas veicina likumpārkāpumu koncentrēšanos noteiktās vietās un teritorijās

Fiziskā vide

- Konkrētas vietas
- Objektu kopējā koncentrācija teritorijā
- Riska objektu īpatsvars teritorijā
- Lombardu tuvums
- Sabiedriskā transporta pieturvietu tuvums
- Sabiedriskais transports un citas lielas pulcēšanās vietas
- Bāru un citu nakts izklaides vietu tuvums
- Naudas izņemšanas vietu tuvums
- Atpūtas un ātrās ēdināšanas vietu tuvums

Konkrēta teritorija

- Vāja dabiskā uzraudzība
- Piekļuves kontroles trūkums
- Teritorijas piederības noteikšanas problēmas
- Neesoša teritorijas uzturēšana
- Neatbilstoša vai neesoša sociālā aktivitāte
- Vāja sociālā funkcionēšana / vājas aizsardzības spējas

Sociālā vide

- Augsta nabadzība
- Augsta cilvēku mobilitāte
- Iedzīvotāju nevienādīgums
- Noziedzības subkultūra (piemēram, bandas un grupējumi)

► 2. Noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu riska identificēšanas, novērtēšanas un pārvaldības pamatprincipi

Profesionāļiem, kuri strādā ar augsta riska personām, arvien biežāk tiek lūgts prognozēt personas apdraudējuma risku. Tādēļ nozares speciālistiem ir jāspēj sniegt pietiekami precīzu informāciju par personām, kuras nākotnē, iespējams, varētu būt vardarbīgas vai varētu tikt pakļautas vardarbībai. Lai spētu prognozēt iespējamos riskus, profesionāļi ir izstrādājuši dažādas riska identificēšanas, novērtēšanas un pārvaldības pieejas. Tās ir orientētas ne tikai uz riska faktoru identificēšanu, bet arī uz riska faktoru pārvaldību. Apkopojot dažādās riska novērtēšanas definīcijas, secināms – riska novērtēšana ir varbūtība, ka novērtējamā persona nākotnē veiks noteiktu rīcību. [52] Vardarbības riska novērtēšanas mērķis ir novērst vardarbību nākotnē, attīstot riska pārvaldības stratēģijas, lai kontrolētu vai mazinātu identificētos un novērtētos riskus. [53] Krimināltiesību kontekstā risks tiek sasaistīts ar kaitīgas vai negatīvas uzvedības prognozējamību nākotnē. Tādējādi riska novērtējumu var raksturot kā aprēķinātu varbūtību, ka kaitīga vai negatīva uzvedība vai notikums notiks. [54]

Riska process ietver riska identificēšanu, riska novērtēšanu un riska pārvaldību (sk. 3. attēlu).

Riska procesa posmi

Riska identificēšana

Riska identificēšana ir sistematisks process, kas sniedz iespēju savlaicīgi identificēt personas, kuras ir pakļautas likumpārkāpumiem (piemēram, vardarbībai ģimenē), kā arī identificēt personas, kurām ir augstāks risks veikt kādu likumpārkāpumu.

Riska novērtēšana

Riska novērtēšana ir dinamisks process, kur tiek analizēts, vai noteikta persona nākotnē veiks noteiktu rīcību. Riska līmenis var mainīties, tas var paaugstināties vai samazināties.

Riska pārvaldība

Riska pārvaldība ir reaģēšana uz personas riskiem, nodrošinot dažādas riska pārvaldības stratēģijas, kā arī starpinstitūciju sadarbības pieeju. Atbilstoša riska novērtēšana palīdz piemērot atbilstošākās riska pārvaldības stratēģijas, kas orientētas uz risku mazināšanu un novēršanu. [55]

2.1. Riska identificēšana

Situācijās, kur nepieciešams prognozēt iespējamo personas uzvedību (piemēram, vardarbību) vai notikumu, speciālistiem ir nepieciešams identificēt riskus. Riska identificēšana ir process, kurā riski tiek vērtēti, atlasīti un sašķiroti pēc to prioritātes. Riska identificēšanas procesā tiek noteikti tie riski, kuri ir saistīti ar personas(-u) noteiktu uzvedību, vai arī tie riski, kas prognozē, kā persona(-as) varētu rīkoties. Paralēli riska faktoriem var identificēt aizsardzības faktorus, kuri palīdz mazināt iespējamo personas uzvedību nākotnē.

Riska faktori

Galvenokārt tiek izdalīti divu veidu riska faktori: statiskie un dinamiskie.

Statiskie riska faktori ir riska faktori, kas fiksēti un ir nemainīgi (piemēram, vecums, dzimums, sodāmība). Statiskie riska faktori pēc būtības pamatojas personas biogrāfijā, tādēļ tie ir fiksēti un nemainīgi un parasti var norādīt uz lielāku risku laika gaitā. [56]

Dinamiskie riska faktori ir riska faktori, kuri laika gaitā mainās un atspoguļo personas iekšējo stāvokli vai mainīgos apstākļus (piemēram, pārliecība, atkarību izraisošu vielu lietošana). Dinamiskie riska faktori var mainīties, un šīs izmaiņas var būt saistītas ar izmaiņām riska līmenī (piemēram, personas iespējamās vardarbīgās uzvedības mainību). [57] Dinamiskie riska faktori ietver dažādus aspektus, kā, piemēram, atkarību izraisošu vielu lietošanu, finanšu pārvaldības prasmes, motivāciju, prokriminālu / antisociālu attieksmi, personisko attiecību kvalitāti, sociālo vidi un sociālos sakarus, vispārējās sociālās prasmes. [56]

Dinamiskie riska faktori dalās stabīlajos un akūtajos. *Stabīlie dinamiskie faktori* (piemēram, devianta seksuāla izvēle, impulsivitātes vai naidīguma pazīmes) var mainīties, bet parasti tas notiek pakāpeniski laika gaitā. *Akūtie dinamiskie faktori* (piemēram, seksuāls uzbudinājums, intoksikācija) ir stāvokļi, kas strauji mainās un var parādīties tieši pirms vardarbīgā uzbrukuma. [53] Profesionāļi ir arī aprakstījuši personas tieksmi iesaistīties vardarbībā noteiktā laikā, ko nosaka statisko un dinamisko riska faktoru kombinācija, kas tiek definēta kā riska stāvoklis. [58]

Lai novērtētu riskus, ir izstrādātas dažādas riska novērtēšanas metodes, kuras pamatotas noteiktā riska novērtēšanas pieejā. Ir riska novērtēšanas metodes, ar kurām novērtē tikai statiskos riska faktorus (piemēram, STATIC-99) vai tikai dinamiskos riska faktorus (piemēram, dzimumnoziedznieku vajadzību novērtējums, *Sex offender needs assessment rating, SONAR*). Tāpat ir arī riska novērtēšanas metodes, ar kurām tiek vērtēti kā statiskie, tā arī dinamiskie riska faktori (piemēram, Minesotas

dzimumnoziedznieku novērtēšanas instruments - pārskatītā versija, *Minnesota Sex Offender Screening Tool-Revised MnSOST-R*). [59]

Profesionāļi ir konstatējuši, ka tādu riska faktoru identificēšana un novērtēšana, kas veicina personas kļūšanu par atkārtotu cietušo vai noziedznieku, palīdz prognozēt iespējamo likumpārkāpumu, bet tas ir nepietiekami, lai izstrādātu riska pārvaldības plānu, kas palīdzētu mazināt vai novērstu potenciālo viktimizācijas vai nozieguma recidīva risku. Var teikt, ka riska novērtēšanas metožu un procedūru izstrādē ir vērojams liels pogrēss, taču joprojām pastāv būtisks riska novērtēšanas aspekts, kas tiek ignorēts – aizsardzības faktori.

Aizsardzības faktori

Aizsardzības faktoriem ir būtiska loma riska mazināšanā, jo tie var kompensēt riska faktorus, un tādēļ tiem ir nozīmīga loma arī riska pārvaldības procesā.

Aizsardzības faktori ir uzskatāmi par personas resursiem, kuri var palīdzēt mazināt personas kļūšanu par atkārtotu cietušo vai vainīgo (piemēram, pozitīvas stresa pārvarēšanas stratēģijas, atbalsts).

Daļa profesionāļu aizsardzības faktorus interpretē kā riska faktoru neesamību vai arī kā faktorus, kuri ir pretēji riska faktoriem, kas liecina, ka jebkurš riska faktors var būt arī aizsardzības faktors un otrādi. Savukārt citi profesionāļi norāda, ka aizsardzības faktori var pastāvēt arī bez attiecīgā riska faktora. [60] Piemēram, reliģiozitāte ir negatīvi saistīta ar personas delikventu uzvedību un vadības problēmām, lai gan reliģiozitātes trūkums nav uzskatāms par riska faktoru. Kopumā aizsardzības faktoru pozitīvā ietekme ir atkarīga no riska faktoru negatīvās ietekmes, diemžēl precīzs riska un aizsardzības faktoru mijiedarbības mehānisms joprojām nav skaidrs. [60]

Pētnieki min vairākus teorētiskus modeļus par tiešu un netiešu aizsardzības faktoru ietekmi labvēlīga vai nelabvēlīga rezultāta sasniegšanā. Tiek izdalīti šādi modeļi:

- 1) *mediācijas* modelis – paredz aizsardzības faktoru tiešu ietekmi uz riska faktoriem vai otrādi (piemēram, psihiski traucējumi ar akūtiem simptomiem tiek mazināti ar medikamentiem);
- 2) *moderatora* vai *bufera* modelis – aizsardzības faktoru ietekme uz mijiedarbību starp riska faktoru un negatīvu uzvedību (piemēram, atkarību izraisošu vielu lietošana, kas veicina personas impulsivitāti, tiek mazināta ar ārējo kontroli);
- 3) *galvenais* modelis – aizsardzības faktori tieši ietekmē negatīvo uzvedību.

Tāpat pētnieki ir atklājuši, ka līdzīgi kā riska faktorus arī aizsardzības faktorus var iedalīt statistiskajos un dinamiskajos. *Statiskie aizsardzības faktori* ietver personas vēsturiskos aspektus, kā, piemēram, inteliģenci un drošu piesaisti bērnībā. *Dinamiskie aizsardzības faktori* var būt iekšēji un saistīti ar personas raksturojumu, kā, piemēram, empātija, paškontrolē, motivācija ārstēties, vai ārēji un saistīti ar personas apkārtējo vidi, kā, piemēram, sociālie kontakti, labi dzīves apstākļi. Turklāt pētījumi arī atklāj, ka noteikti vardarbības riska faktori var mazināties laika gaitā, piemēram, novecojot vai nobriestot. Lai efektīvi mazinātu riskus, kuri veicina likumpārkāpumus, svarīgi ir ne tikai novērtēt riska faktorus, bet arī identificēt aizsardzības faktorus. [60]

Pastāv vardarbības novērtēšanas metodes, kuras paredzētas riska un aizsardzības faktoru novērtēšanai (piemēram, strukturēts vardarbības riska novērtējums jauniešiem, *Structured Assessment of Violence Risk in Youth, SAVRY*) vai tikai aizsardzības faktoru novērtēšanai (piemēram, aizsargājošo faktoru strukturēts novērtējums vardarbības riskam, *Structured Assessment of Protective Factors for Violence Risk, SAPROF*).

Secināms, ka riska faktori un aizsardzības faktori palīdz izskaidrot, kāpēc pastāv noteikta problēma. Šie faktori liecina, ka dažām personām vai personu grupām ir lielāka vai mazāka iespējamība kļūt par cietušajiem noziegumā vai iesaistīties noziegumā. Apkopojot riska un aizsardzības faktoru novērtēšanas pieejas, jāatzīst, ka likumpārkāpumu riska mazināšanu vai novēršanu visefektīvāk var panākt, identificējot kā riska, tā arī aizsardzības faktorus, kas palīdzētu daudz veiksmīgāk izstrādāt riska pārvaldības plānu attiecībā uz likumpārkāpumā iesaistītajām personām.

Riska faktori

- *Statistiskie riska faktori*, kuri laika gaitā paliek statistiski un nemainīgi.
- *Dinamiskie riska faktori*, kuri laika gaitā ir dinamiski un mainīgi. Tiek izdalīti stabili un akūtie. *Stabīlie dinamiskie faktori* var mainīties, bet parasti tas notiek pakāpeniski laika gaitā. *Akūtie dinamiskie faktori* ir stāvoklis, kas strauji mainās un var parādīties tieši pirms vardarbīgā uzbrukuma.

Aizsardzības faktori ir personas resursi, kuri var palīdzēt mazināt personas kļūšanu par atkārtotu cietušo vai vainīgo. Ir statistiskie un dinamiskie aizsardzības faktori.

- *Statistiskie aizsardzības faktori* ietver personas vēsturiskos aspektus.
- *Dinamiskie aizsardzības faktori* var būt iekšēji un saistīti ar personas raksturojumu vai ārēji un saistīti ar personas apkārtējo vidi.

2.2. Riska novērtēšana

Riska novērtēšanas procesā tiek skatīti tie identificētie riski, kuri ir saistīti ar personas(-u) noteiktu uzvedību vai kuri palīdz prognozēt, kā persona(-as) varētu rīkoties. Pastāv dažādas riska novērtēšanas pieejas, pamatojoties uz kurām notiek riska vērtēšanas process, kura laikā tiek skatīti dažādi riski. Ņemot vērā riska vērtēšanas pieejas, ir izstrādātas dažādas riska novērtēšanas vadlīnijas vai instrumenti, kas vērtētājam palīdz novērtēt noteiktus riskus (piemēram, recidīva risku). Riska novērtēšanas procesā tiek izmantoti dažādi informācijas resursi ar dažādu ticamības pakāpi. Tādēļ, vērtējot noteiktus riskus, ir svarīgi ņemt vērā arī informācijas resursu uzticamību.

Riska novērtēšanas pieejas

Ir trīs galvenās riska novērtēšanas pieejas: (1) nestrukturētā klīniskā vērtēšanas pieeja; (2) aktuārā vērtēšanas pieeja un (3) strukturētā profesionālā vērtēšanas pieeja. Katrai riska vērtēšanas pieejai ir savas priekšrocības un trūkumi. [60; 61]

1) Nestrukturētā klīniskā vērtēšanas pieeja

Nestrukturētā klīniskā vērtēšanas pieeja ir visbiežāk lietotā pieeja riska novērtēšanā. Šī pieeja attiecas uz riska vērtēšanas procesu, kur novērtēšana tiek veikta pēc paša profesionāļa ieskatiem, balstoties uz viņa zināšanām, pieredzi un prasmēm. Pieredzējuši profesionāļi riska novērtēšanā izmanto arī tā saucamo veselo saprātu vai instinktu. Nestrukturētā klīniskā vērtēšanas pieeja tiek izmantota riska novērtēšanas procesā tad, kad nav citu riska novērtēšanas vadlīniju vai metožu. Lai arī šīs pieejas atbalstītāji norāda uz šīs metodes elastīgumu un laika efektivitāti, tomēr metodes kritizētāji uzsver, ka šādai pieejai trūkst konsekvences un prognozējamības. Šo pieeju ierobežo katra vērtētāja zināšanas, izglītības, pieredzes un prasmes līmenis.

Vardarbības ģimenē gadījumos šo pieeju neizmanto riska novērtēšanā, jo darbinieki, kuriem ir nepietiekama izglītība vai zināšanas par vardarbību ģimenē, riska vērtēšanas procesā var neņemt vērā galvenos riska faktorus, tā veicinot sliktu sprieduma izdarīšanu vai pat apdraudot cietušo personu. [56; 61]

2) Aktuārā vērtēšanas pieeja

Izmantojot aktuāro vērtēšanas pieeju, riska pakāpi aprēķina, pamatojoties uz identificēto riska faktoru kopumu. Riska faktoriem tiek piešķirta skaitliska vērtība, un kopējie rādītāji tiek iegūti pēc noteikta algoritma. Kopējais rezultāts tiek izmantots, lai novērtētu varbūtību, ka persona veiks atkārtotu pārkāpumu noteiktā laika posmā. Tādējādi aktuārā vērtēšanas pieeja orientējas uz sistemātisku un konsekventu riska novērtēšanas struktūru. Turklāt šī pieeja ir empiriski pamatota. Tā ir ļoti labi izveidota

un nodrošina viegli saprotamu riska vērtēšanas procesu dažādiem riska faktoriem. Turklāt riska faktorus var lietot kā „kopīgu riska valodu”, tādā veidā atvieglojot komunikāciju starp dažādiem dienestiem. Savukārt kā aktuārās vērtēšanas pieejas trūkumi tiek norādīta koncentrēšanās galvenokārt uz statistiskajiem riska faktoriem, neņemot vērā vērtētāja profesionālās zināšanas, kā arī mehānisku procesa izmantošanu speciālistam darbā ar klientu. Tajā pašā laikā tiek norādīts, ka aktuārā vērtēšanas pieeja nodrošina iespējamās vardarbības novērtējumu nākotnē, kā arī parāda relatīvu ticamību, ka persona turpinās vardarbību. Konkrētu personu uzvedības paredzēšanai nākotnē aktuārās vērtēšanas metodes tiek uzskatītas par precizākām salīdzinājumā ar citām riska vērtēšanas metodēm.

Lai izmantotu aktuārajā riska vērtēšanas pieejā izstrādātu riska novērtēšanas metodi, ir nepieciešamas zināšanas par metodes izmantošanu. Minēsim populārākās aktuārās riska vērtēšanas metodes. [56; 61]

- Bīstamības novērtējums (*Danger Assessment, DA*)
- Vardarbības ģimenē pārbaudes aptauja (*Domestic Violence Screening Inventory, DVSI*)
- Ontario vardarbības ģimenē riska novērtējums (*Ontario Domestic Abuse Risk Assessment, ODARA*)
- Vardarbības riska novērtēšanas vadlīnijas (*Violence Risk Appraisal Guide, VRAG*)
- Vardarbības ģimenē riska novērtēšanas vadlīnijas (*Domestic Violence Risk Appraisal Guide, DVRAG*)

3) Strukturētā profesionālā vērtēšanas pieeja

Strukturētajā profesionālajā vērtēšanas pieejā ir apvienotas un tiek izmantotas nestrukturētās klīniskās vērtēšanas un aktuārās vērtēšanas pieejas priekšrocības, kur riska vērtēšanas procesā tiek ņemti vērā identificētie riska faktori un vērtētāja kvalitatīvais riska novērtējums. Lai veiktu kvalitatīvu riska novērtējumu, riska vērtēšanas procesā vērtētājs izmanto izstrādātās praktiskās vērtēšanas vadlīnijas un metodes, kā arī balstās uz savām profesionālajām zināšanām. Riska novērtēšanas līmeni šajā pieejā novērtē vērtētājs.

Strukturētās profesionālās vērtēšanas pieejas mērķis ir veikt riska pārvaldību. Šīs pieejas priekšrocība ir iespēja identificēt arī dinamiskos riska faktorus, kas ir unikāli katram gadījumam un var palīdzēt izstrādāt situācijai vai personai pielāgotu riska pārvaldības plānu. Strukturētā profesionālā vērtēšanas pieeja nodrošina riska novērtēšanas konsekvenci un skaidrību, vienlaikus saglabājot vērtētāja rīcības brīvību, pamatojoties uz savu profesionālo vērtējumu. Šī pieeja prasa vērtētājam sekot vairākiem posmiem, lai nodrošinātu sistemātisku, stabilu un individuālu novērtējumu par personas riska līmeni un raksturu.

Šīs pieejas pamatā ir lēmumu pieņemšanas teorija. Attiecībā uz vardarbīgo rīcību šos lēmumus ietekmēs daudz individuālu, relatīvu un kontekstuālu faktoru, tādēļ šī pieeja prasa visaptverošu un detalizētu analīzi katrā no šiem līmeņiem. Strukturētā profesionālā vērtēšanas pieeja ietver vairākus riska novērtēšanas posmus: (1) vēstures informācija, (2) esošo un būtisko riska faktoru izvērtējums, (3) riska faktoru formulēšana un rīcības scenāriju plānošana, (4) riska menedžmenta plānošana, (5) kopsavilkums. Svarīgi norādīt, ka vērtēšanas kvalitāte ir ļoti atkarīga no paša vērtētāja izglītības, zināšanām, pieredzes un prasmēm, kā arī no pieejamās informācijas kvalitātes. Speciālistiem nav vienprātības par šīs pieejas efektivitāti, tai ir arī mainīga prognozēšanas precizitāte, taču tā ļaut identificēt mainīgos riska faktorus, kas ir unikāli katram gadījumam un ir informatīvi, izvēloties riska pārvaldības stratēģijas. Šīs pieejas mērķis ir novērst vardarbību nākotnē, nevis prognozēt noteiktu uzvedību, kā, piemēram, uzbrukumus vai personas nāvi. Minēsim populārākās strukturētās profesionālās vērtēšanas metodes. [56; 60; 61]

- Intīmo attiecību partneru uzbrukuma riska novērtējuma aptauja (*Spousal Assault Risk Assessment, SARA (1995)*)
- Vardarbības ģimenē riska novērtēšanas modelis (*Metropolitan Police Service Domestic Violence Risk Assessment Model*)
- Tasmānijas policijas riska novērtēšanas instruments (*Tasmania Police Risk Assessment Screening Tool, RAST*)

Riska novērtēšanas pieejas

- *Nestrukturētā klīniskā vērtēšanas pieeja* – riska novērtēšanu veic pats vērtētājs, pamatojoties uz saviem ieskatiem, kas balstīti viņa zināšanās, pieredzē un prasmēs. Šo pieeju izmanto, ja nav izstrādātas riska novērtēšanas vadlīnijas vai metodes.
- *Aktuārā vērtēšanas pieeja* – riska novērtēšanā tiek izmantoti izstrādāti riska novērtēšanas instrumenti, kas pamatoti ar empīriskiem pētījumiem. Šo pieeju izmanto, ja nepieciešams noteikt riska līmeni (piemēram, zems, vidējs, augsts), prognozējot, piemēram, noziedzīga nodarījuma recidīvu.
- *Strukturētā profesionālā vērtēšanas pieeja* – riska novērtēšanā tiek izmantotas izstrādātas strukturētas riska novērtēšanas vadlīnijas, kas balstītas uz riska faktoru vērtējumu, kā arī uz paša vērtētāja profesionālo vērtējumu par riska līmeni. Šo pieeju izmanto, ja nepieciešams izstrādāt riska pārvaldības stratēģijas.

Kopumā secināms, ka riska novērtēšanā, kuru nepieciešams veikt ar ierobežotiem resursiem (piemēram, laiku, pieejamo informāciju), kā arī apstākļos, kur saskaņā ar normatīvajiem aktiem policijas darbiniekiem būtu jāpieņem lēmumi pēc vienotiem kritērijiem (piemēram, tūlītēju draudu novērtējums vardarbības ģimenē gadījumos), vēlams izmantot aktuāro vērtēšanas pieeju. Savukārt situācijās (piemēram, vardarbības ģimenē gadījumos, kur iesaistīti bērni, noziedzīgu nodarījumu pret tikumību un dzimumneaižskaramību gadījumos), kur jānovērtē ne tikai risks, bet arī jālieto riska pārvaldības stratēģijas, būtu ieteicams izmantot strukturēto profesionālās vērtēšanas pieeju. Nestrukturētā klīniskā vērtēšanas pieeja ļoti noderīga ir ikdienas situācijās, kur policijas darbinieki izvērtē konkrētās lietas apstākļus un pieņem dažādus lēmumus (piemēram, drošības līdzekļa piemērošana, personu aizturēšana, cietušās nepilngadīgās personas izņemšana no ģimenes), kuri ir orientēti uz noziedzīga nodarījuma novēršanu.

Riska novērtēšanas metodes

Daudzas riska novērtēšanas metodes ir izveidotas ar noteiktu mērķi (piemēram, prognozēt recidīvu, vardarbības prevencijai un riska pārvaldībai). Dažas riska novērtēšanas metodes fokusējas uz vainīgo personu un viņas recidīva riska novērtēšanu, savukārt citas – uz cietušo un viņa risku kļūt par atkārtotu cietušo novērtēšanu. [56] Turklāt dažas no metodēm vērtē tikai riska faktorus, citas – piedāvā novērtēt arī aizsardzības faktorus.

Izvēloties praksē lietot kādu no riska novērtēšanas metodēm, svarīgi ņemt vērā ne tikai konkrētās metodes mērķi, bet arī konkrētās riska novērtēšanas metodes empīrisko pamatojumu, kas nosakāms pēc tās ticamības un validitātes kritērijiem. **Ticamība**¹⁰ ir riska novērtēšanas metodes radītā rezultāta

¹⁰ **Ticamība** raksturo mērījuma stabilitāti. Izšķir divu veidu testa ticamību: (1) ticamība, kas raksturo mērījuma stabilitāti laikā; (2) ticamība, kas raksturo skalas iekšējo saskaņotību.

- Ticamībai, kas raksturo mērījuma stabilitāti laikā, izšķir divu veidu ticamības rādītājus: (1) retesta ticamība jeb atkārtota testēšanas ticamība un (2) paralēlo jeb alternatīvo formu ticamība. Testa konstruētājs var brīvi izvēlēties, kuru ticamības veidu noteikt.
- Ticamība, kas raksturo skalas iekšējo saskaņotību, izsaka, vai tests mēra pazīmi kā saturiski vienotu vienību jeb faktoru vai visi skalā iekļautie panti sniedz saskanīgus, t.i., uz noteiktu pazīmi orientētus, mērījumus. Jo vairāk pantu un to mērījumu ir saskaņoti, jo stabilāks un ticamāks kļūst pazīmes mērījums. [62]

konsekvenca vai atkārtojāmība. **Validitāte**¹¹ ir iegūtā rezultāta precizitāte vai pareizība (t.i., vai metode mēra to, kas tai paredzēts). Ļoti svarīgi riska novērtēšanas metodes izstrādes procesā ir veikt **prognozes validitāti**¹², kas ir riska novērtēšanas rīka precizitāte vai pareizība saistībā ar nākotnes vardarbības prognozēšanu. [61]

Secināms, ka, ieviešot praksē noteiktu riska novērtēšanas metodi, jābūt skaidri saprotamam riska novērtēšanas mērķim, kā arī metodei jābūt empīriski pamatotai. Ja policija praksē lieto metodi bez skaidra mērķa un empīriskā pamatojuma, pastāv augsts risks, ka policista pieņemtie lēmumi nepalīdzēs novērst noziedzīgus nodarījumus vai citus likumpārkāpumus, bet var pat veicināt jaunus noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus, apdraudot dažādas personas.

Riska novērtēšana un informācijas resursi

Riska novērtēšanas procesā tiek izmantoti dažādi informācijas resursi, kas palīdz noteikt riska faktoru. Turklāt riska novērtēšanas procesā var tikt iesaistīti dažādi speciālisti, kuri atbilstīgi savai kompetencei vērtē noteiktu riska faktoru. Piemēram, ārsta psihiatra kompetencē būtu vērtēt personas psihisko veselību, tajā pašā laikā policijas darbinieks, vērtējot personas psihisko veselību, saskaņā ar normatīvajiem aktiem var pieprasīt informāciju par personas psihisko veselību no Psihiatrijas un narkoloģijas centra vai personas ārstējošā ārsta. Šajā gadījumā tiek izmantoti dažādi informācijas resursi. Pastāv iespēja, ka personai ir psihiski veselības traucējumi, bet viņa nav apmeklējusi ārstu psihiatru. Šādā gadījumā informācija no Psihiatrijas un narkoloģijas centra var būt nepilnīga salīdzinājumā ar ārsta psihiatra sniegto novērtējumu par personu.

Viens no visvairāk izmantotajiem informācijas resursiem ir speciālista saruna ar vērtējamo personu vai arī viņai pietuvinātām personām. Piemēram, vardarbības ģimenē gadījumā, novērtējot atkārtotas vardarbības risku no vardarbīgās personas, speciālisti var iztaujāt cietušo, lūdzot novērtēt vardarbīgo personu. Aptauja var būtu ļoti informatīva, bet būtiski ir ņemt vērā cietušā spēju sniegt informāciju, kā arī cietušā motivāciju sniegt informāciju par vardarbīgo personu. Šādos gadījumos ieteicams iegūt informāciju vēl no kāda cita informācijas resursa. Ģimenes vardarbības riska faktoru novērtēšanā izmantojamie informācijas resursi un riska pārvaldības stratēģiju piemēri aprakstīti 12. tabulā.

Kopumā secināms, ka riska novērtēšanas procesā ir būtiski izvērtēt informācijas resursa uzticamību un, ja nepieciešams, izmantot vēl papildu informācijas resursus konkrētā riska faktora novērtēšanā. Tajā pašā laikā riska novērtēšanas process nevar būt bezgalīgs, kur tiek apkopots un analizēts liels informācijas daudzums, padarot riska novērtēšanas procesu mazefektīvu. Svarīgi riska novērtēšanas procesā pamatoties uz ticamāko informācijas resursu un lietot empīriski pamatotas riska novērtēšanas metodes.

2.3. Riska pārvaldība

Riska pārvaldības mērķis ir pārzināt augsta riska gadījumus, lai novērstu noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus. Riska pārvaldība ir risku mazināšanas vai novēršanas process, kura laikā tiek lietotas dažādas riska pārvaldības aktivitātes.

---

¹¹ **Validitāte.** Testa validitāti raksturo pakāpe, kādā tests mēra noteiktu pazīmi. Tādēļ, izstrādājot testu, ir jāpierāda testa validitāte ar noteiktām zinātniskām metodēm. Tiek izdalīti trīs validitātes pamatveidi: (1) satura validitāte; (2) validitāte pēc kritērija; (3) konstrukta validitāte.

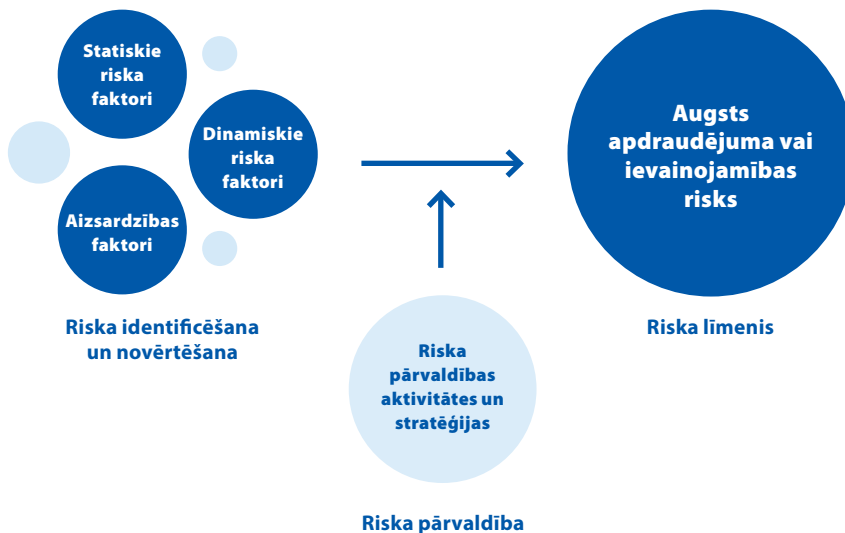
- Satura validitāte raksturo, kādā mērā testa pantu saturs reprezentē mērāmās pazīmes psiholoģisko dabu vai uzvedības kopumu, kura mērīšanai tests ir radīts.
- Validitāte pēc kritērija parāda, cik precīzi tests mēra noteikto pazīmi vai cik labi tas spēj prognozēt to saskaņā ar atbilstošo ārējo kritēriju. [62]
- Konstrukta validitāte raksturo konstrukta reprezentācijas pakāpi testa rezultātos; jo vairāk testa rezultātu atbilst teorētiskajai hipotēzei par mērāmā mainīgā lielumu (konstrukta) dabu, jo augstāka ir konstrukta validitāte (Kline 2000, kā minēts Raščevska). [62]

¹² **Prognozes validitāte.** Prognozes validitāte parāda, cik lielā mērā tests spēj prognozēt atbilstošā kritērija vērtību, kas mērīta vēlākā laika posmā. Prognozes validitātes koeficientu aprēķina kā sakarību starp testa mērījumu un laikā attālinātā kritērija mērījumu, izmantojot korelācijas koeficientu. [62]

Riska pārvaldība ir nepārtraukts dinamisks process, kas mainās saskaņā ar atkārtotu riska novērtēšanu. Riska novērtēšana vienmēr ir daļa no riska pārvaldības, jo atkārtota riska novērtēšana palīdz izvērtēt piemēroto riska pārvaldības stratēģiju efektivitāti, kā arī skatīt konkrēto gadījumu dinamiku. Piemēram, augsta riska vardarbības ģimenē gadījumā konstatēts, ka vainīgajai personai ir vardarbīgas uzvedības vēsture, atkarību izraisošu vielu lietošana un reģistrēts ierocis. Konstatētie riski attiecībā uz vainīgo personu ir saistīti ar atkārtotu vardarbību ģimenē, kā arī ar iespējamu smagu miesas bojājumu izdarīšanu cietušajai personai. Riska pārvaldības mērķis ir lietot tādas riska pārvaldības stratēģijas un aktivitātes, kas tieši ietekmē identificētos riska faktoros, tādējādi mazinot atkārtotas vardarbības ģimenē risku, kurš var novest pie noziedzīga nodarījuma. Riska novērtēšanas un pārvaldības process augsta riska gadījumos redzams 4. attēlā.

Augsta riska gadījumos parasti riska novērtēšanas un pārvaldības procesā ir iesaistītas dažādas institūcijas un speciālisti, jo riska novērtēšanas un pārvaldības process saistīts ar dažādu speciālistu un institūciju kompetencēm. Ja tiek iesaistīti dažādi speciālisti un institūcijas, notiek starpinstitūciju sadarbība, kuras laikā riko starpinstitūciju sanāksmes. Starpinstitūciju sadarbība dažādu augsta riska gadījumu (piemēram, vardarbības ģimenē) pārvaldībā ir ļoti izplatīta citās valstīs. Savukārt gadījumos, kas tiek novērtēti ar vidēju vai zemu riska līmeni, pārvaldības procesu veic atbildīgā institūcija, kura nepieciešamības gadījumā sadarbojas ar citām institūcijām un speciālistiem. Riska pārvaldības procesam ir jābūt mērķtiecīgam un ar skaidri noteiktiem gadījuma pārvaldības uzdevumiem, kā arī piemērotam gadījumam atbilstošām riska pārvaldības stratēģijām un aktivitātēm.

4. attēls. Riska pārvaldības process augsta riska gadījumos

Riska pārvaldības stratēģijas

Vardarbīgu gadījumu riska pārvaldības procesā, sadarbojoties dažādiem speciālistiem un institūcijām, tiek izdalītas četras galvenās riska pārvaldības stratēģijas: monitorings, atbalsts vai ārstēšana, uzraudzība vai kontrole un drošības plāna izstrāde cietušajam (sk. 11. tabulu).^[61] Minētās riska pārvaldības stratēģijas orientētas uz dažādām vardarbības gadījumā iesaistītajām personām, un tas ļauj daudz veiksmīgāk mazināt iespējamo vardarbības risku.

Riska pārvaldības stratēģijas ietver dažādas riska pārvaldības aktivitātes, kas vērstas uz konkrētu riska faktoru mazināšanu un aizsardzības faktoru stiprināšanu. Riska pārvaldības stratēģijas jāizvēlas atbilstoši konkrētajam gadījumam. Tas nozīmē, ka komplicētos gadījumos, kā, piemēram, vardarbības ģimenē gadījumos, vajadzētu piemērot visas norādītās riska pārvaldības stratēģijas.^[60] Svarīgi apzināties, ka visus identificētos riskus nav iespējams mazināt (piemēram, sodāmību), bet tos ir iespējams kontrolēt. Ja riska

faktors nav mazināms, būtiski ir identificēt aizsardzības faktorus, kuri var palīdzēt mazināt iespējamo apdraudējumu. Piemēram, sievietē, kuras aprūpē ir divi mazgadīgi bērni, ir attiecībās ar personu, kura ir agrāk sodīta par dzimumnoziegumu veikšanu pret mazgadīgām personām. Šajā gadījumā nav iespējams mainīt personas sodāmību, bet atsevišķos gadījumos ir iespējams uzraudzīt agrāk sodīto personu, kā arī izglītēt sievieti un mazgadīgos bērnus drošības jautājumos (drošības plāna izstrāde).

11. tabula. *Riska pārvaldības stratēģijas* [55; 62]

Monitorings	Monitoringa mērķis ir novērot vērtējamo personu, lai noteiktu, vai identificētie un novērtētie riski laika gaitā mainās, kā arī lai noteiktu, vai izvēlētās riska pārvaldības stratēģijas (piemēram, ārstēšana) darbojas efektīvi.
Atbalsts vai ārstēšana	Ārstēšana attiecas uz varmāku vai pacientu vardarbīgu uzvedību, kura saistīta ar tādām izpausmēm kā dusmas, atkarību izraisītu vielu lietošana, antisociāla attieksme vai psihozes simptomi.
Uzraudzība vai kontrole	Uzraudzība vai kontrole ietver pacienta vai likumpārkāpēja brīvības ierobežošanu, lai konkrētām personām būtu daudz grūtāk rīkoties vardarbīgi. Ieslodzījums un hospitalizācija ir institucionālās kontroles piemērs.
Drošības plāna izstrāde cietušajiem	Drošības plāna izstrāde cietušajiem ir ļoti būtiska gadījumos, kad tiek identificēts potenciālais cietušais vai cietušo grupa. Šīs pārvaldības aktivitātes galvenais mērķis ir mainīt potenciālā cietušā vai cietušo grupas uzvedību un viņu apkārtējo vidi, lai mazinātu risku, ka persona vai personas kļūst par cietušo vai cietušajiem.

Riska pārvaldības aktivitātes

Riska pārvaldības procesā ir jāizmanto efektīvas riska pārvaldības aktivitātes. Tādēļ ļoti būtiski ir izvērtēt riska pārvaldības aktivitātes (piemēram, konkrēta pakalpojuma) efektivitāti, pirms tā tiek lietota praksē. Neefektīvu riska pārvaldības aktivitāšu lietošana atsevišķos gadījumos var veicināt riska līmeņa paaugstināšanos, apdraudot gadījumā iesaistītās personas. Piemēram, ja persona ir cietusi no vardarbības, viņai ieteicamas konsultācijas pie psihologa, lai mazinātu vardarbības rezultātā radītās sekas psiholoģiskajai veselībai, kā arī personas ievainojamības riskus. Ja konkrētais pakalpojums nespēj mazināt cietušā psiholoģiskās veselības sekas, kā arī personas ievainojamības riskus, tad piedāvātais pakalpojums ir mazefektīvs un nevar tikt piemērots kā viena no riska pārvaldības aktivitātēm. Vardarbības ģimenē riska faktoru novērtēšanā izmantojamie informācijas resursi un riska pārvaldības aktivitāšu piemēri apkopoti 12. tabulā.

12. tabula. *Vardarbības ģimenē riska faktoru novērtēšanā izmantojamie informācijas resursi un riska pārvaldības aktivitāšu piemēri attiecībā uz vardarbīgu un cietušo personu*

Riska faktoru piemēri	Riska novērtēšanā izmantojamo informācijas resursu piemēri	Riska pārvaldības aktivitāšu piemēri
Vardarbīgas uzvedības vērsture (vardarbīgai personai)	<ul style="list-style-type: none"> Aptauja (piemēram, tuvinieku, kaimiņu, vardarbīgo personu, cietušo) Informācija no Valsts policijas datubāzēm u.c. 	<ul style="list-style-type: none"> Pagaidu aizsardzības no vardarbības piemērošana Konsultācija pie psihologa Sociālās rehabilitācijas pakalpojums vardarbību veikušām pilngadīgām personām u.c.

12. tabula. Vardarbības ģimenē riska faktoru novērtēšanā izmantojamie informācijas resursi un riska pārvaldības aktivitāšu piemēri attiecībā uz vardarbīgo un cietušo personu

Riska faktoru piemēri	Riska novērtēšanā izmantojamo informācijas resursu piemēri	Riska pārvaldības aktivitāšu piemēri
Reģistrēts ierocis vai viegli pieejams ierocis (vardarbīgai personai)	<ul style="list-style-type: none"> • Aptauja (piemēram, tuvinieku, kaimiņu, vardarbīgo personu) • Informācija no ieroču reģistra u.c. 	<ul style="list-style-type: none"> • Pagaidu aizsardzības no vardarbības piemērošana • Vardarbības ģimenē gadījumos Valsts policija izņem no personas ieroci u.c.
Atkarību izraisošu vielu ļaunprātīga lietošana (vardarbīgai personai)	<ul style="list-style-type: none"> • Aptauja (piemēram, tuvinieku, kaimiņu) • Informācija no ģimenes ārsta • Informācija no Psihiatrijas un narkoloģijas centra • Informācija no Valsts policijas un citu institūciju datubāzēm • Informācija no ārsta speciālista, piemēram, psihiatra, narkologa u.c. 	<ul style="list-style-type: none"> • Pagaidu aizsardzības no vardarbības piemērošana • Ārsta speciālista konsultācijas, piemēram, psihiatra, narkologa • Psihologa konsultācijas • Sociālās rehabilitācijas pakalpojumi no psihoaktīvām vielām atkarīgām pilngadīgām personām • Sociālās un psihosociālās rehabilitācijas piespiedu līdzekļu piemērošana u.c.
Psihiska rakstura traucējumi (vardarbīgai personai)	<ul style="list-style-type: none"> • Aptauja (piemēram, tuvinieku, kaimiņu) • Informācija no ģimenes ārsta • Informācija no Psihiatrijas un narkoloģijas centra • Informācija no ārsta speciālista, piemēram, psihiatra u.c. 	<ul style="list-style-type: none"> • Pagaidu aizsardzības no vardarbības piemērošana • Ārsta speciālista konsultācijas, piemēram, psihiatra • Psihologa konsultācijas • Personas, kura rada acīmredzamas briesmas sev vai apkārtējiem cilvēkiem (piemēram, pašnāvības mēģinājums), nogādāšana ārstniecības iestādē u.c.
Viktimizācijas pieredze (cietušajam)	<ul style="list-style-type: none"> • Aptauja (piemēram, cietušā) • Informācija no Valsts policijas un citu institūciju datubāzēm u.c. 	<ul style="list-style-type: none"> • Psihologa konsultācijas • Sociālās rehabilitācijas pakalpojumi no vardarbības cietušām pilngadīgām personām u.c.
Vardarbības rezultātā radītās sekas psiholoģiskajai vai psihiskajai veselībai (cietušajam)	<ul style="list-style-type: none"> • Aptauja (piemēram, cietušā) • Informācija no Valsts policijas un citu institūciju datubāzēm u.c. • Psiholoģiskā izpēte • Tiesu eksperta atzinums u.c. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ārsta speciālista konsultācijas, piemēram, psihiatra • Psihologa konsultācijas • Sociālās rehabilitācijas pakalpojumi no vardarbības cietušām pilngadīgām personām u.c.
Sociālā atbalsta trūkums (cietušajam)	<ul style="list-style-type: none"> • Aptauja (piemēram, cietušā) • Psiholoģiskā izpēte u.c. 	<ul style="list-style-type: none"> • Psihologa konsultācijas • Atbalsta grupa • Dažādi atbalsta pasākumi un aktivitātes u.c.

Riska pārvaldības process var tikt īstenots atbilstīgi vienas institūcijas kompetencei vai dažādām institūcijām sadarbojoties. Institūcijas sadarbojas komplicētās (piemēram, vardarbības ģimenē) vai augsta riska situācijās (piemēram, dzimumnoziegumos), kur riska pārvaldības process saistīts ar dažādu speciālistu un institūciju kompetencēm. Piemēram, vardarbības ģimenē riska mazināšanā vai novēršanā var tikt iesaistītas dažādas institūcijas, kuru kompetencē ir noteiktas riska pārvaldības stratēģijas: dažādi pakalpojumi (piemēram, psihologa konsultācijas) un tiesiskas aktivitātes (piemēram, pagaidu aizsardzība no vardarbības). Turklāt sadarbība starp institūcijām veicinās efektīvu informācijas apmaiņu, vienotu izpratni un saskaņotas darbības risku pārvaldībā.

2.4. Riska identificēšana, novērtēšana un pārvaldība policijas darbā

Policisti ikdienas darbā veic nepārtrauktu riska un apdraudējuma novērtēšanu. Lielākoties riska un apdraudējuma novērtēšana notiek, pamatojoties uz izstrādātiem ārējiem un iekšējiem normatīvajiem aktiem, piemēram, vardarbības gadījumā aktuāli ir Ministru kabineta (turpmāk MK) noteikumos Nr. 161 „Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību” minētie kritēriji (piemēram, personai, kas rada draudus, ir reģistrēts šaujamierocis; persona, kas rada draudus, atrodas mājoklī).^[63] Savukārt citu valstu policijas dienesti vērtē risku ne tikai saskaņā ar ārējiem un iekšējiem normatīvajiem aktiem, bet arī balstoties uz empīriski pamatotām riska novērtēšanas metodēm, kuras ieviestas policijas ikdienas darbā.

Riska identificēšana un novērtēšana policijas darbā

Riska novērtēšanas metodes galvenokārt ir izstrādātas augsta riska gadījumiem. Biežāk lietotās riska novērtēšanas metodes ir izstrādātas, lai prognozētu:

- vardarbību ģimenē;
- dažādus noziegumus (piemēram, noziedzīgus nodarījumus pret personas tikumību un dzimumneaizskaramību, noziedzīgus nodarījumus pret personas veselību);
- uzbrukumus konkrētām personām (piemēram, valsts amatpersonām, karaliskajām ģimenēm) vai personu grupām.

Citu valstu policijas dienestos darbā izmanto arī riska novērtēšanas metodes, kuras balstās uz aktuāro riska vērtēšanas pieeju vai strukturēto profesionālo vērtēšanas pieeju. Ja nav izstrādātas empīriski pamotas riska izvērtēšanas pieejas, policijas darbinieki vērtē risku saskaņā ar spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem un pamatojoties uz savu profesionālo pieredzi un zināšanām.

Ja policijas darbinieki izvērtē risku, pamatojoties tikai uz savu profesionālo pieredzi un zināšanām, samazinās saskaņotība noteiktu lēmumu pieņemšanā (piemēram, vardarbības ģimenē gadījumos), jo katra policijas darbinieka pieņemto lēmumu būtiski ietekmē arī viņa aizspriedumi. Darbā izmantojot strukturētas riska vērtēšanas pieejas, policijas procedūras un darbības kļūst daudz saskaņotākas, daudz „noturīgākas” pret policistu personiskajiem aizspriedumiem, tādējādi veicinot uz cietušo aizsardzību orientētu lēmumu pieņemšanu.

Vardarbības ģimenē gadījumos, kā arī citos gadījumos strukturētas riska novērtēšanas metodes palīdz policijas darbiniekiem iegūt būtisku informāciju par notikumu, ko viņi citādi nebūtu pat iedomājušies iegūt un novērtēt. Pētījumi atklāj – lai gan policijas darbā tiek lietotas empīriski pamotas un strukturētas riska novērtēšanas metodes, pastāv gadījumi, kad:

- informācija netiek ievākta precīzi;
- policijas darbinieks paļaujas uz savu personisko vērtējumu vai pieredzi, nevis izmanto riska novērtēšanas instrumentu;
- policijas darbinieks neizprot riska novērtēšanas metodes konceptu;

- policijas darbinieki sūdzas par veidlapu garumu (riska novērtēšanas metodes garumu) un dokumentu skaita palielināšanos.

Lai novērstu riska novērtēšanas metodes lietošanas nepilnības ikdienas darbā, pētnieki norāda, ka profesionāļiem, kuri veic riska vērtēšanu, ir jāiegūst specifiskas zināšanas par riska vērtēšanas metodes lietošanu. [61] Turklāt pirms konkrēta riska vērtēšanas metodes ieviešanas policijas ikdienas darbā, konkrētās metodes nepieciešamībai ir jābūt empīriski pamatotai. Aizvien lielāks skaits policijas dienestu citās valstīs izmanto strukturētas riska novērtēšanas metodes, lai vērtētu vardarbības ģimenē recidīvu. Saistībā ar riska novērtēšanu ģimenes vardarbības gadījumā policijai ir vairāki secinājumi: [61]

- Riska novērtēšanas mērķim jābūt skaidram, jo īpaši attiecībā uz to, kas tiek vērtēts un kāda informācija tiks izmantota.
- Riska novērtēšanai jābūt labi izplānotai un pamatotai, kā arī noteiktai ar skaidrām procedūrām un vadlīnijām.
- Riska novērtēšanas precizitāti ietekmē vērtētāja prasmes, pieredze un izglītības kvalitāte. Tādēļ vērtētājam ir jābūt ar atbilstošu izglītību, kas ir būtisks komponents, lai labi novērtētu risku.
- Riska novērtēšanas procesā jābūt labai komunikācijai vai sadarbībai ar citiem speciālistiem un institūcijām.
- Riska novērtēšanas metodes saīsinātās versijas izveidošana un izmantošana policijas organizācijās rada bažas, ka, modificējot riska novērtēšanas metodi, tas var ietekmēt metodes validitāti.
- Riska novērtēšanai vienmēr būtu jābūt saistītai ar labu riska pārvaldību: cietušo drošības plānošana, varmāku kontrole un uzraudzība, pakalpojumu nodrošināšana, monitorings un vadība.

Citu valstu policijas dienesti arvien biežāk ikdienas darbā izmanto dažādas empīriski pamatotas riska novērtēšanas metodes, kas paredzētas konkrēta riska novērtēšanai (piemēram, recidīva prognozēšanai, uzbrukuma prognozēšanai). Vardarbības ģimenē gadījumos tiek lietotas vairākas riska novērtēšanas metodes, kā, piemēram:

- Ontario vardarbības ģimenē riska novērtējums (*Ontario Domestic Abuse Risk Assessment, ODARA*), kur tiek vērtēts risks attiecībā uz atkārtotu uzbrukumu cietušajam;
- laulāto fiziskās vardarbības risku novērtēšana (*Brief Spousal Assault Form for the Evaluation of Risk, B-SAFER*), kur tiek vērtēts ģimenes vardarbības risks, kā arī veikta riska menedžmenta plānošana;
- letalitātes novērtēšanas rīks amatpersonām, kuras pirmreizēji reaģē uz vardarbību (*Lethality Assessment Screen for First Responders*), kur tiek vērtēts letālo iznākumu risks.

Noziedzīgos nodarījumos pret personas tikumību un dzimumneaizskaramību tiek izmantotas tādas riska novērtēšanas metodes kā, piemēram:

- Kentas interneta riska novērtēšanas instruments (*Kent Internet Risk Assessment Tool, KIRAT*) – riska novērtēšanas / prioritizēšanas līdzeklis attiecībā uz personām, kuras, iespējams, nodarbojas ar bērnu pornogrāfijas materiālu apriti, lai noteiktu, vai konkrētā persona varētu veikt arī dzimumnoziegumus pret bērniem;
- dzimumnoziegumu riska novērtēšanas vadlīnijas (*Sex Offender Risk Appraisal Guide, SORAG*) un seksuālās vardarbības risks – 20 (*Sexual Violence Risk – 20, SVR-20*) tiek izmantoti, lai noteiktu seksuālo noziedznieku recidīva un vardarbības risku.

Ir policijas struktūrvienības, kuras, izmantojot riska novērtēšanas metodes (piemēram, Vajāšanas un Uzbrukumu novērtēšana un riska profils, *The Stalking and Harassment Assessment and Risk Profile, SHARP*), īpaši analizē un vērtē vajātāju uzvedību un riskus veikt uzbrukumu konkrētām personām (piemēram, valsts amatpersonām).

Riska pārvaldība policijas darbā

Policija veic riska novērtēšanu dažādos gadījumos, lai pieņemtu noteiktus lēmumus un izvēlētos noteiktas riska pārvaldības stratēģijas. Policijas riska pārvaldības stratēģijas ir tiesiski pamatotas un orientētas uz noteikta riska mazināšanu. Policija ikdienas darbā piemēro dažādas tiesiskās normas, kuras vērstas uz noteiktu riska faktoru mazināšanu. Vardarbības ģimenē gadījumos policija Latvijā var piemērot noteiktas riska pārvaldības aktivitātes, kā, piemēram, veikt šaujamo ieroci vai lielas enerģijas pneimatisko ieroci izņemšanu, personas, kas rada draudus, nošķiršanu no aizsargājamās personas (uz laiku līdz 8 dienām) tūlītēju draudu gadījumā, personas, kura rada acīmredzamas briesmas sev vai apkārtējiem cilvēkiem (piemēram, pašnāvības mēģinājums), nogādāšanu ārstniecības iestādē utt. (sk. 1. pielikumu). Lielākoties policijas darbinieki tiesiskās normas neuztver kā riska pārvaldības stratēģijas, kuras var būtiski ietekmēt noteiktu personu uzvedību un tādējādi novērst iespējamo apdraudējuma risku. Policijas pieņemtajiem lēmumiem jābūt saskaņotiem ar citu institūciju riska pārvaldības stratēģijām, lai efektīvāk veiktu riska pārvaldības procesu.

Jāsecina, ka empīriski pamatotu riska novērtēšanas metožu attīstīšana un ieviešana Valsts policijas ikdienas darbā būtu ļoti nepieciešama, lai varētu pieņemt pamatotus un vienotus lēmumus, novērtējot augsta riska situācijas (piemēram, tūlītējus draudus vardarbības ģimenē gadījumos), un atbilstoši novērtētajam riskam reaģēt, tā novēršot iespējamus noziedzīgos nodarījumus un citus likumpārkāpumus, kā arī cita veida apdraudējumu.

► 3. Starpinstitūciju sadarbības pamatprincipi dažādu likumpārkāpumu novēršanā

Starpinstitūciju sadarbība ir sadarbība starp dažādām institūcijām, lai novērstu un mazinātu iespējamus likumpārkāpumus. Starpinstitūciju sadarbība ietver informācijas apmaiņu, problēmas definēšanu, kopīgu lēmumu pieņemšanu un efektīvu gadījuma pārvaldību. Tā lielākoties tiek izmantota augsta riska vai sarežģītu gadījumu risināšanā, kur iesaistītas dažādas institūcijas un speciālisti. Lai novērstu noteiktus likumpārkāpumus, savstarpēji sadarbojas tādas institūcijas kā pašvaldības sociālais dienests, bāriņtiesa, Valsts policija, pašvaldības policija, Ieslodzījuma vietu pārvalde, Valsts probācijas dienests un Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. Noteiktos gadījumos starpinstitūciju sadarbība tiek īstenota sadarbībā arī ar citām institūcijām vai organizācijām. Pasaules praksē starpinstitūciju sadarbība tiek izmantota tādu gadījumu risināšanā kā, piemēram, vardarbība ģimenē, vardarbība pret nepilngadīgajiem, dzimumnoziegumu un vardarbīgu noziegumu mazināšanā. Turklāt pasaules praksē dažādu augsta riska vai sarežģītu gadījumu risināšanai ir izstrādāti dažādi starpinstitūciju sadarbības modeļi. Arī Latvijā pakāpeniski dažādu jautājumu risināšanā tiek ieviesti dažādi starpinstitūciju sadarbības modeļi.

Starpinstitūciju sadarbības pamatprincipi

Starpinstitūciju sadarbība tiek īstenota, lai notiktu veiksmīga sadarbība starp dažādām institūcijām augsta riska vai sarežģītu gadījumu risināšanā. Savukārt zema vai vidēja riska gadījumos riska pārvaldības process notiek lokāli – atbilstīgi konkrētās institūcijas kompetencei. Ir gadījumi, kad institūcija vai speciālists, pieņemot lēmumu par veidu (atbilstīgi konkrētās institūcijas kompetencei vai sadarbojoties institūcijām), kā notiks riska pārvaldības process, veic riska novērtēšanu. Riska novērtēšanas mērķis ir noteikt konkrētā gadījuma riska līmeni (zems, vidējs, augsts) un izvēlēties atbilstošu veidu, kā īstenot riska pārvaldības procesu (sk. 5. attēlu). Atsevišķos gadījumos institūcijas vai speciālisti neveic riska novērtēšanas procesu, bet pieņem, ka visi konkrētā veida gadījumi (piemēram, seksuāla vardarbība pret bērnu) ir augsta riska vai sarežģīti gadījumi, un šādu gadījumu risināšana notiek, institūcijām savstarpēji sadarbojoties.

5. attēls. Riska novērtēšanas un riska pārvaldības process

Šajā procesā ir svarīgi, lai sadarbība starp institūcijām būtu efektīva. Speciālisti identificējuši vairākus faktorus, kas ietekmē starpinstitūciju sadarbības efektivitāti.

- Darba attiecības

Tiek norādīts – lai īstenotu veiksmīgu starpinstitūciju sadarbību, nepieciešams skaidri noteikt katras institūcijas un speciālista lomu, kā arī kompetenci. Jāspēj pieņemt katras institūcijas un speciālistu dažādība. Savstarpējā cieņa vienam pret otru tiek uzskatīta par ļoti būtisku faktoru, kas ietekmē sadarbības efektivitāti. Turklāt institūciju un speciālistu lomas un kompetenču neapzināšanās uzskatāma par vienu no biežāk sastopamajiem faktoriem, kas negatīvi ietekmē sadarbības efektivitāti.

- Starpinstitūciju procesi

Viens no galvenajiem starpinstitūciju sadarbības efektivitātes rādītājiem ir efektīva komunikācija starp institūcijām un speciālistiem, skaidri nosakot un vienojoties par vienotu mērķi. Savukārt kā šķēršļi tiek norādīti komunikācijas trūkums un atšķirīgi mērķi.

- Starpinstitūciju darba resursu nodrošināšana

Veiksmīgai starpinstitūciju sadarbībai, kura balstīta uz riska pārvaldību, nepieciešama atbilstošu resursu nodrošināšana, t.i., finanšu resursi, laika resursi, darbinieku nepārtrauktības nodrošināšana. Starpinstitūciju sadarbības efektivitāti būtiski ietekmē pēkšņa darbinieku maiņa un laika trūkums starpinstitūciju sadarbības sanāksmēm.

- Pārvaldība un vadība

Efektīva grupas vadība, kurai piemīt līdera iemaņas, ir viens no galvenajiem faktoriem, kas ietekmē starpinstitūciju sadarbību. Ja grupas vadībai trūkst līdera iemaņu, tas īpaši negatīvi ietekmē starpinstitūciju sadarbību (sk. 13. tabulu). [64]

13. tabula. Faktori, kas ietekmē starpinstitūciju sadarbības efektivitāti [64]

<p>Darba attiecības</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Lomu un atbildības sadalījums (<i>piemēram, nodrošinot līdzvērtības principu starp sadarbības partneriem, respektējot to daudzveidību</i>). • Saistību noteikšana visos līmeņos (<i>piemēram, augstākās vadības apņemšanās veidot un īstenot starpinstitūciju sadarbību, akcentējot ieguvumus</i>). • Uzticēšanās un savstarpēja cieņa (<i>piemēram, savstarpēji daloties ar prasmēm un pieredzi, nodrošinot vienādu resursu sadalījumu</i>). • Savstarpējas izpratnes veicināšana starp institūcijām (<i>piemēram, kopīgu mācību organizēšana un speciālo zināšanu apgūšana</i>).
<p>Starpinstitūciju process</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Efektīvas komunikācijas un informācijas apmaiņas nodrošināšana (<i>piemēram, nepārkāpjot savas kompetences robežas un darbojoties atbilstīgi savai kompetencei</i>). • Kopēju mērķu definēšana (<i>piemēram, vienošanās par kopējiem mērķiem, veicot nepieciešamo riska analīzi</i>). • Efektīva plānošana un organizēšana (<i>piemēram, izstrādāti kopēji protokoli ar skaidri noteiktu struktūru</i>).
<p>Starpinstitūciju darba resursi</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Pietiekama un ilgstoša finansējuma nodrošināšana (<i>piemēram, vienots budžets, rakstveida līgumi (vienošanās) par finansējuma nodrošināšanu</i>). • Darbinieku nepārtrauktība (<i>piemēram, nodrošinot pietiekamu personālu un atbalstu personālam</i>). • Atbilstoša laika nodrošināšana (<i>piemēram, noteikts reālistisks laika grafiks</i>).
<p>Pārvaldība un vadība</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Efektīvas vadības nodrošināšana (<i>piemēram, nosakot galveno atbildīgo darbinieku no personāla, kuram ir līdera iemaņas</i>). • Atbilstošas vadības sistēmas izveide (<i>piemēram, izstrādājot atbilstošu atbildības (pārskatu) sistēmu un nodrošinot skaidru lēmumu pieņemšanas procesu</i>). • Pārvaldības sistēmas izstrāde (<i>piemēram, izmantojot kopīgus pārskatīšanas un izvērtēšanas protokolus, kā arī vienotus darba novērtēšanas rādītājus</i>).

Starpinstitūciju sadarbība ir koplecēts process, tādēļ kopumā ir grūti novērtēt un pierādīt starpinstitūciju darba efektivitāti konkrēta gadījuma risināšanā. Zināms, ka starpinstitūciju sadarbība veicina speciālistu izpratni par dažādu institūciju un speciālistu kompetencēm, bet nav pietiekamas informācijas par starpinstitūciju sadarbības pozitīvo ietekmi uz gadījumā iesaistītajām personām (piemēram, konkrētā pakalpojuma saņēmēju). Šobrīd dažādu gadījumu risināšanai tiek izmantota starpinstitūciju sadarbība, bet tā pati par sevi negarantē efektīvu reaģēšanu uz noteiktu problēmgadījumu. Starpinstitūciju sadarbības efektivitāti var vērtēt no trīs aspektiem:

- ietekme uz profesionāļiem (*piemēram, pašvērtējumu, profesionālo attīstību, profesionālo identitāti, ikdienas darbu*);
- ietekme uz pakalpojuma saņēmēju (*piemēram, pieejamie pakalpojumi, dzīves kvalitātes uzlabojumi*);
- ietekme uz institūcijām (*piemēram, pozitīvas starpinstitūciju attiecības, kvalitatīvāka datu apmaiņa, efektīvāks darbs*). [64]

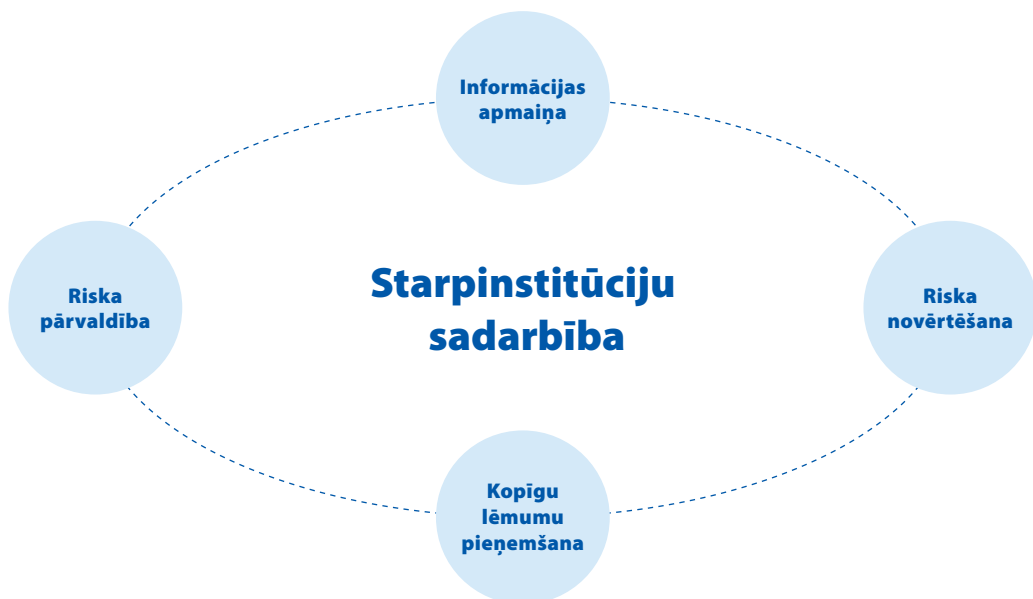
Īstenojot starpinstitūciju sadarbību konkrētu gadījumu risināšanā, būtu jānovērtē sadarbības efektivitāte, lai pārliecinātos par labāko pieeju konkrētā gadījuma pārvaldībā.

Pastāv dažādi starpinstitūciju sadarbības principi, bet lielākoties starpinstitūciju sadarbība balstās uz šādiem pamatprincipiem: informācijas apmaiņa, kopīga lēmumu pieņemšana un koordinēta intervence ^[65], kā arī riska novērtēšana. ^[66] Starpinstitūciju sadarbība var ietvert arī gadījumu izvērtēšanu, riska novērtēšanu, riska pārvaldību, informācijas apmaiņu un pakalpojumu nodrošināšanu. ^[66] Starpinstitūciju sadarbība ir dinamisks un nepārtraukts process, kura laikā ir jāveic augsta riska vai sarežģīta gadījuma pārvaldība, lai novērstu un mazinātu identificēto likumpārkāpuma risku. Starpinstitūciju sadarbības pamatprincipi raksturoti 14. tabulā.

14. tabula. *Starpinstitūciju sadarbības pamatprincipi*

<p>Informācijas apmaiņa</p>	<p>Informācijas apmaiņa nodrošina, ka reaģēšana uz noteiktu gadījumu notiek savlaicīgi un koordinēti. Turklāt informācijas apmaiņa starp institūcijām ļauj iesaistītajiem speciālistiem vispusīgāk un labāk izprast konkrēto gadījumu, kā arī nodrošina, ka noteiktas aktivitātes nedublējas. Svarīgi, lai informācijas apmaiņa notiktu, respektējot gadījumā iesaistīto personu privātumu un konfidencialitāti. Informācijas apmaiņa un privātuma respektēšana ir ļoti būtiska, tādēļ katrai institūcijai ir jāizprot savas funkcijas un informācijas vākšanas pamatojums, kā arī rūpīgi jāizvērtē un jāpieņem lēmums, kādu informāciju var sniegt citām institūcijām. Informācijas apmaiņa var notikt tikai saskaņā ar normatīvajos aktos noteikto. Informācijas apmaiņa starp institūcijām galvenokārt balstās uz informāciju, kas palīdz izvērtēt konkrētā gadījuma riska līmeni. ^[67]</p>
<p>Riska novērtēšana</p>	<p>Risks tiek novērtēts, lai identificētu noteiktus riskus un noteiktu riska līmeni, t.i., noteiktu, ar kādu varbūtību konkrētais gadījums var veicināt iespējamo likumpārkāpumu. Riska novērtēšana var tikt pamatota ar dažādām riska novērtēšanas pieejām, bet ieteicams riska novērtēšanas procesā izmantot empīriski pamatotas riska novērtēšanas metodes. Ir tādas metodes, kas paredzētas konkrētu gadījumu novērtēšanai (piemēram, atkārtotas vardarbības ģimenē riska novērtēšanai). Tā kā riska līmenis var ātri mainīties, ir jāveic nepārtraukta riska novērtēšana. To var veikt apmācīti speciālisti ar konkrētu riska novērtēšanas metodi. Atsevišķos gadījumos riska novērtēšana var notikt starpinstitūciju sanāksmē, izmantojot riska novērtēšanas metodes, kas pamatojas strukturētā profesionālā vērtējuma pieejā.</p>
<p>Kopīga lēmumu pieņemšana</p>	<p>Kopīga lēmumu pieņemšana tiek balstīta uz dažādu institūciju sniegtās informācijas apkopojumu, kā arī identificētajiem riskiem un noteikto riska līmeni. Kopīga lēmumu pieņemšana nozīmē, ka lēmumi tapuši, pamatojoties uz dažādu institūciju un speciālistu sniegto informāciju un zināšanām. Starpinstitūciju sadarbības pieeja ļauj daudz vispusīgāk izvērtēt konkrēto gadījumu un ieteikt, iespējams, labāko risinājumu konkrētajam gadījumam.</p>
<p>Riska pārvaldība</p>	<p>Efektīva gadījuma pārvaldība ir konkrētam gadījumam izstrādāts riska pārvaldības plāns ar dažādām riska pārvaldības aktivitātēm un stratēģijām, kuras orientētas uz riska mazināšanu un novēršanu. Riska pārvaldības aktivitātēm un stratēģijām ir jābūt piemērotām konkrētajam gadījumam. Efektīva gadījuma pārvaldība ietver skaidru mērķa un uzdevumu noteikšanu, lomu un atbildības sadalījumu un konkrētu termiņu noteikšanu. Riska pārvaldība ir nepārtraukts un dinamisks process, kas mainās saskaņā ar konkrētā gadījuma izmaiņām.</p>

6. attēls. Starpinstitūciju sadarbības pamatprincipi

Starpinstitūciju sadarbības laikā var notikt starpinstitūciju sanāksme, kur klātienē tiek saņemti dažādu institūciju pārstāvji vai speciālisti, lai risinātu konkrēto gadījumu. Starpinstitūciju sanākumi var rīkot ne tikai augsta riska vai sarežģītu gadījumu risināšanai, bet arī gadījumos, kad kāds institūcijas pārstāvis uzskata, ka starpinstitūciju sanāksme ir nepieciešama konkrētā gadījuma risināšanai. Starpinstitūciju sanāksme var ietvert visus starpinstitūciju sadarbības pamatprincipus.

7. attēls. Starpinstitūciju sanāksme augsta riska vai sarežģītos gadījumos

Kopumā secināms, ka starpinstitūciju sadarbība var būt efektīva augsta riska vai sarežģītu gadījumu risināšanā. Starpinstitūciju sadarbības efektivitāti nodrošinās skaidri izstrādāta starpinstitūciju sadarbības pieeja konkrētu gadījumu risināšanā, kā arī noteikts starpinstitūciju sadarbības tiesiskais pamatojums. Turklāt nepieciešams veikt konkrētās starpinstitūciju sadarbības pieejas efektivitātes izvērtējumu no dažādām perspektīvām, kā, piemēram, institūciju un speciālistu ieguvumi, arī klientu perspektīva.

Starpinstitūciju sadarbības modeļi

Starpinstitūciju sadarbības modeļi ir pasākumu kopums, kurš orientēts uz augsta riska vai sarežģītu gadījumu pārvaldību. Pasaules praksē augsta riska vai sarežģītu gadījumu risināšanai ir izstrādāti dažādi starpinstitūciju sadarbības modeļi. Starpinstitūciju sadarbība lielākoties ir nozīmīga tādu gadījumu risināšanā kā vardarbība ģimenē, vardarbība pret nepilngadīgajiem un dzimumnoziegumi. Pasaules praksē atzīst tādas starpinstitūciju sadarbības modeļus kā MARAC (sk. 15. tabulu), CRAF (sk. 16. tabulu), „Bērnu māja” (sk. 17. tabulu) un MAPPA (sk. 18. tabulu). Praksē pastāv arī šo modeļu modifikācijas, kas ir pielāgotas konkrētas valsts tiesiskajai un sociālajai sistēmai (piemēram, MARAM).

Lai praksē ieviestu konkrētu starpinstitūciju sadarbības modeli noteiktu gadījumu risināšanai (piemēram, vardarbība ģimenē), ir nepieciešams starpinstitūciju sadarbības tiesiskais pamatojums, kā arī skaidri noteikti starpinstitūciju sadarbības principi, piemēram, sadarbības mērķi un uzdevumi, sadarbības partnera loma un atbildība, informācijas apmaiņas process un konfidencialitāte. Profesionāli izstrādāts starpinstitūciju sadarbības modelis noteiktu gadījumu risināšanai palīdz precīzāk novērtēt risku (balstīts uz savlaicīgu, uzticamu un pietiekama apjoma informācijas analīzi), definēt problēmas, nodrošina efektīvāku gadījuma pārvaldību, atbilstošāku riska pārvaldības stratēģiju lietošanu un speciālistu labāku izpratni par dažādu institūciju un speciālistu kompetenci.

15. tabula. Starpinstitūciju riska novērtēšanas sanāksmes, MARAC

Starpinstitūciju riska novērtēšanas sanāksmes, MARAC (*Multi-Agency Risk Assessment Conference, MARAC*). MARAC ir uz cietušo orientēta starpinstitūciju sanāksme, kurā dažādu institūciju pārstāvji apmainās ar informāciju par augsta riska cietušajiem no vardarbības ģimenē, lai izveidotu uz riska novērtējumu orientētu un saskaņotu drošības plānu cietušajiem un mazinātu kaitējuma risku. MARAC mērķis ir aizsargāt no vardarbības ģimenē cietušos, kuri ir pakļauti augstam slepkavības vai nopietna ievainojuma riskam. MARAC modelis sniedz iespēju sekmēt, uzraudzīt un novērtēt informācijas apmaiņu starp institūcijām, lai nodrošinātu darbības, kuras orientētas uz atkārtotas vardarbības ģimenē novēršanu un palielina drošību, uzlabo veselību un pašsajūtu ļoti augsta riska vai augsta riska cietušajiem. MARAC procesā tiek izdalīti septiņi soļi.

1. Identificēšana	5. Sanāksme un informācijas apmaiņa
2. Riska novērtēšana	6. Darbību plānošana
3. Informācijas nodošana	7. Turpmākās darbības
4. Izpēte	

Nodrošinot uz riska novērtējumu orientētu un saskaņotu drošības plāna īstenošanu, iesaistītās institūcijas kopīgi izveido un uzrauga drošības plāna izpildi, lai visi cietušie un viņu bērni saņemtu nepieciešamo atbalstu un konsultācijas.

Riska līmenis tiek novērtēts, izmantojot riska novērtēšanas metodi, kas pamatota ar speciālista vērtējumu un cietušā pašnovērtējumu. Daudzās valstīs institūcijas izmanto *CAADA-DASH MARAC Risk Indicator Checklist*. Pirms gadījuma izvērtēšanas starpinstitūciju sanāksmē ir nepieciešama cietušā piekrišana, ņemot vērā gadījumus, kad pastāv augsts kaitējuma risks cietušajam un viņa bērnam. [68]

16. tabula. Vardarbības ģimenē riska novērtēšanas un riska pārvaldības modelis, CRAF

Vardarbības ģimenē riska novērtēšanas un riska pārvaldības modelis, CRAF (*The Family Violence Risk Assessment and Risk Management Framework (often referred to as the common risk assessment framework, or the CRAF)*) (sk. 2. pielikumu). Vardarbības ģimenē riska novērtēšanas un riska pārvaldības modeļa CRAF galvenais mērķis ir novērst vardarbības ģimenē atkārtāšanos un izplatīšanos. CRAF palīdz dažādu jomu speciālistiem izprast un identificēt ar vardarbību ģimenē saistītos riska faktoros un sistemātiski reaģēt uz tiem. CRAF modeli veido seši komponenti.

1. Kopīga izpratne (vienota visu institūciju izpratne par risku un vardarbību ģimenē).
2. Standartizēta riska novērtēšana (standartizēta pieeja riska identificēšanā un novērtēšanā).
3. Informācijas sniegšana un informācijas apmaiņa (atbilstošs informācijas sniegšanas un apmaiņas veids).
4. Riska pārvaldība – nepārtraukta novērtēšana un gadījuma pārvaldība (riska pārvaldības stratēģijas, kas ietver pastāvīgu novērtēšanu un gadījuma pārvaldību).
5. Informācijas vākšana un analizēšana (pastāvīga datu vākšana un analīze, lai nodrošinātu, ka institūcijas un speciālisti spēj reaģēt uz prioritāšu maiņu).
6. Kvalitātes nodrošināšana (kvalitātes nodrošināšanas stratēģijas un pasākumi, kas ir nepārtrauktu pakalpojumu uzlabošanas filozofijas pamatā). [66]

17. tabula. Eiropas modelis „Bērnu māja”

Eiropas modelis „Bērnu māja” (*Barnahus*) ir atzīts par bērniem vispiemērotāko starpdisciplināro un starpinstitūciju modeli, kas izstrādāts darbam ar vardarbībā cietušajiem bērniem un bērniem vardarbības lieciniekiem. Eiropas modeļa „Bērnu māja” standarti ir pielāgoti bērnu interesēm un paredzēti dienestiem, kas nodarbojas ar vardarbībā cietušajiem bērniem un bērniem vardarbības lieciniekiem. Standartu galvenais mērķis ir nodrošināt saskaņotas darbības starp institūcijām, kuras iesaistītas vardarbībā cietušo bērnu un bērnu vardarbības liecinieku jautājumu risināšanā. Turklāt Eiropas modelis „Bērnu māja”, pamatojoties uz Islandes *Barnahus* modeli (tulkojot no islandiešu valodas ‘māja bērniem’), akcentē arī piemērotas un drošas vides, kur zem viena jumta atrodas visi attiecīgie dienesti, nepieciešamību vardarbībā cietušajiem bērniem un bērniem vardarbības lieciniekiem. Tādējādi visi Eiropas modeļa „Bērnu māja” standarti ir orientēti uz konkrētu vidi, kur tiek nodrošināti visi vardarbībā cietušajiem bērniem un bērniem vardarbības lieciniekiem nepieciešamie pakalpojumi. Eiropas modelim „Bērnu māja” ir 10 standarti.

1. Pamatprincipi un *transversālās darbības* ir vērstas uz to: (1) lai nodrošinātu, ka praktiskajā darbā un lēmumu pieņemšanā uzmanības centrā atrodas bērna intereses; (2) ka bērna tiesības tikt uzklāstam tiek ievērotas, neradot retraumatizāciju, tostarp visu laiku nodrošinot pietiekamas informācijas sniegšanu; (3) ka aizsardzības, palīdzības un tiesvedības procesi tiek īstenoti savlaicīgi.
2. *Starpdisciplinārā un starpinstitūciju sadarbība „Bērnu māja”*. „Bērnu māja” ir oficiāli iekļauta valsts vai pašvaldību sociālo dienestu vai bērnu aizsardzības dienestu sastāvā, tiesībaizsardzības iestāžu / tiesu sistēmā vai valsts veselības aizsardzības sistēmā. „Bērnu māja” var darboties kā neatkarīgs dienests, ja tam ir piešķirtas likumā noteiktās funkcijas, ko atzīst valsts vai pašvaldības iestādes, tostarp tam ir oficiāls pilnvarojums sadarboties ar attiecīgajām valsts iestādēm.
3. *Iekļaujošajā mērķgrupā* ietilpst visi bērni, kas ir kļuvuši par visu veidu vardarbīgu noziegumu cietušajiem un / vai to lieciniekiem. Tā ir galvenā mērķgrupa.

17. tabula. Eiropas modelis „Bērnu māja”

4. *Bērniem piemērota vide.* „Bērnu mājas” telpām jābūt pieejamām arī bērniem ar invaliditāti un / vai īpašām vajadzībām. Iekārtu aprīkojumam un materiāliem ir jābūt bērniem piemērotiem un bērnu vecumam atbilstošiem, telpām – fiziski drošām visu vecumu un attīstības pakāpes bērniem, tostarp arī bērniem ar invaliditāti un / vai īpašām vajadzībām.
5. *Starpinstitucionāla lietas vadība.* Starpinstitucionāla lietas pārskatīšana un plānošana tiek veikta, ievērojot savstarpēji saskaņotas oficiālās programmas un procedūras.
6. *Izmeklēšanas intervijas.* Izmeklēšanas intervijas veic saskaņā ar pierādījumos balstītu praksi un protokoliem, kas nodrošina iegūto pierādījumu kvalitāti un kvantitāti.
7. *Medicīniskā apskate.* Vardarbībā cietušajiem bērniem medicīniskās apskates un / vai tiesu medicīniskās apskates veic kvalificēts personāls.
8. *Terapeitiskie pakalpojumi.* No vardarbības cietušajiem bērniem un vardarbības lieciniekiem tiek nodrošināta veselības stāvokļa novērtēšana un ārstēšana.
9. *Spēju veidošana.* Iesaistītajām institūcijām un speciālistiem tiek nodrošinātas regulāras mācības konkrētajās kompetences jomās, kā arī piedāvātas kopīgas mācības.
10. *Preventīvie pasākumi. Informācijas apmaiņa un ārēju kompetenču veidošana.* Tiek vākti un analizēti statistikas dati, ar tiem tiek iepazīstinātas arī ieinteresētās personas un plašāka sabiedrība, lai veicinātu informētību par vardarbību pret bērniem, kā arī nodrošinātu uz pierādījumiem balstītu normatīvo aktu, politikas dokumentu un procedūru izstrādi. [69]

18. tabula. Starpinstitūciju sadarbība sabiedrības aizsardzības nodrošināšanā, MAPPA

Starpinstitūciju sadarbība sabiedrības aizsardzības nodrošināšanā, MAPPA (*Multi-Agency Public Protection Arrangement, MAPPA*), ir strukturēta starpinstitūciju sadarbības pieeja, kuru izmanto vardarbīgu un seksuālu noziegumu izdarījušu noziedznieku novērtēšanai un pārvaldībai, sadarbojoties trim galvenajām institūcijām – Valsts policijai, Iespējama vieta pārvaldei un Valsts probācijas dienestam. Šīs iestādes riska pārvaldības procesā var piesaistīt arī citas institūcijas. Ir trīs noziegumu izdarījušu noziedznieku kategorijas, kuras tiek pārvaldītas, izmantojot MAPPA:

1. *kategorija* – seksuāla rakstura noziegumu izdarījušās personas;
2. *kategorija* – vardarbīgu noziegumu izdarījušās personas;
3. *kategorija* – citas bīstamas personas, kas agrāk ir izdarījušās noziegumu, kurš tiek uzskatīts par tādu, kas rada nopietnu kaitējumu sabiedrībai.

MAPPA ir divas galvenās funkcijas: (1) riska novērtēšana; (2) pārvaldības plāna izstrāde un īstenošana. Pirms pārvaldības plāna izstrādes un īstenošanas tiek veikta visu noziegumu izdarījušu personu kaitējuma riska līmeņa novērtēšana, lai noteiktu apstākļus un iespējāmību, ka konkrētais noziedznieks veiks jaunu noziegumu, kā arī tiek plānoti pasākumi, kas var palīdzēt mazināt šo atkārtota nozieguma risku. Atbildīgās institūcijas veic riska novērtēšanu, lielākoties izmantojot aktuārās riska vērtēšanas metodes (piemēram, STATIC-99). Pēc riska novērtēšanas tiek izstrādāts un īstenots riska pārvaldības plāns katrai personai, kura veikusi noziegumu.

Pārvaldības plāna izstrādē un īstenošanā galvenās institūcijas izmanto trīspakāpju sistēmu, kas palīdz piesaistīt resursus, ja noziedzniekam ir konstatēts augsta kaitējuma risks.

1. *līmenis* (parastā riska pārvaldība) – atbildīgā institūcija veic riska pārvaldību, nepiesaistot citas institūcijas. Šis līmenis ir piemērots tikai 1. un 2. kategorijas noziedzniekiem, kuri novērtēti ar zemu vai vidēju kaitējuma risku.

2. *līmenis* (vietējā starpinstitūciju riska pārvaldība) – riska pārvaldība tiek veikta, piesaistot vairāk nekā vienu institūciju riska pārvaldības plāna izstrādē un realizēšanā. Tas nepieciešams, ja tiek konstatēts augsts kaitējuma līmenis vai veiktā noziedzīgā nodarījuma sarežģītība. Atbildīgā iestāde pieņem lēmumu par starpinstitūciju sanāksmes organizēšanas biežumu, kā arī par riska pārvaldības procesu.

3. *līmenis* (starpinstitūciju sadarbība sabiedrības aizsardzības nodrošināšanā, MAPP) – paredzēts augsta kaitējuma riskam vai ļoti augsta kaitējuma riskam. Riska pārvaldības plāns ietver sadarbību starp galvenajām institūcijām, kuras kopēji izstrādā, saskaņo un īsteno riska pārvaldības plānu. [70]

Būtu lietderīgi arī Latvijā ieviest noteiktu starpinstitūciju sadarbības modeli. Svarīgi, ka, ieviešot kādu konkrētu starpinstitūciju sadarbības modeli, tas būtu pielāgots Latvijas tiesiskajam regulējumam, kā arī Latvijas sociālajai sistēmai.

Starpinstitūciju sadarbība Latvijā

Latvijā starpinstitūciju sadarbība dažādu jautājumu risināšanā notiek saskaņā ar spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem (piemēram, saskaņā ar MK noteikumiem Nr. 545 „Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā”). Šobrīd vērojama prakse, ka starpinstitūciju sadarbība tiek īstenota katrā pašvaldībā atšķirīgi. Turklāt nav vienotas starpinstitūciju sadarbības pieejas vai modeļa konkrētu gadījumu risināšanai. Pastāv arī izņēmumi, kā, piemēram, MAPP, kas tiek īstenota visā valstī pēc vienota principa saskaņā ar vienošanos starp Valsts policiju, Ieslodzījuma vietu pārvaldi un Valsts probācijas dienestu. Latvijā konkrētu gadījumu risināšanā pakāpeniski tiek ieviesti trīs starpinstitūciju sadarbības modeļi – MAPP, MARAC un „Bērnu māja”.

Ieviešot Latvijā starpinstitūciju sadarbības modeli konkrēta gadījuma risināšanā (piemēram, MARAC vardarbības ģimenē gadījumos), nevar no citām valstīm identiski pārņemt jau izstrādātu starpinstitūciju sadarbības modeli. Pirms starpinstitūciju sadarbības modeļa ieviešanas konkrētas problēmas jautājumu risināšanā nepieciešams:

- izvērtēt citu valstu izstrādātos un praksē ieviestos starpinstitūciju sadarbības modeļus konkrētu problēmu risināšanai;
- izvērtēt citu valstu speciālistu identificētos starpinstitūciju sadarbības modeļa trūkumus un iespējas konkrētu problēmu risināšanā;
- izvērtēt Latvijas praksi konkrēto problēmu risināšanā;
- izvērtēt Latvijas normatīvos aktus, lai apzinātu dažādu institūciju kompetenci, sadarbības iespējas un ierobežojumus;
- pieņemt lēmumu par piemērotāko un efektīvāko starpinstitūciju sadarbības modeli konkrēto problēmu risināšanā Latvijā.

Starpinstitūciju sadarbībā tiek iesaistītas tikai tās institūcijas vai speciālisti, kuru kompetencē ir konkrētā gadījuma novērtēšana un pārvaldība (sk. 19. tabulu). Istenojot starpinstitūciju sadarbību, rūpīgi jāizvērtē, kādas institūcijas vai speciālisti tiek iesaistīti un kāda ir konkrētās institūcijas vai speciālista loma konkrētā gadījuma risināšanā. Svarīgi apzināties, ka starpinstitūciju sadarbībai jānorit saskaņā ar spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem, kā arī informācijas apmaiņai starp institūcijām un speciālistiem jānotiek, stingri ievērojot gadījumā iesaistīto personu privātumu un konfidencialitāti.

19. tabula. *Institūciju kompetences riska faktoru mazināšanā*

Institūcija	Kompetences
Valsts policija	Apbruņota militarizēta valsts institūcija, kuras pienākums ir aizsargāt personu dzīvību, veselību, tiesības un brīvības, īpašumu, sabiedrības un valsts intereses no noziedzīgiem un citiem prettiesiskiem apdraudējumiem (saskaņā ar likuma „Par policiju” 1. pantu).
Pašvaldības policija	Pašvaldības institūcija, kuras pienākums ir aizsargāt personu dzīvību, veselību, tiesības un brīvības, īpašumu, sabiedrības un valsts intereses no noziedzīgiem un citiem prettiesiskiem apdraudējumiem (saskaņā ar likuma „Par policiju” 1. pantu).
Sociālais dienests	Pašvaldības izveidota iestāde, kas sniedz sociālo palīdzību, organizē un sniedz sociālos pakalpojumus pašvaldības iedzīvotājiem (saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1. panta 18. punktu).
Bāriņtiesa	Novada vai republikas pilsētas pašvaldības izveidota aizbildnības un aizgādības iestāde (saskaņā ar Bāriņtiesas likuma 2. panta 1. punktu).
Ārstniecības iestādes	Ārstu prakses, valsts un pašvaldību iestādes, saimnieciskās darbības veicēji un komercsabiedrības, kas reģistrētas ārstniecības iestāžu reģistrā, atbilst normatīvajos aktos noteiktajām obligātajām prasībām ārstniecības iestādēm un to struktūrvienībām un nodrošina ārstniecības pakalpojumus (saskaņā ar Ārstniecības likuma 1. panta 3. punktu).
Krīzes centrs	Sociāla institūcija, kurā tiek sniegta īslaicīga psiholoģiska un cita veida palīdzība krīzes situācijā nonākušām personām (saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1. panta 8. punktu).
Nevalstiskā organizācija	Fizisku vai juridisku personu nodibināta organizācija, kas darbojas neatkarīgi no valsts valdības.
Valsts probācijas dienests	Tieslietu ministra pārraudzībā esoša tiešās pārvaldes iestāde, kas īsteno valsts politiku sabiedrības drošības jomā atbilstīgi likumā minētajām funkcijām (saskaņā ar Probācijas dienesta likuma 4. panta 1. daļu).
Ieslodzījuma vietu pārvalde	Tieslietu ministrijas padotībā esoša valsts pārvaldes iestāde, kas īsteno valsts politiku apcietinājuma kā drošības līdzekļa un brīvības atņemšanas kā kriminālsoda izpildes jomā (saskaņā ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes likuma 2. panta 1. punktu).

Secināms, ka Latvijā nepieciešams izstrādāt vienotus starpinstitūciju sadarbības modeļus vai pieejas konkrētu gadījumu risināšanā. Starpinstitūciju sadarbība automātiski nenozīmē efektīvu gadījuma pārvaldības procesu, tādēļ normatīvajos aktos jābūt pamatotai savstarpējai sadarbībai un skaidri noteiktiem savstarpējās sadarbības pamatprincipiem.

► 4. Noziegumi pret personu

Pētījumos konstatēts, ka vislielākā noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu atkārtotība ir vardarbības ģimenē gadījumos un noziedzīgos nodarījumos pret personas tikumību un dzimumneaizskaramību (turpmāk – dzimumnoziegumi). Ir zināms – ja policija iesaistās pirmo reizi ģimenes vardarbības situācijās un dzimumnoziegumu izmeklēšanā, pastāv risks, ka šajos likumpārkāpumos iesaistītās personas policijas redzeslokā nonāks atkārtoti kā cietušie vai kā likumpārkāpēji. Ņemot vērā šos apstākļus, policijai īpaša uzmanība ir jāpievērš šādiem likumpārkāpumiem un šajos likumpārkāpumos iesaistītajām personām, lai savlaicīgi varētu novērst iespējamus noziedzīgos nodarījumus un citus likumpārkāpumus.

4.1. Vardarbība ģimenē

4.1.1. Vardarbības ģimenē veidi

Vardarbība ģimenē ir komplekss jēdziens, kurš ietver dažādus vardarbības veidus, kas parasti savstarpēji kombinējas. Turklāt vardarbība ģimenē var būt vērstā pret dažādiem ģimenes locekļiem, t.sk. pilngadīgām personām un nepilngadīgajiem. Vardarbība ģimenē var sākties ar maznozīmīgiem konfliktiem un beigties ar sevišķi smagu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, kā, piemēram, slepkavību.

Zinātnieki, analizējot vardarbību ģimenē, ir definējuši un aprakstījuši dažādus vardarbības ģimenē veidus un tās izpausmes formas. Savukārt tiesību piemērotāji ievēro spēkā esošos normatīvos aktus, jo zinātnieku izklāstītajām definīcijām nav obligāta juridiska spēka. Pastāv arī dažāda speciālistu izpratne par vardarbību ģimenē, piemēram, tiesībaizsardzības speciālisti ievēro spēkā esošos normatīvos aktus, savukārt sociālo institūciju pārstāvji lielākoties ņem vērā zinātnieku piedāvātos vardarbības ģimenē skaidrojumus. Šāda atšķirīga izpratne par vardarbību ģimenē praksē bieži rada pārpratumus.

Latvijas normatīvajos aktos vardarbība ģimenē tiek iedalīta fiziskā, seksuālā, psiholoģiskā un ekonomiskā vardarbībā, kā arī vardarbīgā kontrolē¹³, kas lielākoties tiek attiecināta uz pilngadīgām personām. Ja vardarbība ģimenē novedusi pie noziedzīgiem nodarījumiem vai citiem likumpārkāpumiem, tā var tikt skatīta daudz plašāk, pamatojoties uz spēkā esošajām Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa un Krimināllikuma normām. Piemēram, vardarbība ģimenē var tikt aplūkota kā noziedzīgi nodarījumi pret personas veselību, nonāvēšana un noziedzīgi nodarījumi pret personas tikumību un dzimumneaizskaramību (sk. 20. tabulu).

---

¹³ **Vardarbīga kontrole** – darbība vai darbību kopums, kas ietver aizskaršanu, seksuālu piespiešanu, draudus, pazemošanu, iebiedēšanu vai citas vardarbīgas darbības, kuru mērķis ir kaitēt, sodīt vai iebiedēt aizskarto personu. [63]

20. tabula. Vardarbības ģimenē veidi attiecībā pret pieaugušo personu

Vardarbības ģimenē veidi	Raksturojums	Tiesiskais pamatojums
Emocionāla / psiholoģiska vardarbība	Jebkāda veida darbība, kura orientēta uz personas aizskaršanu un noniecināšanu, kas izpaužas, piemēram, kliegšanā, pazemošanā, vainošanā, iebiedēšanā, draudēšanā ¹⁴ , manipulēšanā [76; 66] un vajāšanā ¹⁵ . Ilgstošas un smagas emocionālas vardarbības rezultātā personai var tikt nodarīti psihiski traucējumi vai trauma, kas var būt saistīta ar vidēji smagu vai smagu miesas bojājumu nodarīšanu.	MK noteikumi Nr. 161 „Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību”. KL 125. pants KL 126. pants KL 127. pants KL 132. pants KL 132. ¹ pants u.c.
Ekonomiskā vardarbība	Jebkāda veida darbības attiecībā pret personu, kas orientēta uz materiālo resursu kontroli un izpaužas, piemēram, liekot pārvaldīt mājsaimniecību ar nepietiekamiem finanšu resursiem, kritizējot un vainojot par nespēju pārvaldīt un uzraudzīt finanšu resursus, kontrolējot personas izdevumus un ienākumus, liedzot strādāt algotu darbu. [76; 66]	MK noteikumi Nr. 161 „Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību”.
Fiziska vardarbība	Jebkāda veida uzbrukums personas fiziskajai drošībai un ķermeņa integritātei, kas izpaužas, piemēram, kā sišana, spēšana, žņaugšana, smacēšana, dedzināšana, grūstīšana vai uzbrukums ar kādu priekšmetu vai ieroci. [76; 66] Uzbrukuma rezultātā personai var tikt nodarīti dažādas pakāpes (smagi, vidēji smagi, viegli un maznozīmīgi) miesas bojājumi. ¹⁶	MK noteikumi Nr. 161 „Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību”. LAPK 167. ¹ pants KL 116. pants KL 125. pants KL 126. pants KL 127. pants KL 130. pants KL 130. ¹ pants KL 131. pants u.c.
Seksuāla vardarbība	Jebkāds seksuāla rakstura kontakts ar personu pret viņas gribu [76; 66], kā, piemēram, izvarošana, piespiešana uz seksuāla rakstura darbībām (piemēram, anālu vai orālu aktu vai dzimumtieksmes apmierināšana pret dabiskā veidā; piespiešana iesaistīties prostitūcijā).	MK noteikumi Nr. 161 „Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību”. KL 159. pants KL 160. pants KL 164. pants KL 165. pants

¹⁴ **Draudi izdarīt slepkavību un nodarīt smagu miesas bojājumu**, ja ir bijis pamats baidīties, ka šie draudi var tikt izpildīti (saskaņā ar KL 132. pantu). [7]

¹⁵ **Vajāšana** – vairākkārtēja vai ilgstoša citas personas izsekošana, novērošana, draudu izteikšana šai personai vai nevēlama saziņa ar šo personu, ja tai ir bijis pamats baidīties par savu vai savu tuvinieku drošību (saskaņā ar KL 132.¹ pantu). [7]

¹⁶ **Miesas bojājumi** – cilvēka organisma audu, orgānu vai sistēmu anatomiski bojājumi vai funkcionāli traucējumi, kas radušies mehānisku, termisku, elektrisku, akustisku, radiācijas, ķīmisku, bioloģisku vai citu iedarbību rezultātā. Miesas bojājumiem pielīdzināmi arī psihiski traucējumi vai traumas, kas radušās psihisku vai iepriekš minēto iedarbību rezultātā (saskaņā ar likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 3. pielikumu „Kritēriji miesas bojājumu smaguma pakāpes noteikšanai”). [26A]

20. tabula. Vardarbības ģimenē veidi attiecībā pret pieaugušo personu

Vardarbības ģimenē veidi	Raksturojums	Tiesiskais pamatojums
Vardarbīga kontrole	Jebkāda veida darbība vai darbību kopums, kas ietver aizskaršanu, seksuālu piespiešanu, draudus, pazemošanu, iebiedēšanu vai citas vardarbīgas darbības, kuru mērķis ir kaitēt, sodīt vai iebiedēt aizskarto personu. [63]	MK noteikumi Nr. 161 „Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību”.

Latvijas normatīvajos aktos vardarbība pret nepilngadīgajiem tiek definēta kā visu veidu fiziska vai emocionāla cietsirdība, seksuāla vardarbība, nolaidība vai cita veida izturēšanās, kas apdraud vai var apdraudēt nepilngadīgā veselību, dzīvību, attīstību vai pašcieņu. [78] Vardarbību pret nepilngadīgajiem iedala emocionālā vardarbībā, fiziskā vardarbībā, seksuālā vardarbībā, kā arī vecāku nolaidībā. Visu veidu vardarbība pret nepilngadīgo, kā arī vecāku nolaidība ir likumpārkāpums. Ja pret nepilngadīgo ir veikts likumpārkāpums, vardarbība tiek skatīta daudz plašāk un detalizētāk, pamatojoties uz spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem. Piemēram, fizisku vai emocionālu vardarbību pret nepilngadīgo var vērtēt kā noziedzīgu nodarījumu, kurš vērstas pret ģimeni un nepilngadīgo, t.i., cietsirdība un vardarbība pret nepilngadīgo [7], vai kā administratīvu pārkāpumu par fizisku un emocionālu vardarbību pret bērnu. [5] Savukārt seksuāla vardarbība var tikt vērtēta kā noziedzīgs nodarījums pret personas tikumību un dzimumneaizskaramību (sk. 21. tabulu).

21. tabula. Vardarbības ģimenē veidi attiecībā pret bērniem

Vardarbības ģimenē veidi	Raksturojums	Tiesiskais pamatojums
Emocionāla vardarbība	Bērna pašcieņas aizskaršana vai psiholoģiska ietekmēšana (draudot viņam, lamājot, pazemojot viņu, bērna klātbūtnē vardarbīgi izturoties pret viņa tuvinieku vai citādi kaitējot viņa emocionālajai attīstībai). [78]	LAPK 172. ² pants KL 174. pants
Fiziska vardarbība	Bērna veselībai vai dzīvībai bīstams apzināts spēka lietojums saskarsmē ar bērnu vai apzināta bērna pakļaušana kaitīgu faktoru, tai skaitā tabakas dūmu, iedarbībai. [78]	LAPK 172. ² pants KL 174. pants u.c.
Seksuāla vardarbība	Bērna iesaistīšana seksuālās darbībās, ko bērns nesaprot vai kam nevar dot apzinātu piekrišanu. [78]	KL 159. pants KL 160. pants KL 161. pants KL 162. pants KL 162. ¹ pants KL 166. pants u.c.

21. tabula. Vardarbības ģimenē veidi attiecībā pret bērniem

Vardarbības ģimenē veidi	Raksturojums	Tiesiskais pamatojums
Vecāku nolaidība	Bērna aprūpes ¹⁷ un uzraudzības ¹⁸ pienākumu nepildīšana. [78]	LAPK 172. ⁴ pants LAPK 173. pants KL 174. pants u.c.

Vardarbības veidi ir dažādi, un tos reizēm ir grūti nodalīt vienu no otra. Piemēram, ja vīrs ir sitis savu sievu nepilngadīgo bērnu klātbūtnē, vīrs attiecībā pret savu sievu nav tikai fiziski vardarbīgs, bet ir arī emocionāli vardarbīgs. Turklāt tajā pašā gadījumā vīrs attiecībā arī pret bērniem ir emocionāli vardarbīgs. Policijai saskaņā ar spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem šajā situācijā būtu jāvērtē vīra vardarbīgā rīcība attiecībā pret sievu, kā arī vīra emocionālā vardarbība attiecībā pret bērniem.

Pastāv arī dažādas vardarbības situācijas, kurās vardarbīgas ģimenes locekļiem mainās lomas. Piemēram, ja starp vīru un sievu kopīgas alkohola lietošanas laikā izceļas strīds par sievas vardarbīgo rīcību attiecībā pret viņu kopējiem bērniem, kur strīda laikā vīrs kļūst fiziski vardarbīgs attiecībā pret sievu, sieva ir cietusī no vīra vardarbīgās rīcības, bet attiecībā pret bērniem vīrs bijis emocionāli vardarbīgs, savukārt sieva attiecībā pret bērniem bijusi fiziski un emocionāli vardarbīga. Turklāt policijai, ņemot vērā vecāku alkohola reibuma pakāpi, būtu jāvērtē arī vecāku spēja aprūpēt un uzraudzīt nepilngadīgos bērnus. Konkrētajā situācijā sieva ir gan cietusī, gan arī vainīgā persona.

Secināms, ka pastāv dažādi vardarbības ģimenē skaidrojumi, bet policija vērtē un reaģē uz vardarbības ģimenē gadījumiem saskaņā ar spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem, stingri ievērojot personas datu aizsardzību. Vardarbība ģimenē ir komplekss, dinamisks un ilgstošs process, kurā ir iesaistīti visi ģimenes locekļi. Turklāt reizēm ģimenes locekļu lomas (cietušais vai vardarbības veicējs) vardarbības situācijā mainās, un tas liecina par sarežģītu vardarbības ģimenē gadījumu.

4.1.2. Atkārtota vardarbība ģimenē

Daļa personu, kuras iesaistītas ģimenes vardarbībā kā cietušie vai kā vardarbīgās personas, bijušas iesaistītas ģimenes vardarbībā arī agrāk kā cietušās vai kā vardarbīgās personas. Liela uzmanība tiek pievērsta bērnībā vai jaunībā piedzīvotai vardarbībai ģimenē un vecāku nolaidībai un to saistībai ar vardarbību ģimenē pieaugušo vecumā. Zinātnieki un profesionāļi ir konstatējuši, ka pieaugušie, kuri ir iesaistīti vardarbības ģimenē gadījumos, paši piedzīvojuši vardarbību ģimenē bērnībā vai jaunībā. Turklāt daļa personu, kuras pieaugušā vecumā veic likumpārkāpumus, ir cietušas no vardarbības ģimenē vai vecāku nolaidības bērnībā.

Analizējot viktimizācijas ģimenē pieredzi bērnībā, pusaudžu vecumā un pieaugušo vecumā, secināts, ka pastāv tieša saikne starp viktimizācijas pieredzi bērnībā un pusaudžu vecumā, kā arī saikne starp viktimizāciju ģimenē bērnībā un pieaugušo intīmo partnera viktimizāciju. [80] Personas, kuras cietušas no intīmo partneru vardarbības, seksuālas vardarbības vai vajāšanas, 39 % gadījumu cieta vairāk nekā no vienas vainīgās personas (intīmā partnera, paziņas, svešinieka, autoritātes vai ģimenes locekļa) dzīves laikā. Sievietes no atkārtotas viktimizācijas salīdzinājumā ar vīriešiem cieš biežāk (49 % attiecībā pret 27 %). [81]

Pētījumā „Vardarbība pret sievietēm – ES mēroga apsekojums” tika intervētas 28 Eiropas Savienības dalībvalstu sievietes par viņu vardarbības pieredzi, tostarp intīmā partnera vardarbības pieredzi.

¹⁷ **Bērna aprūpe** nozīmē viņa uzturēšanu, t.i., ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanu, bērna kopšanu un viņa izglītošanu un audzināšanu (garīgās un fiziskās attīstības nodrošināšana, pēc iespējas ievērojot viņa individualitāti, spējas un intereses un sagatavojot bērnu sabiedriski derīgam darbam). [79]

¹⁸ **Bērna uzraudzība** nozīmē rūpes par bērna paša drošību un trešās personas apdraudējuma novēršanu. [79]

Pētījuma rezultāti atklāj, ka no visām intervētajām sievietēm 22 % sieviešu ir piedzīvojušas fizisku un / vai seksuālu vardarbību no pašreizējā vai iepriekšējā partnera kopš 15 gadu vecuma. Savukārt Latvijā fizisku un / vai seksuālu vardarbību kopš 15 gadu vecuma no pašreizējā vai iepriekšējā partnera piedzīvojuši 32 % sieviešu. Seksuālu vardarbību kopš 15 gadu vecuma no partnera vai kādas citas personas piedzīvojuši 11 % sieviešu, bet fizisku vardarbību piedzīvojis aptuveni 31 % sieviešu. Daudzas sievietes, kuras cietušas no intīmā partnera vardarbības, attiecībās piedzīvo atkārtotus vardarbības incidentus. [82]

Analizējot personu, kuras ir vardarbīgas intīmās attiecībās, recidīvu, tika secināts, ka personām, kuras ir vardarbīgas tikai ģimenē, ir zemāks recidīva risks (12,9 %) salīdzinājumā ar antisociālām personām (27,2 %). Antisociālas personas ir vairāk pakļautas recidīva riskam, kas izpaužas kā fiziska vardarbība un arī cita veida vardarbība. Lielākā daļa antisociālo personu, kurām tika konstatēts nozieguma recidīvs, jaunu noziegumu veica pirmā gada laikā pēc sākotnējā nozieguma. Tātad dažādos noziegumos vainīgajām personām nepieciešamas dažādas riska pārvaldības stratēģijas, lai novērstu atkārtotu vardarbību. [83] Zināms, ka arī sievietes ir vardarbīgas intīmās partnerattiecībās un viņu vardarbības veids no vīriešiem atšķiras. Ir konstatēts, ka intīmās attiecībās 15,5 % sieviešu un 84,5 % vīriešu ir bijuši vardarbīgi. Analizējot intīmo partneru vardarbības recidīvu piecu gadu griezumā, ir secināts, ka sievietēm ir mazāks recidīva līmenis salīdzinājumā ar vīriešiem (19 % attiecībā pret 48 %). [84]

Ģimenes vardarbībā cietušajiem, kā pieaugušajiem, tā arī nepilngadīgajiem, ir augsts risks ciest no vardarbības ģimenē atkārtoti, kā arī ciest no citiem noziedzīgiem nodarījumiem. Policijai ir būtiski saprast, kādi faktori veicina vardarbību ģimenē pret pilngadīgām personām un kādi faktori veicina vardarbību ģimenē un vecāku nolaidību attiecībā pret nepilngadīgajiem. Lai novērstu riskus, kuri veicina ģimenes vardarbību, policijai jāstrādā sadarbībā ar citām institūcijām, jo ne visi identificētie riski ir novēršami ar policijai pieejamiem resursiem (piemēram, cietušā ievainojamība, atkarību izraisošo vielu problēmas).

4.1.3. Vardarbības ģimenē riska faktori

Profesionāļi ir identificējuši daudz un dažādus riska faktorus, kuri saistīti ar vardarbību ģimenē. Viņi ir pārliecināti, ka vardarbība ģimenē, kuras risināšanā ir jau iesaistījusies policija, norāda uz risku, ka vardarbība ģimenē atkārtosies. Tādēļ policija īpašu uzmanību pievērš fiziskās vardarbības pret pieaugušo personu (lielākoties sievieti) riska identificēšanai un novērtēšanai. Policiju interesē: (1) riska faktori, kuri saistīti ar vardarbības ģimenē recidīvu vai atkārtotiem uzbrukumiem, un (2) riska faktori, kuri saistīti ar nopietniem ievainojumiem (miesas bojājumiem) vai letāliem iznākumiem / slepkavībām. Profesionāļi ir noteikuši faktorus, kuri saistīti ar recidīvu vai atkārtotu vardarbību ģimenē, bet mazāk ir zināms, kuri no faktoriem konkrēti norāda uz slepkavības risku. [61] Policijai ir svarīgi identificēt riska faktorus, kuri saistīti ar iespējamiem likumpārkāpumiem ģimenē, kā, piemēram, miesas bojājumu nodarīšanu, noziedzīgiem nodarījumiem pret personas tikumību un dzimumneaizskaramību, slepkavību, kā arī dažāda veida vardarbību pret nepilngadīgām personām. Policija, pārzinot riska faktorus, kuri saistīti ar iespējamo likumpārkāpumu, var prognozēt iespējamus likumpārkāpumus ģimenē (piemēram, slepkavību, smagu miesas bojājumu nodarīšanu) un atbilstoši rīkoties, lai tos novērstu.

1) Vardarbības ģimenē recidīva riski

Policijai ir būtiski novērst vardarbību ģimenē. Tādēļ ir svarīgi identificēt riska faktorus, kuri saistīti ar vardarbības ģimenē recidīvu. Lai prognozētu sieviešu vardarbības ģimenē recidīvu, var izmantot vispārējos noziedzīga nodarījuma un vardarbības recidīva prognozēšanas faktorus, piemēram, konflikta vēsturi ģimenē, emocionālās vardarbības pieredzi, vardarbības veicēja kriminālo pagātni / sodāmību. [85] Zināms, ka ar vardarbības ģimenē recidīvu ir saistīti šādi riska faktori: uzbrukuma vēsture ģimenē, konflikta vēsture ģimenē, vardarbības veicēja kriminālā pagātne / sodāmība, vardarbības veicēja antisociālās uzvedības vēsture, vardarbības veicēja problēmas ar atkarību izraisošu vielu lietošanu, cietušajam ir bērni, kuri nav varmākas bioloģiskie bērni, un cietušajam ir bail no uzbrukumiem, kurus varētu veikt vardarbības veicējs. [61]

Profesionāļi lielākoties ir fokusējušies uz riskiem, kuri attiecas uz potenciālo vardarbības veicēju, bet maz ir analizējuši cietušo personu riska faktorus (piemēram, atkarību izraisošu vielu lietošanas problēmas). Turklāt profesionāļi galvenokārt ir pētījuši riska faktorus, kuri saistīti ar vīrieti kā vardarbības veicēju, bet sievieti kā cietušo personu. Lai gan vardarbība ietver daudz un dažādus vardarbības

izpausmes veidus, profesionāļi galvenokārt ir pievērsuši uzmanību tieši fiziskās vardarbības ģimenē riskam. Zināms, ka iepriekšēji uzbrukumi, kas izpaudušies kā fiziska vardarbība ģimenē, visvairāk liecina par atkārtota uzbrukuma iespējamību no tā paša partnera puses. [86] Praksē novērojams, ka fizisku vardarbību vai kāda cita veida vardarbību pret savu partneri veic arī sievietes, bet tas netiek vērtēts, analizējot ģimenes vardarbības recidīva risku. Vērtējot vardarbības ģimenē recidīva risku, ir būtiski analizēt ģimenes sistēmu kopumā. Attiecībā uz cietušo pastāv dažādi riska faktori, kas palielina viņa ievainojamību pret vardarbību ģimenē. Lai novērstu iespējamus likumpārkāpumus ģimenē, būtiski ir izvērtēt visus riskus, kuri veicina vardarbības ģimenē atkārtošanos, un piemērot atbilstošas un kompleksas prevencijas metodes to novēršanai.

Vardarbības ģimenē riska faktori, kuri saistīti ar vardarbības ģimenē recidīvu [61]

- Uzbrukuma / fiziskas vardarbības vēsture ģimenē
- Konflikta vēsture ģimenē
- Vardarbības veicējam ir krimināla pagātne / sodāmība
- Vardarbības veicējam ir antisociāla uzvedības vēsture
- Vardarbības veicējam ir atkarību izraisošu vielu lietošanas problēmas
- Cietušajam ir bērni, kuri nav varmākas bioloģiskie bērni
- Cietušajam ir bailes no uzbrukumiem, kurus varētu veikt vardarbības veicējs, u.c. faktori

2) Nopietnu ievainojumu (miesas bojājumu) vai letāla iznākuma / slepkavības risks

Riska faktori, kuri saistīti ar nopietniem ievainojumiem vai letālu iznākumu / slepkavību, liecina par vardarbības recidīva risku kopumā. Policijai vienmēr ir bijis izaicinājums spēt prognozēt un novērst smagus un sevišķi smagus noziedzīgus nodarījumus ģimenē, t.sk. smagu un sevišķi smagu miesas bojājumu nodarīšanu un slepkavību. Profesionāļi ir identificējuši vairākus riska faktoros, kuri saistīti ar miesas bojājumu nodarīšanu un letālu iznākumu / slepkavību, tomēr joprojām nav izveidots nepārprotams riska faktoru kopums, kas precīzi norādītu par smagu un sevišķi smagu noziedzīgu nodarījumu varbūtību ģimenē.

Profesionāļi ir konstatējuši dažādus riska faktoros, kuri ir saistīti ar nopietniem ievainojumiem un letālu iznākumu / slepkavību. Lielāks risks kļūt par cietušo ģimenē no nopietniem ievainojumiem vai letāla iznākuma ir sievietēm. Tādēļ lielākoties ģimenes vardarbības pētījumos koncentrējas uz sievieti kā cietušo, bet vīrieti kā vainīgo personu. Zināms, ka nopietni ievainojumi vai letāls iznākums / slepkavība ir saistīti ar intīmo attiecību partnera iepriekšēju vardarbību. [87] Sievietes, kuru partneri ir mēģinājuši viņas žņaugt vai smacēt, piespieduši uz seksuālām attiecībām [88] vai bijuši fiziski vardarbīgi grūtniecības laikā, ir pakļautas letāla iznākuma / slepkavības riskam. [61] Turklāt fiziskas vardarbības smaguma un biežuma pieaugums ir saistīts ar nopietniem ievainojumiem un letālu iznākumu. [88]

Pētījumi atklāj, ka sievietes, kuru partneri draudējuši viņas nogalināt, kā arī draudējuši vai uzbrukuši ar šaujameroci, biežāk tikušas nogalinātas salīdzinājumā ar citām vardarbībā cietušām sievietēm. [88] Turklāt ieroča pieejamība vardarbības veicējam ir būtisks vardarbībā cietušo sieviešu nopietnas ievainojamības un letalitātes risks. [89] Varmākas vai cietušā draudi izdarīt suicīdu vai suicīda mēģinājums neprognozē intīmo attiecību partnera slepkavību, taču pētījumos ir konstatēts – ja varmāka ir suicidāls, slepkavības risks palielinās. Zinātnieki norāda, ka nepieciešama padziļināta izpēte, lai noteiktu, kā vīriešu iespējamais suicīds palielina viņa partneres risku kļūt par slepkavas pašnāvnieka cietušo. [61]

Zinātnieki, analizējot atkarību izraisošu vielu saistību ar letālu iznākumu / slepkavību, ir secinājuši, ka narkotisko vielu vai alkohola ļaunprātīga lietošana no vainīgās personas puses ir riska faktors, ka cietusi persona var tikt nogalināta. [89] Arī greisirdība, cietušo vajāšana un kontrolēšana no vainīgās personas puses tiek uzskatīta par nopietnu ievainojumu vai letāla iznākuma / slepkavības risku.

Vardarbības ģimenē riska faktori, kuri saistīti ar nopietniem ievainojumiem (miesas bojājumiem) un letālu iznākumu / slepkavību ^[61]

- Draudi lietot ieroci
- Draudi nogalināt
- Mēģinājumi žņaugt / smacēt
- Piespiedu seksuālas attiecības
- Pieejamība ieročiem
- Palielinās fiziskās vardarbības smagums
- Pieaug fiziskās vardarbības biežums
- Izteikta greisirdība
- Narkotisko vielu vai alkohola ļaunprātīga lietošana
- Vardarbība grūtniecības laikā
- Varmāka vajā cietušo
- Varmāka nav cietušā bērna bioloģiskais vecāks
- Cietušais nesen pārtraucis attiecības ar varmāku (pēc kopdzīves, cita partnera dēļ)
- Cietušo nošķiršana no vardarbības veicēja
- Liela vecuma starpība starp varmāku un cietušo
- Varmāka ar psihiska rakstura traucējumiem
- Iepriekšēja policijas iesaistīšanās u.c. faktori

Trūkst informācijas par riska faktoriem, kuri saistīti ar sievietes vardarbības recidīvu vai nopietniem ievainojumiem un letālu iznākumu / slepkavību. Liela daļa pētījumu balstās tikai uz sievietes sniegto novērtējumu par riskiem, kuri saistīti ar vardarbīgo partneri. Riska novērtēšanā ir būtiski iekļaut pēc iespējas objektīvāku informāciju, kuru iespējams pārbaudīt ar vairākiem informācijas resursiem.

3) Vardarbības ģimenē pret nepilngadīgajiem un vecāku nolaidības risks

Vardarbība ģimenē pret nepilngadīgo parasti izpaužas dažādu vardarbības veidu kombinācijā, tādēļ reizēm ir grūti nošķirt vienu vardarbības veidu no otra. Prognozējot vardarbību ģimenē vai vecāku nolaidības pret nepilngadīgo risku, lielākoties tiek vērtēts vispārējais vardarbības vai vecāku nolaidības risks attiecībā pret nepilngadīgajiem. Zinātnieki un profesionāļi ir identificējuši vairākus riska faktorus, kuri saistīti ar vardarbību ģimenē vai vecāku nolaidību. Daudzi no riska faktoriem attiecas uz vecākiem, bet tikai neliela daļa no riskiem attiecas uz pašu nepilngadīgo.

Zināms, ka vecākiem, kuri jau bijuši vardarbīgi vai nolaidīgi attiecībā pret saviem bērniem, ir lielāks risks atkārtoti kļūt vardarbīgiem vai nolaidīgiem pret saviem bērniem. ^[90] Turklāt vecākiem, kuri paši piedzīvojuši vardarbību vai vecāku nolaidību, ir pietiekami augsts risks kļūt vardarbīgiem un nolaidīgiem pret saviem bērniem. Tas tiek saistīts ar nepareizu vecāku lom apguvi, kā arī netieši ar intrapersonālām vai starppersonu attiecību problēmām, kas radušās no piedzīvotas vardarbības vai vecāku nolaidības bērnībā. ^[90] Zinātnieki ir diskutējuši par psihiska rakstura traucējumu saistību ar vardarbīgu rīcību vai nolaidību attiecībā pret bērniem. Konstatēts, ka psihotiski un / vai mānijas simptomi ir saistīti ar paaugstinātu vardarbības risku. Tāpat ir konstatēts, ka vecāku depresija var būt būtisks riska faktors vardarbībai un vecāku nolaidībai. Tas skaidrojams ar depresijas ietekmi uz vecāku audzināšanas stilu. ^[90] Vecākiem, kuriem ir suicidālas un vardarbīgas / agresīvas idejas, kā, piemēram, domas par sevi vai

citu ievainošanu vai nogalināšanu, ir lielāks risks kļūt vardarbīgiem un nolaidīgiem pret saviem bērniem. [90] Kā būtisks riska faktors vardarbībai un vecāku nolaidībai pret saviem bērniem ir atkarību izraisošu vielu ļaunprātīga lietošana. Turklāt atkarību izraisošu vielu ļaunprātīga lietošana ir saistīta ar dažādām vecāku grūtībām, kā, piemēram, veselības problēmām, bezdarbu, ģimenes problēmām. Vecākiem, kuriem ir personības traucējumi, kas izpaužas kā dusmas, impulsivitāte vai nestabila uzvedība, pieaug vardarbības un vardarbības recidīva risks. [90]

Ja tiek konstatēti riski, ka vecāki varētu būt vardarbīgi vai nolaidīgi pret saviem bērniem, īpaši svarīgi ir identificētos riskus mazināt vai novērst. Šādās situācijās ļoti būtiska ir vecāku motivācija sadarboties ar speciālistiem risku mazināšanā (piemēram, ja vecākiem tiek konstatēta atkarību izraisošu vielu lietošanas problēma, vecāki piekrīt ārstēties). Vecākiem, kuri nesadarbojas, lai mazinātu vardarbības vai nolaidības risku, ir paaugstināts risks veikt atkārtotu vardarbību vai būt nolaidīgiem. Vecāku nevēlēšanās sadarboties ir saistīta ar vāju motivāciju mainīties, kā arī ar noliegumu par vardarbīgo rīcību vai vecāku nolaidību un atteikšanos uzņemties atbildību par vardarbīgo rīcību. [90] Vecākiem, kuriem ir nepietiekamas zināšanas un prasmes par bērnu audzināšanu, kā arī neatbilstoša vai negatīva attieksme pret bērnu, ir risks kļūt vardarbīgiem pret bērnu. Turklāt ģimenēs, kurās konstatētas problēmas vecāku un bērnu attiecībās, ir paaugstināts vardarbības risks. [90]

Analizējot riskus, kuri attiecas uz bērnu, konstatēts, ka lielāks risks ciest no vardarbības un vecāku nolaidības ir bērniem ar tādām īpašībām, kas palielina ievainojamību. Bērna īpašību, kā, piemēram, uzvedības problēmu, fiziska vai psihiska rakstura grūtību, ietekme uz vardarbības risku visticamāk ir netieša [90], jo prasa no vecākiem īpašas zināšanas un prasmes, lai apzināti nodarītu kaitējumu bērnam. Dažādi stresori (piemēram, nabadzība, bezdarbs, vecāku attiecību pārtraukšana), kas palielina vecāku stresu, ir saistīti gan ar fizisko vardarbību, gan arī ar vecāku nolaidību. Ja ģimene saskaras ar dažādiem stresoriem, ļoti būtisks ir sociālais atbalsts ģimenei. Sociālā atbalsta trūkums ir vēl viens no riska faktoriem, kas palielina vardarbības un vecāku nolaidības risku. Viens no būtiskākajiem riska faktoriem vecāku vardarbībai vai nolaidībai ir vecāku konflikti vai vardarbīgas savstarpējās attiecības. [90]

Vardarbības ģimenē riska faktori, kuri saistīti ar vardarbību pret nepilngadīgajiem vai vecāku nolaidību [90]

- Vecāku fiziskās vardarbības vai vecāku nolaidības vēsture attiecībā pret bērniem
- Vecāku fiziskās vardarbības vai vecāku nolaidības vēsture / pieredze bērnībā
- Vecāki ar psihiska rakstura traucējumiem
- Vecākiem suicidālas vai vardarbīgas / agresīvas idejas
- Vecākiem atkarību izraisošu vielu lietošanas problēmas
- Vecāki ar personības traucējumiem, kas izpaužas kā dusmas, impulsivitāte vai uzvedības nestabilitāte
- Vecāku pretestība riska pārvaldībai
- Vecākiem nepietiekamas zināšanas un prasmes
- Vecāku izkropļota attieksme pret bērnu
- Problēmas vecāku un bērnu attiecībās
- Bērna īpašības, kuras palielina ievainojamību (piemēram, uzvedības problēmas, bērni vecumā līdz sešiem gadiem, nopietnas vai hroniskas saslimšanas, nevēlams bērns, fiziskas vai psihiska rakstura grūtības)
- Dažādi stresori (piemēram, nabadzība, bezdarbs, vecāku attiecību pārtraukšana) ģimenē
- Sociālā atbalsta trūkums
- Vecāku savstarpējie konflikti
- Vecāku savstarpējā vardarbība u.c. faktori

4.1.4. Vardarbības ģimenē riska novērtēšanas instrumenti

Profesionāļi ir ne tikai identificējuši dažādu riska faktoru saistību ar vardarbības ģimenē recidīvu vai nopietniem ievainojumiem un letālu iznākumu, bet arī izstrādājuši dažādiem speciālistiem (piemēram, policijas darbiniekiem, sociālā dienesta darbiniekiem) riska novērtēšanas instrumentus noteikta riska izvērtēšanai. Policijai vardarbības ģimenē riska izvērtēšanai ir izstrādāti riska novērtēšanas instrumenti, ar kuru palīdzību var novērtēt, piemēram, (1) vardarbību intīmo partneru attiecībās / ģimenes attiecībās, (2) vispārēju vardarbību, (3) letāla iznākuma / slepkavības risku, (4) atkārtotu uzbrukumu iespējamību. Latvijā policijai šobrīd ir ļoti nepieciešami riska novērtēšanas instrumenti, kuri paredzēti letāla iznākuma / slepkavības riska novērtēšanai, kā arī atkārtotu uzbrukumu riska novērtēšanai vardarbības ģimenē gadījumos.

Liela daļa riska novērtēšanas instrumentu saturiski ir līdzīgi, un dažiem no tiem ir izstrādāta psihometriskā ticamība, validitāte un prognozējošā validitāte. Profesionāļiem ir būtiski noteikt konkrētā riska faktora prognozējošo validitāti. Profesionāļi, kuri izstrādā riska novērtēšanas instrumentus noteikta riska novērtēšanai (piemēram, slepkavības riskam), rūpīgi izvērtē konkrētā riska faktora iekļaušanu instrumentā, identificējot riska faktorus, kuri vislabāk spēj prognozēt noteiktu risku. Piemēram, lai gan greisirdība tiek uzskatīta par būtisku riska faktoru [89], profesionāļi norāda, ka nav nepieciešams to iekļaut riska novērtēšanas instrumentā, jo greisirdība ir saistīta ar spēcīgākiem prognozētājiem, piemēram, vardarbības draudiem vai cietušā bailēm. [89] Profesionāļi ir arī norādījuši, ka noteiktus riska faktorus ir grūti empīriski novērtēt, tādēļ tie nav piemēroti iekļaušanai riska novērtēšanas instrumentā, kā, piemēram, suicidālas idejas, patriarhāla attieksme. [61] Policijai, vērtējot noteiktus riskus, būtu jālieto tikai empīriski pamatoti riska novērtēšanas instrumenti. Starptautiskajā praksē zinātnieki policijai ir izstrādājuši empīriski pamatotus riska novērtēšanas instrumentus, bet Latvijā šobrīd empīriski pamatoti riska novērtēšanas instrumenti policijas vajadzībām nav izstrādāti.

Pasaules praksē kā empīriski pamatoti instrumenti nopietnu ievainojumu (miesas bojājumu) vai letāla iznākuma / slepkavības prognozēšanai tiek lietoti, piemēram, bīstamības novērtēšanas instruments (*Danger Assessment, DA*) un letalitātes novērtēšanas rīks amatpersonām, kuras pirmatnēji reaģē uz vardarbību (*Lethality Assessment Screen for First Responders*). Savukārt atkārtotu uzbrukumu ģimenē riska novērtēšanai tiek izmantoti riska novērtēšanas instrumenti, kā, piemēram, vardarbības ģimenē pārbaudes aptauja (*Domestic Violence Screening Inventory, DVSI*), intīmo attiecību partneru uzbrukuma riska novērtējuma aptauja (*Spousal Assault Risk Assessment, SARA*), partneru uzbrukuma riska novērtēšanas aptauja (*Brief Spousal Assault Form for the Evaluation of Risk, B-SAFER*), Ontario vardarbības ģimenē riska novērtējums (*Ontario Domestic Abuse Risk Assessment, ODARA*), vardarbības ģimenē izmeklēšanas ziņojums (*Family Violence Investigative Report, FVIR*) un vardarbības ģimenē riska novērtēšanas vadlīnijas (*Domestic Violence Risk Appraisal Guide, DVRAG*). Lai prognozētu atkārtotus noziegumus, policijā Ontario vardarbības ģimenē riska novērtējums tiek uzskatīts par vienu no labākajiem instrumentiem [91], tomēr instruments ar visplašāko piekļuves informācijas resursiem (piemēram, soda reģistram, cietušā intervija, vainīgās personas intervija), vērtējot vardarbības risku, ir partneru uzbrukuma riska novērtēšanas aptauja. Vardarbības pret bērnu un vecāku nolaidības riska izvērtēšanai pastāv dažādi instrumenti, kuri domāti dažādu jomu speciālistiem, kā, piemēram, Bērnu vardarbības riska novērtēšanas rokasgrāmata (*Manual for the Child Abuse Risk Evaluation, CARE*), bērnu iespējamās vardarbības aptauja (*Child Abuse Potential Inventory, CAPI*) un Ontario riska novērtēšanas instrumenti (*Ontario Risk Assessment Tools*). Bērnu vardarbības riska novērtēšanas rokasgrāmata ir viegli uztverams un strukturēts vardarbības pret bērnu riska novērtēšanas instruments.

Policijai ir svarīgi saprast, kurš no riska novērtēšanas instrumentiem ir vispiemērotākais noteiktu risku novērtēšanai, piemēram, nopietna ievainojuma vai letāla iznākuma / slepkavības, vai atkārtotu vardarbīgu uzbrukumu novērtēšanai. Profesionāļi nesniedz nepārprotamu atbildi, kuri noteiktu risku novērtēšanas instrumenti ir labāki, bet apraksta katra instrumenta ierobežojumus un priekšrocības, taču lēmums par kāda instrumenta izmantošanu jāpieņem individuāli katram speciālistam. Vardarbības ģimenē recidīva prognozēšanai visprecīzākie instrumenti ir vardarbības ģimenē riska novērtēšanas vadlīnijas un Ontario vardarbības ģimenē riska novērtējums. [92] Īpaši policijai ir izstrādāts Ontario vardarbības ģimenē riska novērtējums, lai palīdzētu prognozēt atkārtota uzbrukuma risku ģimenē. Turklāt Ontario vardarbības ģimenē riska novērtējums tiek

uzskatīts par vienu no labākajiem vardarbības ģimenē recidīva riska novērtēšanas instrumentiem. [93] Savukārt, ja policijai ir jānovērtē letalitātes risks, par vislabāko riska novērtēšanas instrumentu tiek atzīts bīstamības novērtēšanas instruments, kā arī letalitātes novērtēšanas rīks amatpersonām, kuras pirmatnēji reaģē uz vardarbību, kas ir saīsinātā bīstamības novērtēšanas instrumenta versija. [61] Svarīgi apzināties, ka konkrētie instrumenti kā labākie noteiktu risku novērtēšanai attiecināmi uz konkrēto kultūrvidi, kurā tie tiek lietoti. Lai Latvijas policija ikdienā varētu izmantot kādu no riska novērtēšanas instrumentiem, nepieciešams adaptēt konkrētu riska novērtēšanas instrumentu vai izstrādāt jaunu riska novērtēšanas instrumentu, kuram būtu empirisks pamatojums.

Daļa riska novērtēšanas instrumentu (piemēram, bīstamības novērtēšanas instruments) balstās uz cietušā sniegto riska novērtējumu kā prognozējošo faktoru. Profesionāļiem, kuri pieņem lēmumu par iespējamo risku, pamatojoties uz cietušā novērtējumu, ir jābūt ļoti uzmanīgiem, jo cietušais bieži vien nepietiekami novērtē risku vai, gluži pretēji, pārvērtē risku. Zināms, ka tikai aptuveni puse no cietušajiem precīzi novērtē letālas vardarbības risku. Šī iemesla dēļ, lai arī cietušā riska uztvere var tikt lietota informatīvai riska novērtēšanai, cietušā sniegto riska novērtējumu vislabāk izmantot kopā ar citiem riska novērtēšanas instrumentiem. [61; 87]

Jāsecina, ka policijai noteiktās situācijās ir ļoti nepieciešams izmantot empiriski pamatotu instrumentus riska novērtēšanā, tomēr būtiska ir ne tikai paša riska instrumenta ieviešana policijas darbā, bet arī riska instrumenta saskaņošana ar policijas reaģēšanas taktiku attiecībā uz noteiktu situāciju, kā, piemēram, izsaukumos uz vardarbību ģimenē. Tā kā šobrīd Latvijā policijas vajadzībām nav izstrādāti empiriski pamatoti riska novērtēšanas instrumenti, policija ikdienas darbā var pievērst uzmanību pasaules praksē identificētiem riska faktoriem, kuri ir saistīti ar vardarbības ģimenē recidīvu (piemēram, uzbrukuma vēsture ģimenē, konflikta vēsture ģimenē) un nopietniem ievainojumiem (miesas bojājumiem) vai letālu iznākumu / slepkavību (piemēram, draudi nogalināt, ieroču pieejamība).

4.1.5. Vardarbības ģimenē novēršana

Policijai, konstatējot riskus, ka vardarbība ģimenē var atkārtoties vai novest pie letāla rezultāta, ir nepieciešams novērst iespējamus likumpārkāpumus. Policijas rīcībā ir dažādi resursi konkrēto risku mazināšanai, t.i., likumpārkāpumu novēršanai. Savukārt daļa no konstatētajiem riskiem pārsniedz policijas kompetenci, tādēļ ģimenes vardarbības gadījumā ļoti būtiski ir sadarboties ar citām institūcijām vardarbības ģimenē un vardarbības pret bērnu risku mazināšanā.

Latvijā policija, novērtējot vardarbības ģimenē recidīva risku (personas, kas rada draudus, varētu nodarīt kaitējumu aizsargājamās personas dzīvībai, brīvībai vai veselībai, turpmāk – vardarbības draudu risku) vai nopietnu ievainojumu un letāla iznākuma / slepkavības risku (tūlītējo draudu risku), nekavējoties var rīkoties saskaņā ar spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem (sk. 5. pielikumu), lai novērstu iespējamus riskus. Piemēram, ierodoties uz vardarbības ģimenē situāciju un konstatējot, ka vardarbības veicējam ir ierocis, policija saskaņā ar MK noteikumu Nr. 161 „Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību” 2. pantu [63] un leroču un speciālo līdzekļu aprites likuma 51. panta 3. daļu izņem ieroci. [94] Tādā veidā policija neitralizē vienu no būtiskākajiem riska faktoriem – ieroča pieejamību. Policijas darbiniekiem, ņemot vērā vardarbības ģimenē dažādās izpausmes, ir ļoti labi jāpārzina visi spēkā esošie normatīvie akti, lai varētu tos lietot atbilstoši konkrētajai situācijai. Kopumā policijas uzdevums ir novērst tūlītējos draudus, bet ne vienmēr šie riski ir galvenie, kas saistīti ar vardarbības ģimenē recidīvu.

Daudz un dažādas institūcijas ir iesaistītas vardarbības ģimenē novēršanā, kā, piemēram, sociālie dienesti, bāriņtiesas, krīzes centri. Turklāt Latvijā tiek nodrošināti dažādi pakalpojumi, kuri ir orientēti uz vardarbības ģimenē novēršanu (sk. 6. pielikumu). Piemēram, ja vardarbībā cietušai sievietei ir nepieciešams psiholoģisks atbalsts, viņa var vērsties sociālajā dienestā pēc palīdzības vai pie pakalpojuma nodrošinātāja.

Secināms, ka vardarbības ģimenē novēršana ir ļoti kompleksa un saistīta ar dažādu institūciju kompetenci un piedāvātajiem resursiem. Bieži komunikācija starp institūcijām nav saskaņota, tādēļ šobrīd pasaules praksē vardarbības ģimenē gadījumu risināšanā veiksmīgi darbojas starpinstitūciju sadarbības pieeja.

4.1.6. Starpinstitūciju sadarbības vardarbības ģimenē novēršana

Vardarbības ģimenē un vardarbības pret bērnu vai vecāku nolaidības gadījumu risināšanā tiek iesaistītas dažādas institūcijas un speciālisti. Tādēļ pasaules praksē ir izstrādāti dažādi strukturēti starpinstitūciju sadarbības modeļi vardarbības ģimenē un vardarbības pret bērnu vai vecāku nolaidības gadījumu novēršanai. Katrs no starpinstitūciju sadarbības modeļiem orientējas uz noteiktiem uzdevumiem. Minēsim populārākos starpinstitūciju sadarbības modeļus.

- Starpinstitūciju riska novērtēšanas sanāksmes, MARAC (*Multi-Agency Risk Assessment Conference*)
- Ģimenes vardarbības riska novērtēšanas un riska pārvaldības struktūra, CRAF (*The Family Violence Risk Assessment and Risk Management Framework (often referred to as the common risk assessment framework, or the CRAF)*)
- Eiropas modelis „Bērnu māja” (*Barnahus model*)

Izstrādātie starpinstitūciju sadarbības modeļi ietver vairākas aktivitātes. Viena no aktivitātēm ir starpinstitūciju sanāksmes, kuru laikā speciālisti apmainās ar informāciju, pieņem lēmumus un plāno tālākās darbības konkrētā gadījuma risināšanai. Vardarbības ģimenē, kā arī vardarbības pret bērnu gadījumos būtiski ir novērst atkārtotu vardarbību. Tādēļ visiem starpinstitūciju sanāksmē iesaistītajiem speciālistiem būtu kopīgi jānovērtē riski, kuri veicina vardarbību ģimenē vai pret bērniem. Pamatojoties uz risku novērtējumu, jāizmanto atbilstošas riska pārvaldības stratēģijas. Izstrādātajā starpinstitūciju sadarbības pieejā – vardarbības ģimenē riska novērtēšanas un riska pārvaldības struktūrā – ir piedāvāts izmantot standartizētu riska novērtēšanas struktūru (sk. 2. pielikumu). Standartizētā riska novērtēšanas struktūra palīdz speciālistiem atbilstīgi kompetencei un pieejamajiem resursiem novērtēt noteiktus riskus un izstrādāt riska pārvaldības plānu. Turklāt būtiski ir apzināties katras institūcijas un speciālista lomu un pieejamos resursus konkrētā riska mazināšanā. Piemēram, cietušajam saistībā ar piedzīvoto vardarbību ģimenē konstatēta psiholoģiska trauma, šādos gadījumos cietušajam jānodrošina psiholoģiskās traumas mazināšanas pakalpojumi.

Latvijā raksturīga prakse, ka starpinstitūciju sanāksmes vardarbības ģimenē un vardarbības pret bērnu gadījumu risināšanai katrā pašvaldībā norit atšķirīgi, pamatojoties uz spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem. Šobrīd Latvijā tiek ieviesti starpinstitūciju sadarbības modeļi vardarbības ģimenē un vardarbības pret bērnu gadījumu risināšanā. Vardarbības ģimenē gadījumu risināšanā tiek ieviesta starpinstitūciju riska novērtēšanas sanāksme – MARAC, bet vardarbības pret bērnu gadījumu risināšanā – modelis „Bērnu māja”. Būtiski ir izvērtēt, kurš no vardarbības ģimenē un vardarbības pret bērnu starpinstitūciju sadarbības modeļiem ir vispiemērotākais Latvijai, pamatojoties uz Latvijā spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem un sociālo sistēmu. Ieviešot kādu no starpinstitūciju sadarbības modeļiem, būtiski ir izvērtēt visas starpinstitūciju sadarbības modeļa aktivitātes un pielāgot tās Latvijas situācijai. Piemēram, viena no aktivitātēm ir riska novērtēšana un pārvaldība, tādēļ būtiski ir ieviest praksē empīriski pamatotas riska novērtēšanas metodes un pārvaldības stratēģijas, kas ļaus daudz efektīvāk dažādām institūcijām un speciālistiem strādāt pie atkārtotu noziegumu un citu likumpārkāpumu novēršanas.

4.2. Noziedzīgi nodarījumi pret personas tikumību un dzimumneaižskaramību

4.2.1. Dzimumnoziegumu veidi

Noziedzīgu nodarījumu pret personas tikumību un dzimumneaižskaramību izpaušmes veidi ir ļoti dažādi, tie variē, sākot no bezkontakta seksuālām darbībām līdz dzimumkontakta. Dzimumnoziegumi tiek pastrādāti gan pret nepilngadīgajiem, gan arī pret pilngadīgām personām. Turklāt dzimumnoziegumi tiek veikti ne tikai pret sievietes dzimuma personām, bet arī pret vīriešu kārtas personām. Zināms, ka dzimumnoziegumus lielākoties veic vīrieši, bet ir gadījumi, kad dzimumnoziegumus veic arī sievietes.

Speciālistiem ir atšķirīga izpratne par seksuālo vardarbību. Sociālo institūciju pārstāvji seksuālo vardarbību galvenokārt analizē, pamatojoties uz populārzinātniskiem skaidrojumiem, bet tiesībaizsardzības speciālisti ievēro spēkā esošos normatīvos aktus. Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu seksuāla vardarbība ir bērna iesaistīšana seksuālās darbībās, ko bērns nesaprot vai kam nevar dot apzinātu piekrišanu. [78] Savukārt saskaņā ar KL seksuāla vardarbība tiek apskatīta tikai kā viens no dzimumnozieguma izpausmes veidiem. KL ir šāds dzimumnoziegumu dalījums: izvarošana, seksuāla vardarbība, seksuāla rakstura darbības ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu, pavešana netiklībā, pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās, personas iesaistīšana prostitūcijā un prostitūcijas izmantošana un pornogrāfiska priekšnesuma demonstrēšana, intīma rakstura izklaides ierobežošanas un pornogrāfiska rakstura materiālu aprītes noteikumu pārkāpšana. [7] Katrs no KL minētajiem dzimumnozieguma veidiem ietver dažādas seksuāla rakstura darbības (sk. 22. tabulu). Sociālo institūciju un tiesībaizsardzības institūciju atšķirīgā izpratne par dzimumnoziegumiem un to izpausmes veidiem reizēm profesionālajā darbībā rada pārpratumus.

22. tabula. *Noziedzīgi nodarījumi pret personu tikumību un dzimumneaizskaramību*

Dzimumnoziegumu veidi	Raksturojums	Tiesiskais pamatojums
Izvarošana	Dzimumakts, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli, vai dzimumakts pret cietušā gribu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo. [7]	KL 159. pants
Seksuāla vardarbība	(1) Seksuāla rakstura darbība nolūkā apmierināt savu dzimumtieksmi fiziskā saskarē ar cietušā ķermeni, ja tā izdarīta, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli vai pret cietušā gribu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo, kā arī (2) anāls vai orāls akts vai dzimumtieksmes apmierināšana pret dabiskā veidā, kas saistīta ar vaginālu, anālu vai orālu iekļūšanu cietušā ķermenī, ja tas izdarīts, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli vai pret cietušā gribu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo. [7]	KL 160. pants
Seksuāla rakstura darbības ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu	Dzimumakta, anāla vai orāla akta izdarīšana vai dzimumtieksmes apmierināšana pret dabiskā veidā, vai citādas seksuāla rakstura darbības izdarīšana fiziskā saskarē ar cietušā ķermeni, ja tas izdarīts ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu, un to izdarījusi pilngadīga persona. [7]	KL 161. pants

22. tabula. *Noziedzīgi nodarījumi pret personu tikumību un dzimumneaizskaramību*

Dzimumnoziegumu veidi	Raksturojums	Tiesiskais pamatojums
Pavešana netiklībā	Sešpadsmit gadu vecumu nerasniegušas vai bezpalīdzības stāvoklī esošas personas pavešana netiklībā, t.i., seksuāla rakstura darbības izdarīšana bez fiziskas saskares ar cietušā ķermeni nolūkā apmierināt savu dzimumtieksmi vai izraisīt dzimuminstinktu cietušajā, ja to izdarījusi pilngadīga persona vai ja tas izdarīts, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli vai pret cietušā gribu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo. [7]	KL 162. pants
Pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās	Sešpadsmit gadu vecumu nerasniegušas personas pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās vai šādas personas pamudināšana tikties ar mērķi izdarīt seksuālas darbības vai stāties dzimumattiecībās, izmantojot informācijas vai komunikācijas tehnoloģijas vai citu saziņas veidu, ja to izdarījusi pilngadīga persona. [7]	KL 162. ¹ pants
Personas iesaistīšana prostitūcijā	(1) Personas iesaistīšana prostitūcijā, kā arī (2) personas piespiešana nodarboties ar prostitūciju vai personas iesaistīšana prostitūcijā, jaunprātīgi izmantojot tās uzticēšanos vai ar viltu, vai izmantojot personas atkarību no vainīgā vai tās bezpalīdzības stāvokli, vai apzināta cilvēku tirdzniecības upura prostitūcijas izmantošana. [7]	KL 164. pants
Pornogrāfiska priekšnesuma demonstrēšana, intīma rakstura izklaides ierobežošanas un pornogrāfiska rakstura materiālu aprites noteikumu pārkāpšana	(1) Pornogrāfiska priekšnesuma demonstrēšanas vai citu intīma rakstura izklaides ierobežošanas noteikumu pārkāpšana vai pornogrāfiska rakstura materiālu aprites noteikumu pārkāpšana, ja tā izdarīta ievērojamā apmērā vai ja tas radījis būtisku kaitējumu, kā arī (2) tāda pornogrāfiska priekšnesuma apmeklēšana vai demonstrēšana vai tādu pornogrāfiska rakstura materiālu aprite, kuri satur bērnu pornogrāfiju, cilvēka seksuālas darbības ar dzīvnieku, nekrofilija vai dzimumtieksmes apmierināšana vardarbīgā veidā. [7]	KL 166. pants

Profesionālajā darbībā vērojams, ka cietusī persona vienlaicīgi var ciest no dažādiem dzimumnoziedzuma veidiem. Piemēram, ja pilngadīga persona stājas dzimumattiecībās ar mazgadīgu personu (persona, kura nav sasniegusi 14 gadu vecumu), kā arī liek mazgadīgajai personai sevi orāli apmierināt, šādā gadījumā mazgadīgā persona cietusi no diviem dzimumnoziedzuma veidiem: izvarošanas un seksuālas vardarbības. Parasti dzimumnoziedzumi, īpaši pret nepilngadīgām personām, tiek veikti ilgstoši no vienas un tās pašas personas pusēs.

Zināms, ka personas kļūst par atkārtotiem cietušajiem ne tikai no dzimumnoziedzumiem, bet arī no cita veida noziedzīgiem nodarījumiem (piemēram, iegūst miesas bojājumus). Savukārt personas, kuras veikušas dzimumnoziedzumus, atkārtoti nonāk policijas redzeslokā par dzimumnoziedzuma vai cita veida noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Ir arī gadījumi, kad personas, kuras cietušas no dzimumnoziedzumiem, kļūst par noziedzniekiem, reizēm arī par dzimumnoziedzniekiem. Jāsecina, ka dzimumnoziedzumā iesaistītās personas ir pakļautas atkārtotas viktimizācijas un noziedzuma recidīva riskam.

4.2.2. Dzimumnoziedzumu atkārtotība

Daļu dzimumnoziedzumu veic personas, kuras agrāk jau veikušas dzimumnoziedzumus. Savukārt daļa personu, kuras vienu reizi cietušas no dzimumnoziedzumiem, atkārtoti cieš no dzimumnoziedzumiem. Tādējādi dzimumnoziedzumu atkārtotība ir saistīta ar noteiktu personu loku.

Zinātnieki un profesionāļi ir konstatējuši, ka cietušie, kuri dzīves laikā piedzīvojuši seksuāla rakstura vardarbību, it īpaši bērnībā un pusaudžu vecumā, kļūst par cietušajiem no seksuālas vardarbības vai citiem noziedzīgiem nodarījumiem (piemēram, vardarbības ģimenē) atkārtoti. Zināms, ka seksuālas vardarbības pieredze bērnībā ir saistīta ar pieaugošu seksuālas reviktimizācijas¹⁹ risku dažādos dzīves posmos: bērnībā, pusaudžu vecumā un pieaugušo vecumā. [32]

Kopumā dažādos pētījumos konstatēts, ka seksuāla reviktimizācija variē no 15 % līdz 72 %. Vienā no pētījumiem atklāts, ka aptuveni 15 % koledžu un universitāšu studentu piedzīvojušas seksuāla rakstura uzbrukumus kopš 14 gadu vecuma (Koss, Gidycz & Wisniewski, 1987; Rozee & Koss, 2001, kā minēts Bruglen et al., 2006). Citā pētījumā 20 % līdz 30 % universitāšu studentu norādījušas, ka bērnībā piedzīvojušas seksuālu vardarbību (Mayall & Gold, 1995; Roche, Runtz & Hunter, 1999, kā minēts Bruglen et al., 2006). [95] Zināms, ka sievietēm, kuras piedzīvojušas seksuālu vardarbību bērnībā, pastāv divas līdz trīs reizes lielāks risks vēlāk piedzīvot izvarošanu vai seksuālus uzbrukumus pusaudžu vai pieaugušo vecumā salīdzinājumā ar sievietēm, kurām nav seksuālas vardarbības pieredzes (Arata, 2002; Barnes et al., 2009; Coid et al., 2001; Desai, Arias, Thompson & Basile, 2002; Gidycz, Hanson & Layman, 1995, kā minēts Pittenger, Huit & Hansen, 2016). [96] Tajā pašā laikā 24–38 % sieviešu, kurām nav seksuālas vardarbības pieredzes, ziņo par seksuālu viktimizāciju pieaugušo vecumā (Banyard, Williams & Siegel, 2001; Barnes et al., 2009; Gidycz et al., 1995; Maker, Kemmelmeier & Peterson, 2001, kā minēts Pittenger, Huit & Hansen, 2016). [96] Tādējādi secināms, ka seksuālai vardarbības pieredzei bērnībā un seksuālai reviktimizācijai pieaugušo vecumā nav nepārprotamas saistības. Lai labāk prognozētu seksuālas reviktimizācijas risku, nepieciešams identificēt citus reviktimizācijas faktorus, kuri ir kā starpnieki seksuālas vardarbības pieredzei un seksuālai vardarbībai jauniešu un / vai pieaugušo vecumā. Tomēr cietušie, kuri piedzīvojuši seksuālu vardarbības pieredzi bērnībā, daudz biežāk piedzīvo seksuālu reviktimizāciju pusaudžu vecumā un / vai pieaugušo vecumā, lai to varētu uzskatīt tikai par nejaušību. [96] Policijas pieredze liecina, ka Latvijā ir pietiekami daudz gadījumu, kad persona, kura atzīta par cietušo dzimumnoziedzumā, kļūst par dzimumnoziedzumus cietušo atkārtoti vai par cietušo no cita veida likumpārkāpuma. Policijas pieredzē ir arī gadījumi, kad dzimumnoziedzumus cietušās personas kļūst par personām, kuras izdara dzimumnoziedzumu.

Analizējot dzimumnoziedzuma recidīvu, zinātnieki un profesionāļi konstatējuši, ka dzimumnoziedzniekiem pastāv risks veikt atkārtotus dzimumnoziedzumus un vardarbīgus noziedzīgus nodarījumus. Apkopojot un analizējot dažādus dzimumnoziedznieku recidīva pētījumus, secināts, ka četru līdz piecu gadu ilgā posmā dzimumnoziedznieka recidīva līmenis ir 13,4 %, neseksuāla

---

¹⁹ **Seksuāla reviktimizācija** – seksuāla rakstura uzbrukumu / seksuālas vardarbības atkārtošāns dažādos personas dzīves posmos (piemēram, bērnībā un pieaugušo vecumā) (Davis, Combs-Lamb & Jackson, 2002, kā minēts Bruglen et al., 2006). [95]

rakstura vardarbības recidīvs 12,2 %, bet cita veida noziegumu recidīvs 36,3 %. [97] Analizējot dzimumnozieguma recidīva līmeni, konstatēts, ka dzimumnozieguma recidīvs ir 13,7 %, neseksuāli vardarbīgs recidīvs – 14,3 %. Par seksuāla recidīva iespējamību visvairāk liecina faktori, kas saistīti ar seksuālu devianci un antisociālu orientāciju. [98] Valsts probācijas dienesta pētījumā „Recidīva rādītāji personām, kas notiesātas par dzimumnozieguma izdarīšanu”, analizējot dzimumnozieguma pagātnē izdarītos noziedzīgos nodarījumus, secināts, ka vairumam dzimumnozieguma, kas probācijas sistēmā nonāca par dzimumnozieguma izdarīšanu, nav iepriekšēju sodāmību (57 %), bet pārējai daļai dzimumnozieguma ir viena (21 %) un divas vai vairākas (22 %) iepriekšējas sodāmības. Iepriekšēja sodāmība par dzimumnoziegumu bija 5 % gadījumu, bet 10 % gadījumu dzimumnozieguma bija iepriekš sodīts par neseksuāla rakstura vardarbības izdarīšanu. Analizējot dzimumnozieguma recidīvu notiesātajiem dzimumnozieguma ierobežotā laika posmā, secināts, ka jaunu dzimumnoziegumu pirmā gada laikā izdara 2 %, bet trīs gadu ilgā laika posmā – 6 % personu. [99] Tātad personām, kuras veikušas dzimumnoziegumu, pastāv risks veikt jaunu dzimumnoziegumu. Lielāks risks ir personām, kurām konstatēta seksuāla deviance un antisociāla orientācija.

Policijai ir būtiski saprast, kādi faktori veicina atkārtotu viktimizāciju un dzimumnozieguma recidīva risku, lai varētu novērst iespējamo dzimumnoziegumu. Svarīgi arī apzināties, ka ne visas dzimumnoziegumus iesaistītās personas ir pakļautas atkārtotas viktimizācijas un dzimumnozieguma recidīva riskam. Tādēļ būtiski diferencēt augsta riska personas no personām, kurām nav augsts risks. Lai novērstu riskus, kuri veicina atkārtotu viktimizāciju un noziedzīga nodarījuma recidīvu, policijai jāstrādā sadarbībā ar citām institūcijām, jo ne visi identificētie riski ir novēršami ar policijai pieejamiem resursiem (piemēram, cietušā ievainojamība).

4.2.3. Dzimumnoziegumu riski

Profesionāli identificējuši daudz un dažādus riska faktorus, kuri saistīti ar dzimumnoziegumu izdarīšanu. Daļa profesionāļu analizējuši riska faktorus, kuri attiecas uz personas risku kļūt par cietušo, savukārt citi pētījuši personas risku veikt dzimumnoziegumu. Profesionāli ir identificējuši arī dzimumnozieguma veikšanas vietas ar augstāku risku. Šobrīd joprojām nav izveidots noteikts risku faktoru kopums, kas ļautu policijai precīzi noteikt, ar kādu varbūtību var notikt dzimumnoziegums. Savukārt identificētie riska faktori ļauj policijai, pieņemot dažādus lēmumus, pievērst uzmanību identificētajiem riskiem.

Konstatēts, ka dzimumnoziegums ir viens no nozieguma veidiem, kuram ir pietiekami augsts atkārtotības risks. Turklāt dzimumnoziegums ir viens no noziegumiem, kuru ir iespējams arī novērst, savlaicīgi identificējot iespējamus riskus un izstrādājot dažādas riska pārvaldības stratēģijas. Profesionāli īpašu uzmanību pievērš diviem riska faktoriem: (1) riski, kuri veicina personas kļūšanu par dzimumnoziegumos cietušo; (2) riski, kuri veicina personu izdarīt dzimumnoziegumu. Policijai ir svarīgi atpazīt riskus, kuri veicina dzimumnoziegumu, jo tas, savukārt, palīdzētu policijai novērst jaunus dzimumnoziegumus.

1) Risks kļūt par cietušo dzimumnoziegumā

Neviens nav pasargāts no dzimumnozieguma, tomēr lielāks risks kļūt par cietušo dzimumnoziegumos ir tieši nepilngadīgajiem un sievietēm. Tādēļ lielākā daļa pētījumu koncentrējas uz faktoriem, kuri saistīti ar nepilngadīgo un sievietu risku kļūt par cietušajiem dzimumnoziegumos. Identificēti daudz un dažādi riska faktori, kuri saistīti ar paaugstinātu risku kļūt par dzimumnoziegumos cietušo, tomēr nav apzināts noteikts riska faktoru kopums, kas nepārprotami norādītu uz risku kļūt par cietušo. Personas kļūšanu par dzimumnoziegumos cietušo veicina faktori, kas saistīti ar pašu personu, kā arī faktori, kas attiecas uz apkārtējo vidi, kurā persona uzturas.

Zinātnieki identificējuši dažādus faktorus, kuri saistīti ar pašu personu un veicina personas kļūšanu par cietušo dzimumnoziegumā. Zināms, ka nepilngadīgajiem, kuri piedzīvojuši vecāku nolaidību un dažāda veida vardarbību, t.sk. seksuālu vardarbību, ir risks kļūt par dzimumnoziegumos cietušajiem. Konstatēts, ka ilgstoši un smagāki sākotnējās vardarbības veidi ir saistīti ar atkārtotu viktimizāciju (Arata, 2000, kā minēts Pittenger, Huit & Hansen, 2016). [96] Pētījumos secināts, ka atkārtotas seksuālas viktimizācijas risks saistīts ar tādu seksuālas viktimizācijas raksturojumu kā seksuālas vardarbības veids, seksuālas vardarbības biežums, ilgums un smagums (Classen et al., 2005, kā minēts Pittenger,

Huit & Hansen, 2016) [96], kā arī iepriekšējas vardarbības pieredzi (Collins, 1998; Himelein, 1995; Maker et al., 2001, kā minēts Pittenger, Huit & Hansen, 2016). [96] Cietušajiem, kuri piedzīvojuši penetratīvu seksuālas vardarbības pieredzi, ir lielāks seksuālas viktimizācijas risks (Swanston et al., 2002, kā minēts Pittenger, Huit & Hansen, 2016) [96], kā arī cietušajiem, kuri piedzīvojuši smagāku seksuālas viktimizācijas formu, ir lielāks atkārtotas viktimizācijas risks (Casey & Nurius, 2005; Simmel et al., 2012; Tapia, 2014, kā minēts Pittenger, Huit & Hansen, 2016). [96] Analizējot atkārtotas viktimizācijas fenomenu, ir svarīgi arī saprast vardarbības veicēju lomu atkārtotas viktimizācijas gadījumos. Zināms, ka mijiedarbība starp iespējamo vardarbības veicēju un cietušo var palielināt viktimizācijas risku. Tiek norādīts, ka personas, kuras ir mazāk aizsargātas pret atkārtotu viktimizāciju, var veicināt lielāku iespējamību, ka vardarbības veicējs rīkosies agresīvāk pret konkrēto personu. Atkārtotas viktimizācijas risks palielinās, ja vardarbības veicējs uztver konkrēto personu kā vieglu mērķi vai situāciju izdevīgu dzimumnozieguma mēģinājumam (Grauerholz, 2000, kā minēts Pittenger, Huit & Hansen, 2016). [96] Dzimumnoziegums cietušo izvēlas pēc tā pieejamības (piemēram, tuvums, iespēja piekļūt), fiziskā izskata, ievainojamības vai neaizsargātības, vecuma un uzvedības (Rebocho & Silva, 2014, kā minēts Pittenger, Huit & Hansen, 2016). [96]

Zinātnieki, analizējot, kāpēc daļa seksuālā vardarbībā cietušo piedzīvo atkārtotu seksuālu viktimizāciju, bet daļa ne, konstatēja, ka tas ir saistīts arī ar dzimumnozieguma radītām sekām, kā arī ar cietušā individuāli psiholoģiskajām īpašībām. Dzimumnozieguma radītās sekas, kā, piemēram, psiholoģiskās reakcijas (distress, posttraumtiskā stresa sindroms) un pielāgošanās grūtības (savstarpējo attiecību grūtības, atkarību izraisošu vielu lietošanas problēmas, riskanta seksuāla uzvedība), ir saistītas ar atkārtotu seksuālu viktimizāciju. [96] Sievietēm, kuras ir piedzīvojušas viktimizāciju gan bērnībā, gan arī pieaugušo vecumā, grūtības sagādā veiksmīga savstarpējo attiecību veidošana, piemēram, socializēšanās, intimitāte, atbildība un kontrole. Turklāt savstarpējo attiecību grūtības ir kā starpnieks tieši seksuālajai viktimizācijai bērnībā un pieaugušo vecumā (Cloitre, Scarvalone & Difede, 1997, kā minēts Pittenger, Huit & Hansen, 2016). [96] Sievietēm, kuras atkārtoti cietušas no vardarbības, ir problēmas arī ar pašpārliecību un raksturīgs sociāls izvairīgums (Classen, Field, Koopman, Nevill-Manning & Spiegel, 2001, kā minēts Pittenger, Huit & Hansen, 2016). [96] Personām, kuras piedzīvojušas dzimumnoziegumus bērnībā, biežāk konstatētas atkarību izraisošu vielu lietošanas problēmas (Kotchick, Shaffer, Forehand & Miller, 2001; Sartor, Agrawal, McCurcheon, Duncan & Lynskey, 2008; Walsh et al., 2014, kā minēts Pittenger, Huit & Hansen, 2016) [96], kā arī seksuālas attiecības ar mazpazīstamiem partneriem (Kotchick et al., 2001, kā minēts Pittenger, Huit & Hansen, 2016) [96], kas, savukārt, palielina atkārtotas seksuālas viktimizācijas risku (Polusny & Follette, 1995, kā minēts Pittenger, Huit & Hansen, 2016). [96] Ir zināms, ka seksuālo partneru skaits, riskanta seksuālā uzvedība, grūtības ar seksuāla rakstura robežām, kā arī seksuālas attiecības par naudu palielina atkārtotas seksuālas viktimizācijas risku. [96] Turklāt sievietes, kuras iepriekš cietušas no seksuālas vardarbības, nespēj uztvert un novērtēt reālus draudus, un tas veicina personas nokļūšanu riskantās situācijās un pakļaušanos atkārtotas seksuālas viktimizācijas riskiem (Risser, Hetzel-Riggin, Thomsen & McCanne, 2006, kā minēts Pittenger, Huit & Hansen, 2016). [96]

Personām, kuras cietušas no dzimumnoziegumiem, ieteicams saņemt dažādus rehabilitācijas pakalpojumus, lai mazinātu dzimumnozieguma radītās sekas un riska faktorus, kuri veicina personas kļūšanu par cietušo. Profesionāļi ir analizējuši saņemto rehabilitācijas pakalpojumu saistību ar atkārtotas viktimizācijas risku un secinājuši, ka terapeitiskais atbalsts var novērst atkārtotas viktimizācijas risku (Mayall & Gold, 1995, kā minēts Pittenger, Huit & Hansen, 2016) [96], tomēr ir arī tādas atkārtotas seksuālas viktimizācijas preventīvas programmas, kas nespēj mazināt atkārtotas viktimizācijas riskus (Breitenbecher & Gidycz, 1998; Hanson & Gidycz, 1993, kā minēts Pittenger, Huit & Hansen, 2016). [96] Piemēram, sievietes ar seksuālas vardarbības pieredzi pusaudžu / jauniešu vai pieaugušo vecumā tika izglītotas, kā atpazīt iespējamus atkārtotas viktimizācijas riskus (piemēram, tika iepazīstinātas ar vainīgās personas raksturojumu). Tas rezultējās ar mazāku ziņojumu skaitu par izvarošanu no mācībās iesaistīto sieviešu puses salīdzinājumā ar kontrolgrupu, t.i., sievietēm, kuras neiesaistījās mācību programmā (Marx, Calhoun, Wilson & Meyerson, 2001, kā minēts Pittenger, Huit & Hansen, 2016). [96]

Paaugstināts risks kļūt par dzimumnoziegumos cietušajiem ir arī personām ar īpašām vajadzībām un personām, kuras pārmērīgi lieto atkarību izraisošas vielas. Nepilngadīgajiem ar īpašām vajadzībām ir augstāks risks ciest no vardarbības, t.sk. no seksuālas vardarbības, salīdzinājumā ar nepilngadīgajiem bez īpašām vajadzībām. Turklāt nepilngadīgajiem ar intelektuāliem vai psihiskiem traucējumiem ir lielāks risks ciest no seksuālas vardarbības salīdzinājumā ar nepilngadīgajiem, kuriem ir cita veida īpašas

vajadzības (Jones et al., 2012, kā minēts Brown et al., 2016). [100] Sociālā izolācija padara nepilngadīgos ar īpašām vajadzībām vieglāk ievainojamus pret dzimumnoziedzumiem. [100] Konstatēts, ka atkarību izraisošu vielu pārmērīga lietošana ir būtiski saistīta ar dzimumnoziedzumiem (Klatt, Caver & Egan, 2014, kā minēts Brown et al., 2016). [100] Augstāks risks ciest no dzimumnoziedzumiem ir personām, kuras atrodas atkarību izraisošu vielu reibumā (Davies & Jones, 2013, kā minēts Brown et al., 2016). [100] Būdam atkarību izraisošu vielu reibumā, persona nespēj sevi aizstāvēt, tādēļ var kļūt par dzimumnoziedzumos cietušu. Liela daļa izvarošanu, kas tiek veiktas pret pilngadīgām personām, notiek cietušajam, kā arī vainīgajai personai atrodoties atkarību izraisošu vielu reibumā. Tādēļ atkarību izraisošu vielu reibums uzskatāms par vienu no būtiskākajiem riska faktoriem, kurš saistīts ar dzimumnoziedzumiem pret pilngadīgu personu.

Pastāv vēl citi uzvedības veidi, kas veicina personas kļūšanu par dzimumnoziedzumos cietušu. Zināms, ka nepilngadīgie, kuri bēg no mājām un kļaiņo, ir pakļauti augstākam dzimumnoziedzuma riskam (Klatt, Caver & Egan, 2014, kā minēts Brown et al., 2016). [100] Turklāt nepilngadīgo bēgšana no mājām un kļaiņošana bieži ir saistīta ar ģimenes faktoriem, tādiem kā vardarbība pret bērnu, vecāku nolaidība un citiem, kuri veicina problēmu rašanos ģimenē (piemēram, atkarību izraisošu vielu lietošanas problēmas). Tajā pašā laikā zinātnieki arī norāda, ka nav tiešas saiknes starp bēgšanu prom no mājām un bērnu seksuālu izmantošanu (Smeaton, 2013, kā minēts Brown et al., 2016). [100] Svarīgi apzināties, ka bēgšana prom no mājām un kļaiņošana nav galvenais faktors, ka nepilngadīgais cietīs no dzimumnoziedzuma, bet kombinācijā ar citiem faktoriem bēgšana prom no mājām un kļaiņošana var būt nozīmīgs dzimumnoziedzuma riska faktors. Zinātnieki uzskata, ka tieši stabilas dzīvesvietas trūkums vai dzīvesvietas neesamība paaugstina neaizsargātību, kas, savukārt, palielina vardarbības risku. [100]

Zinātnieki ir arī konstatējuši dažādus apkārtējās vides faktoros, kas veicina personas kļūšanu par cietušu. Ir secināts, ka paaugstināts risks ciest no dzimumnoziedzumiem ir personām, kuras dzīvo disfunkcionālās ģimenēs, uzturas ārpusģimenes aprūpes iestādēs, un personām, kuras ir bandu vai grupējumu dalībnieki. Ģimene ir ļoti nozīmīga vide, īpaši bērnībā un pusaudžu vecumā. Pastāv vairāki riska faktori, kas izriet no ģimenes vides un veicina seksuālu viktimizāciju. Konstatēti vairāki atkārtotas viktimizācijas riska faktori, kuri saistīti ar disfunkcionālu ģimenes vidi: bērns atrodas viens bez vecākiem, vecāki fiziski ietekmē viens otru, kādam no vecākiem ir garīga rakstura traucējumi vai atkarību izraisošu vielu lietošanas problēmas, bērns dzīvo pie dažādām aprūpes personām. Aprūpes personas atbalsts veicina veselīgu pielāgošanos pēc seksuālas vardarbības pieredzes bērnībā (Elliott & Carnes, 2001, kā minēts Pittenger, Huit & Hansen, 2016) [96], savukārt vecāku atbalsta trūkums pēc seksuālas vardarbības fakta atklāšanas saistīts ar ilgstošas viktimizācijas risku.

Vislielākā vienaudžu ietekme uz personu vērojama pusaudžu vecumā. Pusaudži vairāk nekā pieaugušie var ietekmēt vienaudžus, kā, piemēram, iesaistīt riskantā uzvedībā (atkarību izraisošu vielu lietošanā, nedrošās seksuālās attiecībās). Tādēļ pusaudži, kuri ir iesaistījušies riskantā uzvedībā, ir pakļauti lielākam dzimumnoziedzuma riskam.

Personas dalība bandā vai grupējumā tiek uzskatīta par vienu no dzimumnoziedzuma riskiem. Iesaistīšanās bandā / grupējumā saistīta ar vairākiem faktoriem, tāpēc ir grūti nodalīt katra faktora ietekmi. [100] Kopumā lielāks risks ciest no dzimumnoziedzumiem ir personām, kuras dzīvo vardarbīgās ģimenēs, ir saistītas ar personām, kuras cietušas no dzimumnoziedzumiem, dzīvo ārpusģimenes aprūpes iestādē, un personām, kuras nav pārliecinātas par savu seksuālo orientāciju. Jo īpaši personas ievainojamība ir saistīta ar individuālo uzvedību vai raksturojumu (piemēram, zems pašvērtējums, saistība ar bērniem, kuri ir seksuāli izmantoti). Lielākā daļa riska faktoru uzskatāmi par strukturāliem faktoriem, kuri nav saistīti ar jaunās personas iespēju ietekmēt / kontrolēt savus riska faktoros (piemēram, dzīvošana līdzās bandai / grupējumiem, ārpusģimenes aprūpe, disfunkcionāla ģimene). [100] Zināms, ka daļa nepilngadīgo dažādu iemeslu dēļ nonāk ārpusģimenes aprūpes iestādēs. Pētījumā, kurā tika analizēta tādu sieviešu seksuālā pieredze, kuras atradās ārpusģimenes aprūpes iestādēs, tika secināts, ka, vairākkārt mainot dzīvesvietu, viņas tika destabilizētas un viņām bija ierobežotas iespējas izeidot uzticības pilnas attiecības (Coy, 2009, kā minēts Brown et al., 2016). [100] Konstatētos seksuālās vardarbības gadījumus starp vienaudžiem ārpusģimenes aprūpes iestādēs vienaudži uztvēra kā normu un akceptēja, lai gan reti pašas seksuālās aktivitātes tika akceptētas abpusēji. Daudzas jaunās sievietes bija ar iepriekšēju seksuālas vardarbības pieredzi un nebija spējīgas pretoties nevēlamām seksuālām aktivitātēm vai arī nespēja izprast atšķirību starp mīlestību un seksu. Turklāt daudzas jaunās sievietes atklāti vai slepus „mainīja” seksu pret fiziskām precēm, piemēram, naudu, narkotikām, cigaretēm. Daudzi

jaunie vīrieši (daži no viņiem ar seksuālas vardarbības pieredzi) redzēja seksu kā fizisku iekarošanas formu, kā līdzekli viņu ierobežotās varas stiprināšanai (Green & Masson, 2002, kā minēts Brown et al., 2016). [100] Šie pētījumi atklāj, ka ārpusģimenes aprūpes iestāžu kultūra un bērnu iepriekšējās dzīves pieredze palielina reviktimizācijas risku dažādos seksuālās vardarbības veidos. [100]

Kopumā secināms, ka ir identificēti dažādi riska faktori, kuri ir savstarpēji saistīti un veicina personas kļūšanu par cietušo no dažāda veida dzimumnoziegumiem. Daļa riska faktoru attiecas uz pašu personu, bet daļa riska faktoru attiecināmi uz apkārtējo vidi, kurā persona uzturas. Joprojām nav izveidots noteikts riska faktoru kopums, kas ļautu precīzi noteikt, vai konkrētā persona tiks pakļauta dzimumnoziegumam. Lielākoties ir konstatēti riska faktori, kas saistīti ar atkārtotu viktimizāciju, bet maz ir zināms, kādi riska faktori ir saistīti ar noteiktiem dzimumnozieguma veidiem.

Riski, kuri saistīti ar risku kļūt par cietušo dzimumnoziegumos [96; 100]

- Vardarbības pieredze:
  - Seksuālas vardarbības pieredze
  - Vardarbības pieredze
  - Vecāku nolaidības pieredze
- Seksuālas vardarbības izraisītas sekas personas fiziskajā vai psihiskajā un psiholoģiskajā veselībā (piemēram, depresija, posttraumtiskā stresa sindroms)
- Piedzīvots smags zaudējums vai krīze
- Atkarību izraisītu vielu pārmērīga lietošana
- Psihiska rakstura traucējumi (piemēram, garīga atpalicība)
- Uzvedības problēmas (piemēram, bēgšana no mājām vai dzīvesvietas un klaiņošana)
- Seksuāla rakstura grūtības (piemēram, pāragra seksuālu attiecību sākšana, daudz partneru, intimitātes neievērošana vai grūtības ar seksuāla rakstura robežām, riskanta seksuāla uzvedība, seksuālas attiecības ar mazpazīstamām personām)
- Personas, kuras atrodas noteiktā sociālā vidē:
  - Disfunkcionālā ģimenē
  - Sociālā izolācijā
  - Saistītas ar bandām / grupējumiem
  - Saistītas ar bērniem, kuri ir seksuāli izmantoti
  - Atrašanās ārpusģimenes aprūpē
  - Regulāra dzīvesvietas maiņa

2) Risks kļūt par dzimumnoziegumnieku

Profesionāļiem, kuru ikdienas darbs ir saistīts ar dzimumnoziegumiem, ir būtiski identificēt un pārzināt riska faktorus, pēc kuriem var spriest, vai persona var veikt dzimumnoziegumu. Riska faktori, kuri nosaka, ka persona var veikt dzimumnoziegumu, palīdz profesionāļiem prognozēt iespējamo dzimumnoziegumu un izvēlēties atbilstošas riska pārvaldības stratēģijas, lai novērstu noziedzīgu nodarījumu. Profesionāļi īpašu uzmanību pievērš personām, kuras agrāk ir sodītas par dzimumnoziegumu izdarīšanu, lai noteiktu šo personu dzimumnozieguma recidīva risku. Savukārt

nepietiekama informācija ir par personām, kuras nav sodītas par dzimumnoziegumu izdarīšanu, bet ir nonākušas policijas redzeslokā par iespējamu dzimumnozieguma veikšanu. Svarīgi apzināties, ka dzimumnoziegumiem ir dažādi izpausmes veidi, kas apgrūtina precīzu riska faktoru identificēšanu. Kopumā ir identificēti daudz un dažādi riska faktori, kuri liecina par iespējamību, ka persona izdarīs dzimumnoziegumu. Profesionāļi šobrīd galvenokārt mēģina noteikt, pēc kuriem riska faktoriem vislabāk prognozēt iespējamo dzimumnoziegumu.

Zināms, ka dzimumnoziegumus lielākoties veic pilngadīgi vīrieši, bet ir gadījumi, kad dzimumnoziegumus pastrādā arī sievietes un nepilngadīgas personas. Pēdējā laikā nepilngadīgo skaits, kuri izdara dzimumnoziegumus, palielinās. Analizējot nepilngadīgās personas, kuras izdarījušas dzimumnoziegumus, konstatēts, ka daļai šo personu ir diagnosticēti psihiska rakstura traucējumi (80 % gadījumu) un mācīšanās traucējumi, kā arī akadēmisko zināšanu nepietiekamība (30 % līdz 40 % gadījumu). Ir izpētīts, ka nepilngadīgie, kuri izdarījuši dzimumnoziegumus, paši ir piedzīvojuši fizisku vardarbību (20 % līdz 50 %), un viņiem arī konstatēta seksuālas vardarbības pieredze (40 % līdz 80 %).^[53] Nepilngadīgajiem, kuri izdarījuši dzimumnoziegumus pret jaunāka vecuma nepilngadīgajiem, ir raksturīgas pašvērtējuma un sociālo prasmju problēmas, kā arī grūtības izveidot veselīgas savstarpējās attiecības. Savukārt nepilngadīgie, kuri izdarījuši dzimumnoziegumu pret vienaudžiem un pieaugušajiem, biežāk demonstrē antisociālas uzvedības iezīmes, kuras izpaužas lielākā vardarbībā un kaitējuma nodarīšanā cietušajam.^[53] Konstatēts, ka daļai sieviešu, kuras veikušas dzimumnoziegumu, ir ilgstoša seksuālas vardarbības pieredze, emocionāla rakstura grūtības, kas izpaužas kā dusmas, vientulības un bezspēcības sajūta, kā arī deviantas un kompulsīvas seksuālas tieksmes.^[53] Tā kā dzimumnoziegumus lielākoties veic vīrieši, ir nepietiekama informācija par riskiem, kuri saistīti ar dzimumnozieguma recidīvu sievietēm.

Apkopojot dažādus pētījumus par riskiem, kuri saistīti ar pilngadīgu vīriešu risku veikt dzimumnoziegumu, konstatēts, ka personām, kuras veikušas dzimumnoziegumus, pastāv risks veikt dzimumnoziegumus atkārtoti. Lielāks atkārtotu dzimumnoziegumu risks ir personām, kuras izdarījušas dažādu veidu dzimumnoziegumus. Personām, kuras veikušas vardarbīgus noziegumus, pastāv risks veikt arī vardarbīgus dzimumnoziegumus (piemēram, izvarošanu)^[101], nevis cita veida seksuālus noziegumus. Profesionāļi uzskata, ka personas sodāmība par nevardarbīgiem noziegumiem arī nozīmējama par dzimumnozieguma riska faktoru, jo tā ir saistīta ar antisociālām personības iezīmēm. Turklāt personām, kuras sodītas un ir pārkāpušas dažādus uzraudzības nosacījumus, palielinās noziedzības un vardarbības risks.^[101]

Pētījumi atklāj, ka vardarbība pret bērnu ir vispārējās noziedzības riska, vardarbības riska un seksuālas vardarbības riska faktors, tomēr ir maz pierādījumu, kas apliecina konkrētu saistību starp seksuālu vardarbību bērnībā un seksuālu vardarbību pieaugušo vecumā.^[101]

Zināms, ka atkarību izraisošu vielu pārmērīga lietošana ir saistīta ar paaugstinātu vispārējās vardarbības risku un liecina par dzimumnoziegumu vispārējo noziedzības risku.^[101; 102] Tāpat arī psihiskās saslimšanas, kuras būtiski ietekmē personas izziņas sfēru, ir saistītas ar noziedzību un vardarbību.^[101] Turklāt ir pierādīts, ka psihoze un garīgās attīstības traucējumi ir seksuālas vardarbības riska faktors.^[101] Būtisks dzimumnozieguma riska faktors ir devianta seksuāla interese vai parafilija, kas ir iespējama cēlonis noteiktām pretlikumīgām seksuālām darbībām^[101], piemēram, pornogrāfiska rakstura materiālu aprītes noteikumu pārkāpumi, seksuāla vardarbība. Tiek uzskatīts, ka arī starppersonu attiecību grūtības (piemēram, grūtības izveidot un uzturēt stabilas intīmas attiecības)^[101; 102], seksuālās uzvedības grūtības (piemēram, vairāki seksa partneri, pāragri sāktas seksuālās attiecības)^[102] un seksuāla pārņemšana (piemēram, uzmācīgas seksuālas domas, sekss kā stresa pārvarēšanas stratēģija)^[103] ir saistītas ar dzimumnozieguma recidīva risku.

Zinātnieki un profesionāļi ir identificējuši arī citus faktoros, kuri saistīti ar personas risku veikt dzimumnoziegumus (piemēram, nodarbinātības problēmas, pašregulācijas grūtības, personas attieksme, kas atbalsta vai veicina dzimumnoziegumus), bet jāņem vērā, ka šie faktori katrs pats par sevi nenosaka, ka persona veiks dzimumnoziegumu. Vērtējot personas riskus veikt dzimumnoziegumu, būtiski ir pievērst uzmanību tikai tiem riskiem, kuri visvairāk liecina par iespējamo dzimumnoziegumu.

Kopumā secināms, ka ir identificēti daudz un dažādi riska faktori, kuri paaugstina personas risku veikt dzimumnoziegumu, bet īpaša uzmanība ir jāpievērš tiem riska faktoriem, kuri visvairāk ir saistīti ar dzimumnozieguma veikšanu. Lielākoties ir konstatēti riska faktori, kuri saistīti ar vispārējo dzimumnozieguma recidīva risku, bet maz ir pētīts, kādi riska faktori ir saistīti ar noteiktiem dzimumnozieguma veidiem.

Faktori, kas paaugstina personas dzimumnozieguma recidīvu [101; 102]

- Sodāmība par dzimumnoziegumiem
- Sodāmība par vardarbīgiem noziedzīgiem nodarījumiem
- Sodāmība par nevardarbīgiem noziedzīgiem nodarījumiem
- Vardarbības pieredze (t.sk. seksuālas vardarbības pieredze) bērnībā
- Atkarību izraisošu vielu pārmērīga lietošana
- Psihiska rakstura traucējumi (piemēram, garīga atpalcība)
- Savstarpējo attiecību vai intīmo attiecību problēmas (piemēram, grūtības izveidot un uzturēt stabilas intīmās attiecības)
- Seksuālās pašregulācijas grūtības:
  - Deviantas seksuālas vai parafiliskas intereses (piemēram, pedofilija, zoofilija, seksuāls sadisms)
  - Seksuālās uzvedības grūtības (piemēram, vairāki seksa partneri, pāragri sāktas seksuālas attiecības, gadījuma seksuālas attiecības)
  - Seksuāla pārņemtība (piemēram, uzmācīgas seksuālas domas, sekss kā problēmas risināšanas stratēģija)
- Pašregulācijas grūtības (piemēram, impulsivitāte, naidīgums)
- Nodarbinātības problēmas u.c.

4.2.4. Dzimumnoziegumu risku novērtēšanas instrumenti

Profesionāļi ir ne tikai identificējuši dažādus riska faktorus, kas saistīti ar risku personai ciest no dzimumnozieguma un risku personai veikt dzimumnoziegumu, bet arī izstrādājuši dažādiem speciālistiem (piemēram, probācijas dienesta darbiniekiem, ieslodzījuma vietu darbiniekiem, policijas darbiniekiem, sociālajiem darbiniekiem) dažādus riska novērtēšanas instrumentus noteikta riska izvērtēšanai. Probācijas dienesta un ieslodzījuma vietu darbiniekiem ir izstrādātas riska novērtēšanas metodes, ar kurām var izvērtēt personas dzimumnozieguma recidīva risku, kā arī vardarbīga nozieguma un vispārēja nozieguma recidīvu. Sociālo institūciju pārstāvjiem ir izstrādātas riska novērtēšanas metodes, lai analizētu nepilngadīgo risku kļūt par cietušajiem. Savukārt policijai izstrādātas riska novērtēšanas metodes, lai noteiktu personu, kuras aplūko bērnu pornogrāfiju tiešsaistē, risku veikt dzimumnoziegumus reālā vidē.

Profesionāļi, kuri izstrādā riska novērtēšanas instrumentus noteikta riska vērtēšanai (piemēram, dzimumnozieguma recidīvam), rūpīgi izvērtē noteiktā riska faktora iekļaušanu instrumentā, identificējot riska faktorus, kuri vislabāk spēj prognozēt noteiktu risku. Ļoti svarīgi, lai profesionāļi praksē izmantotu empīriski pamatotus riska novērtēšanas instrumentus. Pasaules praksē īpaša uzmanība ir pievērsta dzimumnozieguma recidīva riska novērtēšanai, un tādēļ ir arī izstrādāti dažādi riska novērtēšanas instrumenti. Pasaules praksē kā empīriski pamatoti instrumenti dzimumnozieguma recidīva riska noteikšanai pieaugušajiem tiek izmantoti, piemēram, *STATIC-2002*, *STABLE-2007*, *ACUTE-2007* un *Seksuālās vardarbības risks – 20 (Sexual Violence Risk-20, SVR-20)*, bet nepilngadīgajiem – *Pusaudžu seksuāla nozieguma recidīva riska novērtējums (Estimate of Risk of Adolescent Sexual Offence Recidivism, ERASOR)*, *Nepilngadīgo dzimumnoziegumu novērtēšanas protokols (Juvenile Sex Offender Assessment Protocol – II, J-Soap-II)*. Konkrētie instrumenti paredzēti probācijas dienesta darbiniekiem un ieslodzījuma vietu darbiniekiem, vērtējot dzimumnozieguma recidīva risku personām, kuras notiesātas par dzimumnozieguma izdarīšanu. Latvijā Valsts probācijas dienests un ieslodzījuma vietu pārvalde dzimumnozieguma recidīva riska izvērtēšanai adaptējuši un ikdienas darbā izmanto *STATIC-99R*, *STABLE-2007* un *ACUTE-2007*.

Izmeklēšanas procesu sakārtošanai prioritārā secībā policija ir izstrādājusi empīriski pamatotus instrumentus, kas paredzēti, lai noteiktu personu, kuras aplūko bērnu pornogrāfiju, risku veikt dzimumnoziegumu pret bērniem, kā, piemēram, Kenta interneta riska novērtēšanas instruments (*The Kent Internet Risk Assessment Tool, KIRAT*). Policijai ir ļoti noderīgas metodes, kuras palīdz vērtēt noziedzīgu nodarījumu gadījumus tiešsaistē pēc to prioritātes, jo dzimumnoziedznieku aktivitāte tiešsaistē ir ļoti augsta – tā izpaužas kā aizliegta rakstura pornogrāfisku materiālu aprites noteikumu pārkāpšana. Tādēļ policijai ir svarīgi primāri veikt izmeklēšanu, ja pastāv augsts risks, ka persona veiks dzimumnoziegumu pret bērnu, kā, piemēram, seksuālu vardarbību vai izvarošanu. Latvijā šobrīd empīriski pamatoti dzimumnozieguma riska novērtēšanas instrumenti policijas vajadzībām nav izstrādāti.

Savukārt sociālo institūciju speciālistiem ir izstrādāti daudz un dažādi riska novērtēšanas metodes, lai noteiktu nepilngadīgo personu risku kļūt par dzimumnoziegumos cietušajiem, kā, piemēram, bērnu seksuālās izmantošanas riska novērtēšanas instruments (*Child Sexual Exploitation Risk Assessment Tool*); seksuālās izmantošanas riska novērtēšanas forma (*Sexual Exploitation Risk Assessment Form, SERAF*).^[100] Ar piedāvātajiem riska novērtēšanas instrumentiem var izvērtēt faktorus, kuri saistīti ar iespējamo risku personai kļūt par cietušo dzimumnoziegumā. Darbā ar nepilngadīgajiem piedāvātie riska instrumenti ir ļoti informatīvi, tiem trūkst empīriskā pamatojuma.

Policijai, saņemot informāciju par iespējamu dzimumnoziegumu, svarīgi vispusīgi izvērtēt šo informāciju, kā arī novērtēt iespējamo dzimumnozieguma risku, lai pieļautu varbūtību, ka tiks veikts atkārtots dzimumnoziegums. Dzimumnozieguma riska novērtēšana policijai palīdzētu vērtēt dzimumnoziegumus prioritārā secībā un pieņemt lēmumu par reaģēšanas veidu un ātrumu, pamatojoties uz saņemto informāciju par iespējamu dzimumnoziegumu. Kenta interneta riska novērtēšanas instruments ir paredzēts, lai noteiktu personu, kuras aplūko bērnu pornogrāfiju, risku veikt dzimumnoziegumu pret bērniem. Svarīgi būtu izstrādāt empīriski pamatotu instrumentu, kurš būtu paredzēts visu dzimumnoziegumu izvērtēšanai, lai noteiktu, kāda ir varbūtība, ka konkrētās personas (cietušie un vainīgie) iesaistīsies jaunā dzimumnoziegumā. Šobrīd policija atkārtota dzimumnozieguma riska izvērtēšanā var balstīties uz pasaules praksē identificētiem riska faktoriem, kuri attiecas uz cietušo un vainīgo personu, kā arī apkārtējo vidi, kur iespējama dzimumnoziegums ir noticis vai var notikt (sk. 3. pielikumu). Identificētie riski, kuri saistīti ar dzimumnoziegumu, ir ļoti informatīvi un var palīdzēt policijai labāk izprast dzimumnoziegumu kopumā un prognozēt iespējamu atkārtotu dzimumnoziegumu.

4.2.5. Dzimumnoziegumu novēršana

Ikvienam speciālistam, konstatējot dzimumnozieguma risku, ir nepieciešams novērst iespējamu noziedzīgu nodarījumu. Daļa speciālistu koncentrējas uz personu, kurai pastāv risks ciest no dzimumnozieguma, īpašu uzmanību pievēršot nepilngadīgajiem. Savukārt citi speciālisti pievērš uzmanību personām, kurām ir risks veikt atkārtotu dzimumnoziegumu, īpašu vērību pievēršot personām, kuras jau notiesātas par dzimumnoziegumu izdarīšanu. Praksē ir identificētas vietas, kā arī situācijas, kur pastāv augsts dzimumnoziegumu risks, kā, piemēram, ārpusģimenes aprūpes iestādes, internātskolas. Speciālistiem, kuri ir atbildīgi par institūcijām ar augstu dzimumnoziegumu risku, preventīvi ir jānodrošina institūciju darbība, lai novērstu potenciālos noziedzīga nodarījuma riskus. Piemēram, ārpusģimenes aprūpes iestādēs būtu jāidentificē personas, kurām ir risks veikt seksuāla rakstura darbības, kā arī personas, kurām ir ievainojamības risks. Apzinot šīs personas, ir iespējams novērst dzimumnozieguma risku ārpusģimenes aprūpes iestādē, piemēram, personas, kurām ir risks veikt seksuālas darbības, nelikt kopā vienā istabā ar personām, kurām ir augsts ievainojamības risks.

Latvijā policija, saņemot informāciju par iespējamu dzimumnoziegumu, rīkojas saskaņā ar spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem, t.i., galvenokārt uzsāk kriminālprocesu, lai noskaidrotu notikuma apstākļus, un nepieciešamības gadījumā piemēro atbilstošu drošības līdzekli²⁰. Policijai, saņemot

²⁰ **Drošības līdzekļi** kā procesuālo piespiedu līdzekli piemēro aizdomās turētajam vai apsūdzētajam, ja ir pamats uzskatīt, ka attiecīgā persona turpinās noziedzīgas darbības, traucēs pirmstiesas kriminālprocesu vai tiesu vai izvairīsies no šā procesa vai tiesas (KPL 241. panta 2. daļa). [6]

informāciju par iespējamu dzimumnoziegumu pret nepilngadīgo, jārikojas nekavējoties [78], lai novērstu noziedzīgu nodarījumu vai citus likumpārkāpumus. Turklāt, ja nepilngadīgais cietis no dzimumnozieguma, policijai būtu jāsadarbojas ar citām institūcijām, kā, piemēram, bāriņtiesu un sociālo dienestu. Sadarbība nepieciešama, lai novērstu jaunu dzimumnoziegumu, it īpaši, ja dzimumnoziegums noticis ģimenē vai ģimenes locekļiem ir noraidoša attieksme pret cietušo. Zināms, ka viens no atkārtotas viktimizācijas riskiem ir dzimumnozieguma rezultātā cietušajam radītās sekas. Šādā gadījumā cietušajam ir jānodrošina pakalpojumi, lai novērstu radītās sekas. Sociālie dienesti piedāvā dažādus pakalpojumus, kuri ir orientēti uz dzimumnoziegumos cietušajām personām, īpaši nepilngadīgajiem (sk. 6. pielikumu). Liela daļa riska faktoru, kuri attiecas uz cietušā risku kļūt par cietušo atkārtoti, ir citu institūciju kompetencē. Ideālā gadījumā speciālistiem būtu jāspēj identificēt personas, kā arī situācijas, kuras norāda uz riskiem, ka var notikt dzimumnoziegums. Šobrīd šādas prakses Latvijā praktiski nav.

Personām, kuras izcieš sodu par dzimumnozieguma izdarīšanu, pastāv risks veikt atkārtotus dzimumnoziegumus pēc soda izciešanas. Tādēļ personām, kuras izdarījušas dzimumnoziegumu, ieslodzījuma vietā un pēc atbrīvošanās tiek piedāvāti dažādi pakalpojumi, kuri orientēti uz dzimumnozieguma recidīva risku mazināšanu. Personas, atbrīvojoties no ieslodzījuma vietas, parasti saskaras ar dažādām grūtībām, piemēram, bezdarbu, dzīvojamās platības neesamību, kas var būt par pamatu jaunu noziegumu izdarīšanai. Tādēļ šādos gadījumos ļoti nozīmīga ir dažādu institūciju sadarbība, lai mazinātu ne tikai dzimumnozieguma recidīva risku, bet arī nozieguma recidīva risku kopumā. Latvijā veiksmīgi darbojas starpinstitūciju sadarbības modelis MAPPA dzimumnozieguma recidīva riska mazināšanai (sk. 18. tabulu), ko paredz starpresoru vienošanās starp Valsts policiju, Valsts probācijas dienestu un ieslodzījuma vietu pārvaldi.

Secināms, ka dzimumnozieguma novēršana ir komplekss process un saistīts ar dažādu institūciju kompetenci un piedāvājumiem resursiem. Bieži komunikācija starp institūcijām nav saskaņota, tādēļ šobrīd pasaules praksē veiksmīgs veids, kā risināt dzimumnozieguma gadījumus, ir starpinstitūciju sadarbības modelis. Svarīgi apzināties, ka starpinstitūciju sadarbības modelis pats par sevi nenodrošina veiksmīgu dzimumnoziegumu risku mazināšanu, būtiski ir katrai institūcijai un speciālistam atbilstīgi savai kompetencei kvalitatīvi izvērtēt iespējamus riskus un nodrošināt kvalitatīvus pakalpojumus riska mazināšanā.

4.2.6. Starpinstitūciju sadarbība dzimumnoziegumu novēršanā

Dzimumnoziegumu risināšanā tiek iesaistītas dažādas institūcijas un speciālisti. Tādēļ pasaules praksē ir izstrādāti dažādi starpinstitūciju sadarbības modeļi dzimumnoziegumu riska mazināšanai un novēršanai. Ir valstis, kurās tiek īstenoti konkrēti starpinstitūciju sadarbības modeļi dzimumnoziegumu risku mazināšanai un novēršanai. Starpinstitūciju sadarbība dzimumnoziegumu riska mazināšanā balstās uz divām pieejām: (1) viena fokusējas uz dzimumnoziegumā cietušo nepilngadīgo, savukārt (2) otra uz personu, kura notiesāta par dzimumnozieguma izdarīšanu. Katrai no starpinstitūciju sadarbības pieejām ir raksturīgi noteikti uzdevumi. Minēsim populārākos starpinstitūciju sadarbības modeļus.

- Starpinstitūciju sadarbība sabiedrības aizsardzības nodrošināšanā, MAPPA (*Multi-Agency Public Protection Arrangement, MAPPA*) (sk. 18. tabulu)
- Eiropas modelis „Bērnu māja” (*Barnahus model*) (sk. 17. tabulu)

Pastāv arī citi starpinstitūciju sadarbības modeļi, kuri fokusējas uz dzimumnoziegumā cietušo nepilngadīgo jautājumu risināšanu, kā, piemēram, Londonas bērnu seksuālās izmantošanas protokola 2. izdevums (*The London Child Sexual Exploitation Operating Protocol 2nd Edition*), un Starpinstitūciju sadarbības drošības centrs (*Multi-agency Safeguarding Hub, MASH*), ko izmanto starpinstitūciju sanāksmei. Starpinstitūciju sadarbības modeļi ietver vairākas aktivitātes, un viena no aktivitātēm ir starpinstitūciju sanāksmes, kuru laikā speciālisti apmainās ar informāciju, pieņem lēmumus un plāno tālākās darbības konkrētā gadījuma risināšanai. Nav nepieciešams organizēt starpinstitūciju sanāksmes par visiem identificētajiem dzimumnoziegumu gadījumiem (piemēram, nepilngadīgais saņēmis aicinājumu uz seksuālām darbībām, bet nav reaģējis uz saņemto informāciju), bet būtiski ir identificēt

augsta dzimumnoziedzumu riska personas un situācijas. Standartizētā riska novērtēšanas sistēma palīdz speciālistiem atbilstīgi savai kompetencei un pieejamiem resursiem novērtēt noteiktus riskus un izstrādāt riska pārvaldības plānu.

Latvijā vērojama prakse, ka starpinstitūciju sanāksmes dzimumnoziedzumos cietušo bērnu gadījumu risināšanai tiek īstenotas katrā pašvaldībā atšķirīgi, pamatojoties uz spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem (piemēram, MK noteikumiem Nr. 545 „Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā”).^[132] Šobrīd Latvijā mēģina ieviest vienotu starpinstitūciju sadarbības modeli dzimumnoziedzumos cietušo bērnu gadījumu risināšanā, kas tiek dēvēts par „Bērnu māju”. Latvijā šobrīd liela uzmanība tiek pievērsta tieši dzimumnoziedzumos cietušo bērnu jautājumu risināšanai, nepievērojot pienācīgu uzmanību bērniem, kuri cietuši no citiem vardarbības veidiem. Pasaules praksē tomēr starpinstitūciju sadarbības modelis „Bērnu māja” ir paredzēts no dažādiem vardarbības veidiem cietušo bērnu gadījumu risināšanai. Ieviešot Latvijā starpinstitūciju sadarbības modeli „Bērnu māja”, būtiski ir izvērtēt konkrētā modeļa piemērotību Latvijas situācijai, pamatojoties uz Latvijā spēkā esošo normatīvo aktu un esošās situācijas (piemēram, pakalpojumu) padziļinātu analīzi.

Latvijā šobrīd veiksmīgi darbojas starpinstitūciju sadarbība sabiedrības aizsardzības nodrošināšanai MAPP, kas pielāgota Latvijā spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem un situācijai un paredzēta darbam ar personām, kuras notiesātas par dzimumnoziedzumu izdarīšanu. Savukārt šobrīd Latvijā trūkst vienotas un kompleksas pieejas darbā ar dzimumnoziedzumos cietušajiem vai personām, kurām ir risks kļūt par dzimumnoziedzumos cietušajiem. Tādēļ ieteicams izveidot vienotu pieeju darbā ar dzimumnoziedzumos cietušajām personām, kas ietvertu kompleksu un dažādu pakalpojumu kopumu, kas orientēts uz atbalstu cietušajām personām un atkārtotas viktimizācijas mazināšanu.

► 5. Noziegumi pret īpašumu

Noziegumi pret īpašumu ir viens no izplatītākajiem noziedzīgajiem nodarījumiem ne tikai Latvijā, bet arī pasaulē. 2017. gadā Latvijā reģistrēti 27 068 noziedzīgi nodarījumi pret īpašumu, kas ir 61,17 % no visiem 2017. gadā reģistrētajiem 44 250 noziedzīgajiem nodarījumiem. [104]

Apskatot noziegumu pret īpašumu struktūru, redzams, ka 91,89 % no visiem noziegumiem pret īpašumu veido zādzības (KL 175. pants – 32,77 %), zādzība, krāpšana vai piesavināšanās nelielā apmērā (KL 180. pants – 42,43 %) un mantas tīša iznīcināšana un bojāšana (KL 185. pants – 16,69 %).

Lai gan pēdējās desmitgadēs atsevišķi noziegumi pret īpašumu ir būtiski samazinājušies, piemēram, zādzības no mājokļiem vai transportlīdzekļiem, noziegumi pret īpašumu vēl aizvien ir izplatītākais nozieguma veids. [107] Turklāt reģistrēto noziegumu skaits uz 100 000 iedzīvotāju būtiski atšķiras starp valstīm. Piemēram, Dānijā, Beļģijā, Nīderlandē, Zviedrijā, Francijā un Itālijā 2016. gadā tika reģistrētas vairāk nekā 300 zādzības no dzīvokļiem, bet Somijā, Lietuvā, Latvijā, Rumānijā, Slovēnijā un Polijā 2016. gadā tika reģistrēts mazāk par 100 zādzībām no dzīvokļiem uz 100 000 iedzīvotāju. [105]

Atbilde šādai atšķirībai ir meklējama gan sociālajos faktoros (iedzīvotāju struktūra, noziedznieku skaits u.c.), gan ekonomiskajos aspektos (objektu pieejamība u.c.), gan vides faktoros (objektu realizācijas iespējas u.c.), gan arī latentās noziedzības līmeni katrā no valstīm. 2017. gadā Valsts policijas pasūtītajā socioloģiskajā aptaujā tika apzināts latentās noziedzības līmenis Latvijā. Ja bija notikusi zādzība no mājokļa, 82 % cietušo vērsās Valsts policijā, ja bija notikusi zādzība no transportlīdzekļa – 74 % cietušo par zādzības faktu ziņoja policijai, bet velosipēda zādzības gadījumā jau 71 % cietušo informēja policiju. Samērā augsts latentuma līmenis ir kabatzādzību gadījumā – tikai 39 % cietušo par iespējamo zādzības faktu informēja policiju. [10]

Papildinformāciju par riskiem, kuri pastāv personas īpašumam, var meklēt, aplūkojot ne tikai oficiāli reģistrēto noziegumu statistiku, bet arī statistiku par notiesātajām personām. Ieslodzījuma vietu pārvaldes statistika par ieslodzītajiem parāda, ka 2017. gada 31. decembrī ieslodzījuma vietās atradās 3765 ieslodzītie. No šiem ieslodzītajiem 64,27 % (2420) bija notiesāti par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu pret īpašumu. Savukārt no visiem notiesātajiem 56,33 % notiesāto ieslodzījumā atradās jau otro reizi vai vairāk. [106]

5.1. Atkārtoti noziegumi pret īpašumu

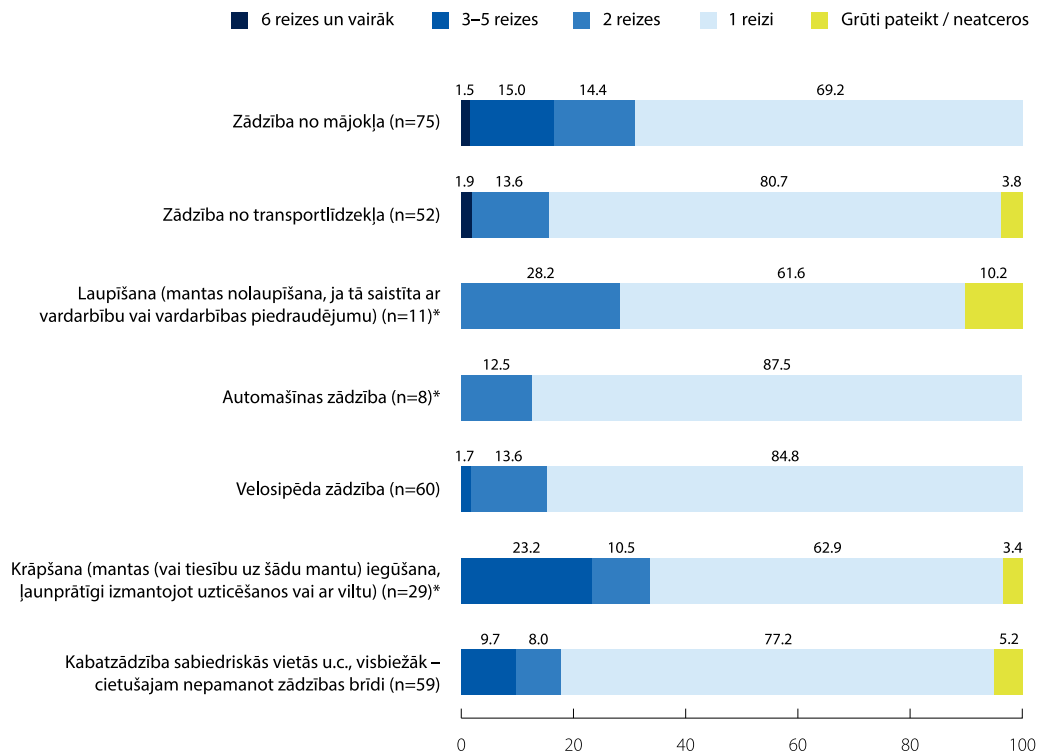
Eksperti, veicot atkārtotas viktimizācijas izplatības izpēti, ir konstatējuši, ka atkārtotas viktimizācijas izplatība atšķiras starp dažādiem likumpārkāpumu veidiem. Piemēram, starptautiski veiktās viktimizācijas aptaujas parāda, ka atkārtota viktimizācija ir vairāk izplatīta vardarbīgos nodarījumos, nevis noziegumos, kas vērsti pret īpašumu. [9] Tomēr dažādās valstīs pastāv vēra ņemamas atšķirības nozieguma pret īpašumu atkārtotības līmeni. Tas varētu liecināt par to, ka tieši noziegumos pret īpašumu būtiski svarīgi ir vides faktori (teritorijas un objektu nepieejamība, sarežģīta vai riskanta nozagto mantu realizēšana u.c.), nevis sociālie faktori. Veiktajos noziedzības pētījumos ir secināts, ka 1 % cilvēku cieš 59 % noziegumu, kas vērsti pret personu, savukārt 2 % cilvēku cieš 41 % noziegumu pret īpašumu. [108] Kanādā veiktais pētījums par zādzībām no dzīvokļiem parādīja, ka atkārtotas viktimizācijas risks ir augstāks īsu laiku pēc pirmās zādzības un atkārtotas zādzības risks ar laiku samazinās. [109] ASV veiktais pētījums atklāja, ka atkārtotas dzīvokļa zādzības risks gada laikā pēc pirmās zādzības svārstās no 33 % līdz 38 %. [111] Savukārt Kanādā veiktais pētījums parādīja, ka gada laikā pēc pirmās zādzības atkārtoti zādzība tika veikta 20 % gadījumos. [110]

Noziedzības izplatība nav vienmērīgi izkliedēta, bet gan koncentrējas noteiktās teritorijās un skar ierobežotu loku cilvēku. [112; 113] Piemēram, atsevišķos veikalos, bāros, degvielas uzpildes stacijās notiek vairāk noziegumu nekā citos līdzīgos objektos. Veiktie pētījumi par noziedzības koncentrēšanos noteiktos objektos ir parādījuši, ka aptuveni 20 % bāru notiek vismaz 60 % visu bāros reģistrēto noziegumu. Līdzīgi ir arī ar zādzībām no tirdzniecības vietām u.c. objektiem. [114] Tādējādi, ja, apzinoties riska faktoros, būtu savlaicīgi iespējams identificēt tās personas vai objektus, kuriem pastāv visaugstākais risks, tad preventīvās darbības noziegumu novēršanai būtu daudz efektīvākas.

Ari Latvijā veiktais atkārtotas viktimizācijas pētījums (2017. gadā) parādīja, ka ir vairāki noziegumi pret īpašumu, kuros personas savas dzīves laikā ir cietušas atkārtoti (sk. 8. attēlu), piemēram, zādzībās no mājokļa 30,8 % respondentu savas dzīves laikā bija cietuši vairāk par vienu reizi (14,4 % respondentu bija cietuši divas reizes, 15 % – trīs līdz piecas reizes, bet 1,5 % bija cietuši vairāk nekā sešas reizes). Savukārt zādzībās no transportlīdzekļa 15,5 % respondentu atzina, ka savas dzīves laikā ir cietuši vairāk par vienu reizi. Turklāt šie dati parāda tikai atkārtotu viktimizāciju pret vienu un to pašu personu, nevis noziegumu, kurš veikts pret citu personu, bet tajā paša teritorijā vai tās tuvumā (riskā teritorijā, karstie punkti).

8. attēls. Atkārtotas viktimizācijas līmenis Latvijā dažādos nodarījumos

„Atceroties nodarījumu, kurā Jūs cietāt, lūdzu, pastāstiet, cik reizi Jūs savas dzīves laikā esat cietis no šāda nodarījuma”

Bāzes: respondenti, kuri pēdējo trīs gadu laikā ir cietuši no atsevišķa nodarījuma

*Respondentu bāze ir nepietiekama secinājumu izdarīšanai

Papildus iepriekšminētajai aptaujai Valsts policija 2018. gadā analizēja vietas, kuras pakļautas atkārtotiem likumpārkāpumiem, un konstatēja, ka ir identificējamās konkrētas teritorijas, kurās ir paaugstināts viktimizācijas risks. Veiktā datu analīze par Valsts policijā reģistrētajiem notikumiem 2016. un 2017. gadā parādīja, ka atkarībā no likumpārkāpuma veida veidojas izteiktākas vai mazāk izteiktas riska teritorijas. Piemēram, visizteiktāk riska teritorijas veidojas zādzībās no dzīvokļiem un zādzībās no transportlīdzekļiem, savukārt mazāk izteikti – zādzībās no privātmājām.

Pētījumi par noziedzības dinamiku parāda, ka noziedzībā ir labi saredzamas tendences / likumsakarības, kas tādējādi to padara par prognozējamu, t.i., noziedzīgi nodarījumi lielā daļā gadījumu nav ģeogrāfiski izkliedēti, bet gan koncentrējas ierobežota lieluma teritorijā, veidojot karstos punktus. [115]

Papildus veiktie pētījumi ir parādījuši, ka tajās vietās, kurās koncentrējas noziegumi, noziedzība ir aktuāla ilgākā laika posmā, tātad šajā vidē ir noteikti riska faktori, kas to padara pievilcīgu vai ērtu nozieguma izdarīšanai.

Noziedzību ietekmē gan sociālie, gan ekonomiskie, gan arī vides faktori. Sociālās dezorganizācijas teorijā uzsvērts, ka nabadzība, etniskā daudzveidība un iedzīvotāju mobilitāte ir trīs noziedzību ietekmējoši faktori, kuri veicina noziedzības rašanos tādēļ, ka palielinās sociālā dezorganizācija. Pētījumos par noziedzību šie faktori tika papildināti ar apdzīvotības blīvumu, urbanizācijas līmeni u.c. faktoriem. Dažādu faktoru kriminoloģiska izpēte notiek regulāri, un tiek gūtas aizvien jaunas atziņas, piemēram, apstiprinās fakts, ka sociālo faktoru ietekme ir lielāka uz ekonomiskajiem, nevis vardarbīga rakstura noziegumiem [116], savukārt ielu tīklojumam pamatā ir ietekme uz noziegumiem pret īpašumu, nevis noziegumiem pret personu. Tāpat pētījumos ir secināts, ka noziedzība ir augstāka tajās teritorijās, kuras ir vairāk pieejamas un tās izmanto liels cilvēku skaits. [117] Pētnieki ir konstatējuši, ka ceļa bloķēšana un satiksmes slēgšana ir pietiekami efektīvs preventīvs rīks, kas samazina noziegumus, jo tiek samazināta pieejamība.

Tā kā noziegumi pret īpašumiem lielā daļā gadījumu koncentrējas, veidojot riska teritorijas vai konkrētus riska objektus ar augstu atkārtotības risku, tad noziedzības apkarošanas un novēršanas profesionāļiem jo īpaša uzmanība jāpievērš tai informācijai, kas attiecas uz cietušo iepriekšējo viktimizāciju. Tas ļauj savlaicīgi identificēt iespējamās riska teritorijas, kurās var notikt noziegums pret kādu no šajā teritorijā esošajiem īpašumiem. Šo fenomenu sauc par tuvumā atkārtotu viktimizāciju (*Near repeat victimization*). Tuvumā atkārtots noziegums ir attiecināms uz līdzīga veida objektiem, piemēram, transportlīdzekļiem, kā arī noziedzības ģeogrāfiskā koncentrēšanās karstajos punktos lielākoties notiek šī tuvumā atkārtota nozieguma dēļ. [118]

Īpaši attiecībā uz noziegumiem pret īpašumu pētnieki ir secinājuši, ka atkārtotas viktimizācijas risks pieaug ne tikai jau cietušajai personai, bet arī tuvumā esošajiem īpašumiem. [119] Skotijā veiktā pētījumā konstatēts, ka 30 % gadījumu zādzības no mājokļa, kuras notika uz vienas ielas, tika veiktas sešu numuru rādiusā no pirmatnējās zādzības. [120] Papildus tika secināts, ka 80 % zādzību notika vienā un tajā pašā ielas pusē.

Balstoties uz faktu, ka noziegumos pret īpašumu ir saskatāmas noteiktas likumsakarības, liela uzmanība tiek pievērsta tieši apkārtējās vides / teritorijas faktoru savstarpējai sakarībai ar noziedzību. Sākot ar 20. gadsimta 70. gadiem, noziedzības novēršana, izmantojot vides plānošanu (CPTED), tiek īpaši akcentēta, jo tiek pieņemts, ka atbilstoši izveidota fiziskā vide / infrastruktūra var būtiski samazināt gan bailes no noziedzības, gan arī pašus noziegumus. [121]

5.2. Riska faktori noziegumos pret īpašumu

Teorijās, kuras skaidro noziedzības iemeslus un padziļināti analizē tieši noziegumus pret īpašumu, uzsvērts, ka noteiktas teritorijas ir ievainojamākas vai tajās ir vieglāk izdarīt noziegumu nekā citās teritorijās. Tas pamatā ir saistīts ar vides faktoriem. Piemēram, iedzīvotāji, kuri dzīvo pilsētas centrā vai lielajos dzīvojamajos masīvos un viņu īpašuma struktūra neļauj redzēt kaimiņus, ir vairāk pakļauti nozieguma riskam. Tāpat arī, piemēram, ja konkrētajā apkaimē ir liels skaits transportlīdzekļu, vairāk nepilngadīgo un senioru, vairāk ires dzīvokļu, šīs teritorijas iedzīvotāji ir lielākā mērā pakļauti atkārtotas viktimizācijas riskam. [122]

Kopš noziedzības pētnieki ir identificējuši, ka pastāv tuvumā atkārtotu noziegumu fenomens, viņi ir centušies izveidot risku faktoru kopumu, kas ļautu prognozēt vai identificēt augsta riska teritorijas. Papildus veiktajos pētījumos tika atklāts, ka atkārtotas viktimizācijas risks ir augstāks ļoti ierobežotas platības teritorijās (karstie punkti) un īsā laika posmā. [123]

Raugoties no noziedzīgu nodarījumu pret īpašumu perspektīvas, vislielākais atkārtota nozieguma (atkārtotas viktimizācijas) risks pēc nozieguma izdarīšanas ir tieši tajās teritorijās, kuras veido problēmzonas (karstos punktus), kā arī apkaimē ar specifisku apbūvi, piemēram, lielu skaitu rindu māju, salīdzinot, piemēram, ar nodalītām atsevišķām savrupmājām.

Lai gan noziedzīgos nodarījumos pret īpašumu liela daļa riska faktoru saistās tieši ar vides riska faktoriem, tomēr, izvērtējot noziedzības risku attiecībā uz īpašuma drošības jautājumiem, svarīgi ir neaizmirst arī pārējos noziedzības trijstūra aspektus, t.i., gan ar likumpārkāpējiem saistītos riskus, gan arī ar cietušo saistītos riskus. Īpaši svarīgi tas ir preventīvās intervences plānošanas stadijā.

23. tabula. Galvenie riska faktori noziedzīgos nodarījumos pret īpašumu [124]

Ar likumpārkāpēju saistītie riska faktori	Ar cietušo vai objektu saistītie riska faktori	Ar vidi saistītie riska faktori
<ul style="list-style-type: none"> Likumpārkāpēju klātbūtne un koncentrācija (skaits) Objekta fiziska un psiholoģiska pieejamība (likumpārkāpēja vērtējumā) un iespējamo bēgšanas ceļu esamība 	<ul style="list-style-type: none"> Cietušo spēja nepieļaut noziegumu (apgaisojums, novērošana) Objekta kā mērķa pievilcība Mērķa fiziska pieejamība Cietušā iespējas izvairīties / izbēgt no likumpārkāpuma 	<p>Vides aizsargfaktoros nodrošina gan policija, gan iedzīvotāji, veicot uzraudzību / darbojoties kā uzraugi.</p> <ul style="list-style-type: none"> Uzraugu klātbūtne un skaits, spēja veikt uzraudzību un kontroli Uzraugu spēja fiziski nodrošināt redzamību (apgaisojums, redzamības leņķi, videonovērošana u.c.) Uzraugu fiziskās un psiholoģiskās spējas reaģēt Uzraugu reaģēšanas laiks

Kopumā apskatot noziegumu pret īpašumu riska faktoros, jāsecina, ka tos iespējams iedalīt divās grupās: riska faktori, kuri saistīti ar konkrētiem objektiem (vietas faktori), piemēram, sabiedriskā transporta pieturvietas, mācību iestādes, spēļu zāles, bāri u.c., un riska faktori, kuri saistīti ar apkārtējo vidi (vides faktori) un tās funkcionēšanu daudz plašākā mērogā. Turklāt pēdējie ietekmē arī konkrētu objektu riska faktoros, tos pastiprinot vai, gluži otrādi, vājinot.

Vietas faktori

Noziedzības pētnieki un eksperti ir vienprātīgi, ka atsevišķas situācijas un vietas ir izdevīgākas, lai tajās veiktu noziegumu. Piemēram, izolētas vietas, jo tajās noziedzniekam ir mazāk risku, kā arī cietušajam mazāk iespēju izvairīties no noziedznieka. Riska līmenis var atšķirties atkarībā no diennakts laika, nedēļas dienas u.c. faktoriem. Tomēr atsevišķas vietas ir uzskatāmas par augstāka riska vietām, jo tajās ir specifiski objekti vai tajās notiek specifiskas aktivitātes, kuras sniedz noziedzniekam potenciāli lielāku ieguvumu vai noziegumu ir vieglāk izdarīt. Piemēram, bankomāti, kuru tuvumā ir iespējams noskatīt potenciālo upuri, sabiedriskais transports kabatzādzību veikšanai u.c. Tomēr, domājot par riska faktoriem, jāņem vērā, ka tie nav konkrētu drošības problēmu cēlonis, bet gan fenomens, kas palielina noteiktu drošības problēmu riskus. Riska faktoros nepieciešams aplūkot no trīs perspektīvām, t.i., kopējā konteksta faktoriem, personas individuālajiem faktoriem un specifiskiem vides faktoriem. [125]

Kopējā konteksta faktori: augsta cilvēku koncentrācija, vāja sociālā saikne starp iedzīvotājiem, zems sociāli ekonomiskais statuss, t.i., apkaimē liels skaits iedzīvotāju ar zemiem un ļoti zemiem ienākumiem un sociālo statusu, liels skaits alkohola tirdzniecības vietu, noziegumiem īpaši pakļautas teritorijas u.c.

Individuālie faktori: dzimums, t.i., liels skaits vīriešu, liels skaits jaunu cilvēku (jaunāki par 25 gadiem), iepriekšēja viktimizācija, zems izglītības līmenis, nestrādājošas personas un personas ar zemiem ienākumiem u.c.

Specifiski vides faktori: specifiskas vietas, kurās uzturas liels skaits svešinieku (pieaug nozieguma izdarīšanas iespējas), nakts izklaides vietas, degvielas uzpildes stacijas vai citas nakts tirdzniecības vietas, publiskie parki, sabiedriskā transporta pieturvietas u.c.

Lai izprastu un novērstu noziegumus, tie ir jāskata paplašināti, ņemot vērā visus minētos faktoros, tomēr ir iespējams identificēt arī konkrētiem objektiem raksturīgos riska faktoros, kas ietekmē to, kādu noziegumu konkrētajā vidē ir iespējams veikt – tātad atšķirīgiem noziegumiem pret īpašumu ir arī atšķirīgi vietas riska faktori, kuri būtu jāņem vērā. Taču šos faktoros vajag interpretēt piesardzīgi, jo tie nav pielāgojami kā matemātiska formula. [126]

Tālāk tabulā ir parādīti vietas riska faktori, kurus ir lietderīgi ņemt vērā, apzinot tās vietas, kuras iespēju robežās pieļauj (tādējādi arī prognozē) katru no minētajiem noziegumiem (sk. 24. tabulu).

24. tabula. *Dažādu noziegumu pret īpašumu vietas riska faktori* [125]

	Autozādzības	Zādzības no dzīvokļiem	Laupīšanas	Velosipēdu zādzības	Zādzības no transportlīdzekļiem	Zādzības no privātmājām	Kabatzādzības
Objektu kopējā koncentrācija teritorijā	x			x	x		
Riska objektu īpatsvars teritorijā	x				x		
Īpašuma vērtība	x						
Lombardu tuvums, dažādu objektu uzpirkšana u.c.		x					
Sabiedriskā transporta pieturvietu tuvums		x	x				x
Sabiedriskais transports un citas lielas pulcēšanās vietas							x
Bāru un citu nakts izklaides vietu tuvums	x		x				
Naudas izņemšanas vietu tuvums	x		x				
Atpūtas un ātrās ēdināšanas vietu tuvums			x				
Nošķirts objekts, atrodas nomalē				x	x	x	

Tomēr jāuzsver, ka dažādos literatūras avotos un veiktajos pētījumos par noziegumiem pret īpašumu ir ļoti pretrunīgi vērtēti dažādie vietas riska faktori. Tas skaidrojams ar iepriekšminēto vietas, individuālo un kopējā konteksta faktoru savstarpējo mijiedarbību, t.i., jebkura izklaides vieta vai sabiedriskā transporta pieturvietas pati par sevi nav uzskatāma par augsta riska vietu, bet gan noteiktu apstākļu rezultātā kāda no transportlīdzekļu pieturvietām vai izklaides vietām var kļūt par augsta riska vietu, respektīvi, ja šīm vietām jau ir klātesoši riski kādai no noziedzības trijstūra dimensijām. Piemēram, bāru tuvumā ir neizgaismots parks, kuram nakts laikā dodas cauri iereibušas personas. Šādā gadījumā ir pieejams gan maksimāli neaizsargāts potenciālais cietušais, gan arī ir vieta, kurā ērti veikt noziegumu. Ja šos riska faktorus papildina motivēts laupītājs, tad nozieguma izdarīšana ir ar augstu iespējamības risku.

Vides faktori

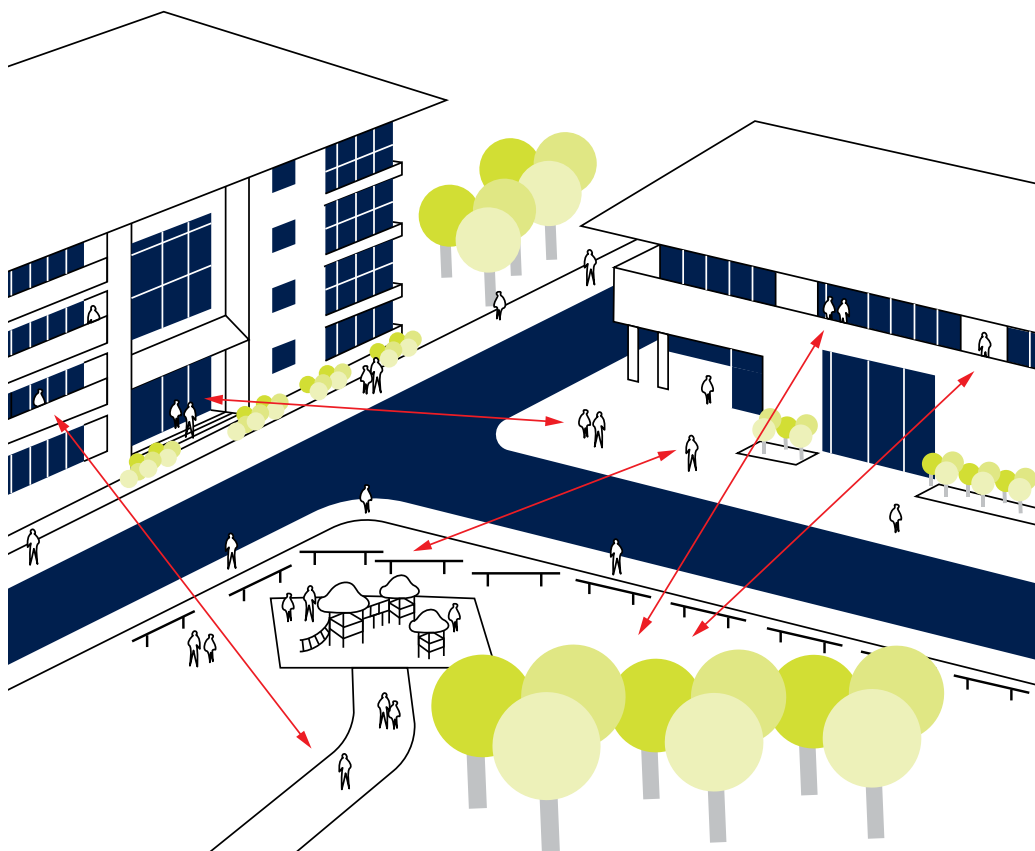
Arvien vairāk vides plānošanai attīstoties arī kā noziedzības novēršanas praksei, lielāka uzmanība tiek pievērsta tiem vides faktoriem, kuri ietekmē drošu dzīves vidi. Turklāt atsevišķās valstīs šie drošas vides faktori ir ne tikai noziedzības pētnieku vai policijas interešu sfēra, bet tie teritorijas attīstības standartos tiek iekļauti kā obligātas prasības.

Drošas vides kritēriji, attīstoties praksei, laika gaitā arī ir evolucionējuši, tomēr pamatā ir pieci drošas vides riska kritēriji, kuri ne tikai papildina viens otru, bet daļēji arī pārklājas. [127]

Vāja dabiskā uzraudzība. Dabiskā uzraudzība ir viens no drošības būtiskākajiem kritērijiem. Dabiskā uzraudzība nozīmē, ka cilvēkiem, kuri uzturas konkrētajā teritorijā, ir iespēja veikt arī vizuālu kontroli pār teritorijā notiekošajām aktivitātēm.

Lai novērstu drošības riskus, palielinot dabiskās uzraudzības lomu, ir svarīgi iekļaut divus aspektus, t.i., cilvēkiem no ēkām ir labi jāpārredz publiskā teritorija, autonomvietnes, bērnu rotaļlaukumi un cilvēkiem, kuri šo teritoriju izmanto, arī ir jābūt labai redzamībai attiecībā uz šo pašu teritoriju.

9. attēls. Dabiskās uzraudzības piemērs

Teritorija jāveido tā, lai tā ir pārredzama un ļauj novērot notiekošo uz ielas. Jāpārredz vietas, kuras tiks izmantotas nakts laikā, un tur jānodrošina atbilstošs apgaismojums. Jāizvairās no slēgtu vai izolētu vietu izveides. Papildus jānodrošina vieta dažādu aktivitāšu organizēšanai uz ielas, lai veicinātu teritorijas sociālu izmantošanu, cilvēku plūsmu, veidotu piederību (mazs tirgus, mākslas instalācijas, bērnu rotaļlaukums u.c.).

Uzraudzība plašākā nozīmē ietver ne tikai dabisko uzraudzību, bet arī formālo uzraudzību (policijas kontroli), kā arī daļēji formālo uzraudzību (mājas pārziņa, apsaimniekotāju, dežurantu kontroli). Liela nozīme ir arī tehniskajai uzraudzībai (videonovērošanas kamerām un citiem elektroniskās kontroles līdzekļiem). Pie tehniskās uzraudzības pieskaitāms arī apgaismojums, ja tas darbojas efektīvi, t.i., apgaismojums ir vienmērīgi izkliedēts un neveido spilgtu gaismas staru kūli, blakus kuram ir izteikta tumsa.

Lai uzraudzību varētu uzskatīt par efektīvu vides risku samazināšanas instrumentu, arī pašiem cilvēkiem ir jābūt gataviem reaģēt uz novērotajiem draudiem. Lai cilvēki reaģētu uz novērotajiem draudiem, būtiski svarīga ir viņu piederības sajūta konkrētajai teritorijai. Jo vairāk cilvēks uzskatīs, ka šī ir viņa teritorija, jo vairāk viņš pazīs kaimiņus (veidos sociālas saites) un būs ieinteresēts teritorijas labklājībā (investēs drošībā), jo vairāk arī cilvēks būs gatavs reaģēt.

Valsts policijas 2016. un 2017. gadā veiktā detalizētā vides izpēte, analizējot tajā laika posmā reģistrēto zādzību notikuma vietas Jelgavas iecirknī, ļāva izdarīt vairākus secinājumus par riskiem, kas saistīti ar uzraudzības faktoriem (sk. 25. tabulu).

25. tabula. Uzraudzības faktoru novērtējums zādzību no īpašumiem gadījumos

Daudzdzīvokļu ēku rajoni	Privātmāju rajoni
<ul style="list-style-type: none"> • Nevienai ēkai nav videonovērošanas • 62 % gadījumu apzagti dzīvokļi, kas atrodas ēkas pēdējos divos stāvos • 27 % cilvēku plūsma ir maza vai tās praktiski nav, 55 % plūsma ir vidēja • 55 % gadījumu notikumu laiks ir no plkst. 10.00 līdz 19.00 • 68 % labvēlīgi apstākļi dabiskās uzraudzības izveidei 	<ul style="list-style-type: none"> • 89 % cilvēku plūsma ir maza vai tās praktiski nav • 50 % ir labvēlīgi apstākļi dabiskās uzraudzības izveidei

Viens no uzraudzības svarīgākajiem principiem ir redzamība, t.i., teritorijai jābūt labi pārredzamai, tajā vajadzētu izvairīties no „aklajām zonām” (stūriem, ielokiem, ko nevar pārredzēt un kas noziedzniekam fiziski sniedz iespēju darboties, bet iedzīvotājiem var radīt psiholoģisku nedrošības sajūtu). Kā piemēru var minēt pazemes gājēju tuneļus, gājēju celiņus, kas ir „iespiesti” starp ēkām un kuros atrodies nav iespējams novirzīties no maršruta.

No redzamības aspekta izvērtējot iežogojumu un apstādījumus, būtiski, lai šiem objektiem var netraucēti redzēt pāri. Vēlams, lai apstādījumu augstums nepārsniedz 1,2 m. Ir jāizvērtē arī koku lapotņu augstums. Lai netiktu apgrūtināta redzamība, pie mājām augošo koku lapotnei vajadzētu sniegties vismaz 2,5 m augstu, tādējādi nodrošinot iespēju no logiem brīvi pārredzēt to, kas notiek uz ielas.

Neesoša piekļuves kontrole. Piekļuve saistāma ar potenciālā noziedznieka iespēju iekļūt teritorijā un izkļūt no tās. Tā attiecas arī uz citiem cilvēkiem, kuri izmanto konkrēto teritoriju, t.i., šiem cilvēkiem ir jāsaprot, kur viņi ir, kur viņiem ir jādodas un kur nav vēlams atrasties.

Piekļuves kontrole ietver fiziskas barjeras – durvis, sētas, apstādījumus un citus fiziskus objektus, kā arī psiholoģiskas barjeras, lai atturētu nepiederošas personas no atrašanās noteiktā vietā, ja vien tām nav iemesla tur atrasties.

10. attēls. *Piekļuves kontroles piemērs*

Būtu jānodrošina, ka ienākšanai konkrētā objektā iespējams izmantot tikai vienu skaidri noteiktu ieejas punktu. Vēlams izveidot dažādus šķēršļus, lai nodrošinātu cilvēku plūsmu noteiktos virzienos (gan iekštelpā, gan ārtelpā). Veidojot apstādījumus, jāņem vērā arī to spēja apgrūtināt piekļuvi, piemēram, zemi krūmi, lieli un neaizklāti logi, krūmi pie sētas, kas apgrūtina pārkāpšanu. Ieejai pagalmā ir jābūt norobežotā teritorijā.

Pašā vienkāršākajā formā piekļuves kontroli sniedz durvis un logi, kas kalpo kā šķērslis, lai iekļūtu īpašumā. Piekļuves kontroles mērķis ir novērst potenciālā noziedznieka iespēju ne tikai iekļūt objektā, bet arī nepamanītam pazust, izmantojot dažādus atkāpšanās ceļus, tādējādi padarot gan iekļūšanu, gan izklūšanu no objekta vai teritorijas ne tikai fiziski apgrūtināšu, bet arī psiholoģiski sarežģītāku.

Valsts policijas 2016. un 2017. gadā veiktā detalizētā vides izpēte, analizējot tajā laika posmā reģistrēto zādzību notikuma vietas Jelgavas iecirknī, ļāva izdarīt vairākus secinājumus par riskiem, kas saistīti ar piekļuves kontroles faktoriem (sk. 26. tabulu).

26. tabula. *Piekļuves kontroles faktoru novērtējums zādzību no īpašumiem gadījumos*

Daudzdzīvokļu ēku rajoni	Privātmāju rajoni
<ul style="list-style-type: none"> • 93 % zādzību dzīvoklī iekļūts pa durvīm • 36 % durvis nav bijušas aizslēgtas • 91 % no notikuma vietas viegli aizbēgt • 75 % durvju kodi ir viegli uzminami vai to nav 	<ul style="list-style-type: none"> • 48 % zādzību mājā iekļūts pa durvīm • 41 % zādzību mājā iekļūts pa logu • 97 % privātmāju rajons ir brīvi caurstaigājams • 74 % svešiniekus nav iespējams identificēt • 91 % gadījumu nav apsardzes (norādes redzamā vietā, ka objekts tiek apsargāts) • 96 % nav suņa • 52 % no notikuma vietas viegli aizbēgt • 36 % apzagto privātmāju vērti nav bijuši aizvērti

Piekļuves kontroli nodrošināt uz ielām un vietās, kas ir pilnībā atvērtas publiskai izmantošanai, ir sarežģītāk. Tomēr, izmantojot psiholoģiskās barjeras, iespējams panākt līdzvērtīgu piekļuves kontroles efektu. Psiholoģiskās barjeras var būt zīmes, bruģētas tekstūras u.c., kas liek noprast, kam teritorijas izmantošana ir paredzēta. Savukārt pārējiem teritorijas uzraugiem tas ļauj identificēt personas, kuras šajā vidē neieder, piemēram, svešinieku vai riska situāciju ir vieglāk identificēt teritorijā, kur personu plūsma tiek organizēta pa noteiktiem koridoriem.

Teritorijas piederības noteikšanas problēmas. Teritorijas piederības sajūtas radīšana ir būtisks drošas vides funkcionēšanas faktors, jo cilvēkiem ir dabiski aizstāvēt teritoriju, kuru viņi uzskata par savu. Piederības sajūta rada īpašumtiesību sajūtu, kas palīdz cilvēkiem mobilizēties, reaģējot uz noteiktiem drošības riskiem.

Skaidra robeža starp privāto un publisko telpu tiek radīta, izmantojot fiziskus elementus, kā piemēram, žogu, seguma apstrādi, mākslas elementus, zīmes u.c. Tomēr, lai teritorijas likumiskajam izmantotājam būtu piederības sajūta, teritorijai ir jābūt ar ierobežotu piekļuvi, t.i., jebkuram svešiniekam, kurš ienāk un uzturas šajā teritorijā, ir jābūt ļoti identificējamam. Piemēram, lieli daudzdzīvokļu ēku rajoni, kuros ārtelpa ir pieejama ikvienam pilsētas iedzīvotājam, nespēj radīt teritorijas piederības sajūtu. Tas, savukārt, nemudina šīs teritorijas iedzīvotājus uzraudzīt savu dzīvojamo rajonu.

11. attēls. Teritorijas piederības piemērs

Teritorijā ir jāparedz vieta noteiktām sociālajām aktivitātēm, piemēram, bērnu rotaļlaukumiem u.c., kas nodrošina šīs aktivitātes izmantotāju klātesamību teritorijā. Ar dabiskiem vai mākslīgiem objektiem ir jāizveido skaidras robežas starp publisko telpu, privāto telpu un sociālo aktivitāšu telpu. Piemēram, bērnu rotaļlaukumam ir jābūt skaidri nodalītam no pārējās publiskās vides, un tiem nevajadzētu krustoties. Specifiskām aktivitātēm paredzētās teritorijas vai privātās teritorijas nošķiršana no publiski izmantojamās telpas rada teritorijas piederības sajūtu.

Valsts policijas 2016. un 2017. gadā veiktā detalizētā vides izpēte, analizējot tajā laikā reģistrēto zādzību notikuma vietas Jelgavas iecirknī, ļāva izdarīt vairākus secinājumus par riskiem, kas saistīti ar piekļuves kontroles faktoriem (sk. 27. tabulu).

27. tabula. *Piekļuves kontroles faktoru novērtējums zādzību no īpašumiem gadījumos*

Daudzdzīvokļu ēku rajoni	Privātmāju rajoni
<ul style="list-style-type: none"> 96 % nav piederības zonas, svešinieks nav identificējams 	<ul style="list-style-type: none"> 74 % svešinieku nav iespējams identificēt 97 % privātmāju rajons ir brīvi caurstaigājams

Neotiek teritorijas uzturēšana. Teritorijā esošo infrastruktūras objektu uzturēšana ir svarīgs faktors, kurš pastarpināti ietekmē drošību, t.i., ja teritorija izskatās nekopta, tajā atrodas liels skaits salauztu objektu u.tml., tad šāda vide ne tikai palielina iedzīvotāju nedrošību, bet arī raida signālu, ka par šo vidi neviens nerūpējas. Tas, savukārt, atbilstoši veiktajiem pētījumiem paaugstina noziedzības risku šajā teritorijā. Teritorija ar vandalisma pazīmēm veicina jaunu nodarījumu rašanos – teritorijā pieaugot grafiti zīmējumiem vai pamesto un nolaisto ēku skaitam, regulāri parādās atkārtoti bojājumi. To skaitam šajā teritorijā būs tendence palielināties, līdz beigās šī situācija negatīvi ietekmēs noziedzības līmeni šajā teritorijā.

12. attēls. Teritorijas uzturēšanas piemērs

Veidojot publisko ārtelpu un infrastruktūras elementus (solus u.c.), tiem ir jābūt no izturīga, grūti salaužama materiāla, lai pēc iespējas samazinātu gan to bojāšanas iespējas, gan arī ilgtermiņa uzturēšanas izmaksas. Teritorijas degradācijas pazīmes, kā, piemēram, neatbilstoši grafi, izdemolētas ēkas, pamesti un izdemolēti transportlīdzekļi u.c. īpašuma bojāšanas pēdas, ir jālikvidē iespējami ātri.

Valsts policijas 2016. un 2017. gadā veiktā detalizētā vides izpēte, analizējot tajā laika posmā reģistrēto zādzību notikuma vietas Jelgavas iecirknī, ļāva izdarīt secinājumus par riskiem, kas saistīti ar teritorijas uzturēšanas faktoriem (sk. 28. tabulu).

28. tabula. Teritorijas uzturēšanas faktoru novērtējums zādzību no īpašumiem gadījumos

Daudzdzīvokļu ēku rajoni	Privātmāju rajoni
<ul style="list-style-type: none"> Līdz 30 % teritoriju esošajos objektos ir saskatāmas vandalisma vai vājas uzturēšanas pazīmes	<ul style="list-style-type: none"> Līdz 10 % teritoriju esošajos objektos ir saskatāmas vandalisma vai vājas uzturēšanas pazīmes

Neatbilstošas vai neesošas sociālās aktivitātes. Lai teritorijā samazinātu drošības riskus, būtiski ir nodrošināt tajā arī atbilstošas drošas sociālās aktivitātes, kas veicina publisko telpu izmantošanu. [128] Viena no galvenajām nostādnēm – drošas sociālās aktivitātes teritorijā piesaista jaunus cilvēkus, kuri, savukārt, šādā veidā pilda arī citus drošības kritērijus (kā, piemēram, nodrošina dabisko uzraudzību u.c.).

Tādēļ būtiski, lai teritorijā paredzētās sociālās aktivitātes nav savstarpēji konfliktējošas, piemēram, dzīvojamajos rajonos netiek izveidotas spēļu zāles un bāri, kas izraisa šo teritoriju funkcionālas pretrunas, t.i., vidē, kas primāri ir paredzēta dzīvošanai, tiek radīts objekts, kurš piesaista cilvēkus nakts izklaidēm. Līdzīgi ir arī ar dažādu tirdzniecības vietu ierīkošanu daudzdzīvokļu ēku dzīvojamajā zonā, jo tas piesaista lielu skaitu šai teritorijai nepiederošu cilvēku. Tādējādi tiek apgrūtinātas konkrētās teritorijas cilvēku iespējas nodrošināt dabisko uzraudzību un kontroli pār savu dzīves telpu.

Drošas sociālās aktivitātes var būt gan pašu iedzīvotāju organizētas, kā, piemēram, ikgadējās talkas un ielas svētki, gan iepriekš plānotas, attīstot konkrētu teritoriju, piemēram, sporta laukumu vai bērnu rotaļlaukumu ierīkošana. Tādā veidā ir iespējams ietekmēt teritorijas izmantošanu, būtiski mainot tās funkcionēšanas nosacījumus un tādējādi ietekmējot arī drošības aspektus.

13. attēls. Teritorijas uzturēšanas piemērs

Neatbilstošas sociālās aktivitātes var būtiski palielināt drošības riskus noteiktās apkaimēs. Piemēram, daudzdzīvokļu ēku rajonā izveidojot iepirkšanās vietas, kuru darbības princips jau paredz daudzu teritorijai nepiederošu personu piesaistīšanu, tiek vājināta teritorijas piederības sajūta un samazinātas dabiskās uzraudzības iespējas, jo teritorijā vērojama pastāvīga svešinieku klātbūtne.

Valsts policijas 2016. un 2017. gadā veiktā detalizētā vides izpēte, analizējot tajā laika posmā reģistrēto zādzību notikuma vietas Jelgavas iecirknī, ļāva izdarīt vairākus secinājumus par riskiem, kas saistīti ar sociālās aktivitātes faktoriem (sk. 29. tabulu).

29. tabula. Sociālās aktivitātes faktoru novērtējums zādzību no ipašumiem gadījumos

Daudzdzīvokļu ēku rajoni	Privātmāju rajoni
<ul style="list-style-type: none"> • 27 % teritorijā cilvēku plūsma ir maza vai tās praktiski nav, 55 % plūsma ir vidēja • 98 % teritorijā ir saskatāma pretrunīga tās izmantošana– vērojamas dažādas savstarpēji konfliktējošas (no drošības viedokļa) sociālās aktivitātes	<ul style="list-style-type: none"> • 89 % teritorijā cilvēku plūsma ir maza vai tās praktiski nav • 15 % teritorijā ir saskatāma pretrunīga tās izmantošana– vērojamas dažādas savstarpēji konfliktējošas (no drošības viedokļa) sociālās aktivitātes

Pētījumos, kuros mēģina aprēķināt atkārtotas viktimizācijas un tuvumā atkārtotu noziegumu riska līmeni, pamatojoties uz ģeogrāfisko dimensiju, ir secināts, ka 200 m diametrs ap pirmatnējā nozieguma vietu ir augsta riska zona tuvāko divu mēnešu laikā. [54] Lielbritānijā veiktajā pētījumā par riska zonas ģeogrāfisko dimensiju tika secināts, ka pat 400 m diametrs ap pirmatnējā nozieguma vietu ir augsta riska zona tuvāko divu mēnešu laikā. [55]

Valsts policijas 2018. gadā veiktā datu analīze par Valsts policijā reģistrētajiem notikumiem 2016. un 2017. gadā parādīja, ka atkarībā no likumpārkāpuma veida ir teritorijas, kurās veidojas izteikti noziegumu riski. [11] Padziļināti tika pētīta reģistrēto notikumu ģeogrāfiskā izkliede visā Latvijas teritorijā. Tika secināts, ka no visām reģistrētajām zādzībām no dzīvokļiem 66 % notiek teritorijā ar 500 m diametru (sk. 30. tabulu), bet 17 % no tām koncentrējas teritorijā ar 200 m diametru.

Teritorijas ar 200 m diametru ir uzskatāmas par karstajiem punktiem. Vēl izteiktāka koncentrēšanās karstajos punktos ir zādzībās no transportlīdzekļiem, savukārt zādzības no privātmājām 75 % gadījumu ir izkliedētas un neveido ne izteiktas riska teritorijas, ne karstos punktus.

30. tabula. *Noziegumu pret īpašumu ģeogrāfiskā izkliede Latvijā 2016.–2017. gadā*

	200 m	500 m	Izkliede
Zādzības no privātmājām	9 %	14 %	75 %
Zādzības no dzīvokļiem	17 %	66 %	34 %
Zādzības no transportlīdzekļiem	27 %	39 %	61 %
Velosipēdu zādzības	11 %	31 %	69 %
Zādzības sabiedriskā vietā	33 %	56 %	44 %
Īpašuma bojāšana / atrašanās reibumā	30 %	63 %	37 %

Iegūtie dati palīdz izstrādāt efektīvāko intervences stratēģiju riska teritorijās, pamatā darbības koncentrējot tieši uz vides izmaiņu radīšanu, jo šajās teritorijās vienkopus ir vairāki riska faktori, kuri tās padara īpaši pieejamas likumpārkāpējiem.

31. tabula. *Riska faktoru noziegumos pret īpašumu kopsavilkums*

Vietas faktori

- Objektu kopējā koncentrācija teritorijā
- Riska objektu īpatsvars teritorijā
- Lombardu tuvums
- Sabiedriskā transporta pieturvietu tuvums
- Sabiedriskais transports un citas lielas pulcēšanās vietas
- Bāru un citu nakts izklaides vietu tuvums
- Naudas izņemšanas vietu tuvums
- Atpūtas un ātrās ēdināšanas vietu tuvums

Vides faktori

- Vāja dabiskā uzraudzība
- Neesoša piekļuves kontrole
- Teritorijas piederības noteikšanas problēmas
- Neesoša teritorijas uzturēšana
- Neatbilstošas vai neesošas sociālās aktivitātes
- Vāja sociālā funkcionēšana / aizsardzības spējas

5.3. Noziegumu pret īpašumu novēršana

Šajā nodaļā ir aplūkotas īpašuma noziegumu novēršanas iespējas, koncentrējoties uz situatīvās prevencijas metodēm. Lai novērstu noziegumu, ir nepieciešams ietekmēt un mainīt nozieguma izdarīšanas iespējas. Var minēt vismaz trīs iemeslus, kādēļ par prevencijas pamatvirzienu būtu nepieciešams noteikt tieši iespēju samazināšanas (situatīvās prevencijas) pieeju.

1. Uz noziedzīgu rīcību tendētas personas izdarīs vairāk noziegumu, ja būs vairāk iespēju to paveikt.
2. Noziedzības iespēju veiksmīga realizēšana motivē noziedzniekus veikt jaunus noziegumus, īpaši tajā vidē, kur to ir iespējams izdarīt.
3. Noziegumu izdarīšanas iespējas var motivēt izdarīt noziegumu arī tās personas, kuras pie citiem apstākļiem to nedarītu, t.i., pieaug noziegumi, kuri izdarīti, jo tajā brīdī bija tāda iespēja.

Protams, nedrīkst ignorēt noziedznieka motivāciju veikt noziegumu, tomēr lielu preventīvo darbu var paveikt, necenšoties mainīt noziedznieka motivāciju, taču to izdarīt ir ļoti sarežģīti.

Situatīvās prevencijas mērķis ir mainīt apstākļus / situāciju, lai novērstu noziegumu, jo, stiprinot objektu drošību kādā konkrētā teritorijā, noziedzniekam ir daudz grūtāk veikt zādzību u.c. Turklāt tas, ka nozieguma izdarīšana ir padarīta sarežģītāka, nekādā veidā neietekmē un nav saistīts ar noziedznieka spēju pieaugumu, t.i., noziedznieks vairumā gadījumu nav spējīgs apgūt jaunas prasmes, lai mainītu savu *modus operandi*, reaģējot uz veiktajiem drošības uzlabojumiem konkrētajā teritorijā. [129]

Būtiski ir apzināties, ka bieži vien par nozieguma upuri kļūst vienas un tās pašas personas vai vietas, kas arī ir atkārtota viktimizācija. Tādējādi var teikt, ka viens noziegums prognozē jau nākamo noziegumu, un tad jau var runāt par karstajiem punktiem. No preventīvā viedokļa būtiski ir identificēt, vai un kādā mērā noziegumi koncentrējas, lai saprastu, kāda veida preventīvās darbības būtu piemērojamas. Piemēram, ja persona atstāj savu velosipēdu drošā vietā, bet nepieslēgtu (un tas tiek nozags), turklāt šī persona jau iepriekš ir cietusi no līdzīga veida noziegumiem, tad šajā gadījumā vispiemērotākā preventīvā rīcība būs saistīta ar centieniem mainīt velosipēda īpašnieka paradumus / rīcību. Savukārt, ja persona ir atstājusi savu velosipēdu saslēgtu ar drošu slēdzeni, bet vietā, kur iepriekš ir bijušas zādzības, tātad, nedrošā vietā, tad vispiemērotākā preventīvā rīcība būs saistīta ar centieniem mainīt vides apstākļus. Tāpēc, plānojot preventīvās darbības, jāņem vērā gan personas, gan vides aspekti. Turklāt preventīvajām darbībām pēc iespējas būtu jāaptver abi aspekti – gan personas, gan vides izmaiņu aspekti, jo daļa ekspertu ir secinājuši, ka paļaušanās tikai uz preventīvās informācijas sniegšanu, personu informējot par riskiem un iespējām sevi pasargāt, nav efektīva preventīva intervence.

Attīstoties situatīvās prevencijas pieejai un noziedzības novēršanai, izmantojot vides plānošanas risinājumus, krietni vairāk ir palielinājusies arī pašvaldību loma noziedzības novēršanā, jo šīs noziedzības un nedrošo vietu riska zonas ne tikai tiešā veidā ietekmē pašvaldības iedzīvotājus, bet arī iespējamie situatīvie risinājumi nereti ir pašvaldības kompetences jautājums, piemēram, teritorijas plānojums, licenču izsniegšana noteiktai uzņēmējdarbībai noteiktā teritorijā, jaunu būvju un to projektu saskaņošana u.c. Līdzīgi arī policijas dienesti aizvien vairāk uzmanības sāk pievērst darbam tieši riska teritorijās, veicot problēmorientētu policijas darbu un izmantojot SARA metodi. [130] Turklāt, attīstoties noziedzības analīzes sistēmām, resp., tām kļūstot aizvien automatizētākām, krietni efektīvāk iespējams plānot ierobežoto preventīvo resursu izmantošanu.

Situatīvās prevencijas metodes

Situatīvā prevencija pamatojas trīs teorijās – racionālās izvēles teorijā, ierastās kārtības teorijā un nozieguma modeļa teorijā. Ierastās kārtības teorija piedāvā makroskatījumu par to, kā izmaiņas sabiedrības ierastajā kārtībā ietekmē noziedzīga nodarījuma notikšanas iespējamību. Nozieguma modeļa teorija piedāvā vidējā līmeņa skatījumu par to, kā pārkāpējs sastopas ar noziedzīga nodarījuma iespējām savos ikdienas maršrutos. Savukārt racionālās izvēles teorija sniedz mikrolīmeņa skatījumu, raugoties uz pārkāpēja lēmuma pieņemšanas procesu. Šīs teorijas tiek dēvētas arī par iespēju teorijām, jo tajās atspoguļojotie koncepti akcentē nozieguma veidošanās situatīvos faktorus. Kopumā tiek minētas 25 situatīvās prevencijas metodes, kas palīdz mazināt noziedzīga nodarījuma izdarīšanas iespējas.

32. tabula. 25 situatīvās prevencijas metodes [131]

Pūļu palielināšana	Risku palielināšana	Guvuma samazināšana	Provokāciju samazināšana	Attaisnojuma samazināšana
1. Mērķa „nocietināšana”	6. Uzraudzības palielināšana	11. Mērķa slēpšana	16. Frustrācijas un stresa samazināšana	21. Noteikumu ieviešana
2. Kontrolēta piekļuve	7. Dabiskās uzraudzības sekmēšana	12. Mērķa likvidēšana	17. Izvairīšanās no strīdiem	22. Noteikumu publicēšana
3. Izeju kontrole	8. Anonimitātes samazināšana	13. Īpašuma identificēšana	18. Kārdinājumu samazināšana	23. Sirdsapziņas modināšana
4. Likumpārkāpēju novirzīšana	9. Vietas pārvaldnieka izmantošana	14. Tīrgus izjaukšana	19. Līdzcilvēku / vienaudžu spiediena samazināšana	24. Tiesību aktu ievērošanas sekmēšana
5. Rīku / ieroču kontrole	10. Formālās uzraudzības sekmēšana	15. Ieguvuma novēršana	20. Atturēšana no atdarināšanas	25. Apreibinošo vielu kontrole

Pūļu palielināšana

1. Mērķa „nocietināšana” – nolūks ir padarīt pārkāpēja piekļuvi mērķim grūtāku, izmantojot fiziskus šķēršļus (slēdzeni, signalizāciju u.c.).
2. Kontrolēta piekļuve – ieejas liegšana riska vietām. Piekļuvi palīdz kontrolēt tādi elementi kā namrunis jeb domofons vai kodu atslēga daudzdzīvokļu namos, piekļuve darbvietai ar elektronisko karti, kā arī vārti un žogs.
3. Izeju kontrole – mērķis ir nodrošināt, ka personas, kas atstāj ēku, objektu vai citu vietu, nav izdarījušas nevienu pārkāpumu. Izejas ir iespējams kontrolēt, piemēram, lūdzot uzrādīt biļeti izejot vai iestrādājot elektronisku marķējumu precēm veikalos.
4. Likumpārkāpēju novirzīšana – pārkāpuma veikšanas aizkavēšana, radot šķēršļus telpā vai laikā, piemēram, nodalot pretinieku līdzjutējus stadionā sporta spēles laikā, slēdzot konkrētas ielas un šādā veidā neļaujot pārkāpējam atrasties vienā telpā ar potenciālo upuri.
5. Rīku / ieroču kontrole – mērķis ir ierobežot pārkāpēja iespēju izmantot dažādus rīkus nozieguma izdarīšanai, piemēram, kontrolējot ieroču īpašniekus vai ierobežojot, piemēram, jauniešu iespējas iegādāties izsmidzināmās krāsas baloniņus u.c.

Risku palielināšana

6. Uzraudzības palielināšana – mērķis ir veicināt individu iesaisti drošības pasākumos un palielināt neformālo uzraudzību. Piemēram, var praktizēt pareizu publiskās telpas lietojumu, resp., bērnu rotaļlaukumu atļaut lietot tikai bērniem, nevis jauniešiem kā pulcēšanās vietu utt.

7. Dabiskās uzraudzības sekmēšana – dabiskā uzraudzība ir apkārtējo cilvēku spēja pamanīt notiekošo apkārtnē. To uzlabo drošas vides dizaina elementu izmantojums, pārredzamība un apgaismojums.
8. Anonimitātes samazināšana – samazinot anonimitāti, tiek palielināta iespēja, ka pārkāpēju var atpazīt. Piemēram, sabiedriskā transporta borta numuri, skolas formas u.c.
9. Vietas pārvaldnieka izmantošana – piemēram, pārdevēji, viesnīcas personāls, stāvvietu uzraugi u.c. Lai pārvaldnieki varētu efektīvi darboties, var organizēt darbinieku mācības risku savlaicīgai atpazīšanai u.c.
10. Formālās uzraudzības sekmēšana – to nodrošina policijas, apsardzes u.c. darbinieki, kas potenciālajiem likumpārkāpējiem palielina risku. Formālā uzraudzība ietver arī signalizāciju, videonovērošanu, braukšanas ātrumu fiksējošas ierīces u.c.

Guvuma samazināšana

11. Mērķa slēpšana – tiek ierobežota pārkāpēja spēja pamanīt mērķi. Piemēram, automašīnas netiek novietotas ielas malā, kur tās nevar uzraudzīt, pie sienas vai sētas atrodas krūmi, kas apgrūtinā grafiti zīmēšanu u.c.
12. Mērķa likvidēšana – ja ir iespēja, potenciālo mērķi var aiznest no riska vietas, piemēram, lietojot noņemamas automašīnas magnetolas vai uzglabājot velosipēdu dzīvoklī, nevis kāpņu telpā.
13. Īpašuma identificēšana – objekta marķēšana, lai būtu iespējams to atpazīt vai samazināt objekta vērtību zagļa acīs.
14. Tirgus izjaukšana – mērķis ir apgrūtināt likumpārkāpēja iespējas gūt peļņu no izdarītā pārkāpuma. Piemēram, veicot pārbaudes lombardos, kontrolējot konkrētu preču sludinājumus un preču tirdzniecību, ar ko nodarbojas ielu tirgotāji.
15. Ieguvuma novēršana – tiek apgrūtināta pārkāpēja iespēja izmantot mērķi paredzētajām darbībām. Piemēram, notīrot grafiti vai bloķējot nozagtu mobilo telefonu.

Provokāciju samazināšana

16. Frustrācijas un stresa samazināšana – dusmu un vardarbības risku var izraisīt arī atrašanās ļoti neērtos apstākļos, piemēram, pārāk liels troksnis, drūzmēšanās un sēdvietu trūkums. Šādi apstākļi ir daudzos klubos, bāros, kā arī aizkavējoties lidmašīnas reisam. Stresu var mazināt ar lielāku sēdvietu skaitu, nomierinošu mūziku un klusinātu apgaismojumu.
17. Izvairīšanās no strīdiem – nepieciešams ierobežot situācijas, kurās var izcelties konflikti. Piemēram, veidojot atsevišķus nodalījumus futbola stadionā pretinieku līdzjutējiem u.c.
18. Kārdinājumu samazināšana – piemēram, neļaujot tiesātiem dzimumnoziedzniekiem strādāt ar bērniem u.c.
19. Līdzcīvēku / vienaudžu spiediena samazināšana – samazināt ietekmi, kas iedrošina pārkāpēju veikt konkrētu darbību. Šādā veidā darbojas kampaņas ar saukļiem „Neļauj draugam braukt reibumā” vai „Tu driksti teikt: „Nē!”” u.c.
20. Atturēšana no atdarināšanas – ierobežojot informāciju par nevēlamām darbībām, iespējams panākt, ka kāds cits necentīsies atkārtot un atdarināt nevēlamo darbību. Piemēram, nereti preventīvi brīdinošā informācija, kuru sniedz tiesībsaizsardzības iestādes un plašsaziņas līdzekļi, rada pārspīlētu interesi un nevēlamo darbību atkārtošanu. Atturēt no atdarināšanas var, veicot ātru vandalisma pēdu likvidēšanu u.c.

Attaisnojuma samazināšana

21. Noteikumu ieviešana – tiek ieviesti noteikumi vai procedūras, lai likvidētu neskaidrības par nepieņemamu uzvedību.
22. Noteikumu publicēšana un skaidru instrukciju sniegšana – piemēram, izvietojot tādas zīmes kā „Nenovietot auto!”, „Privātipašums” u.c.
23. Sirdsapziņas modināšana – mērķis ir uzrunāt sirdsapziņu specifisku pārkāpumu izdarīšanas brīdī, nevis mēģināt ieviest ilgtermiņa izmaiņas uztverē. To var darīt, ceļa malās izvietojot ātruma tablo u.c.
24. Normatīvo aktu ievērošanas sekmēšana – svarīgi noteikumu ievērošanu padarīt vienkāršu, piemēram, ierīkojot pieejamas sabiedriskās labierīcības un atkritumu urnas.
25. Apreibinošo vielu kontrole – mērķis ir veicināt atbildīgu alkohola patēriņu un ierobežot narkotisko vielu lietošanu. Piemēram, ieviešot izelpas pašpārbaudes iespējas pasākumos, nodrošinot apkalpojošā personāla iekļaušanos, ja klients ir pārāk lielā reibumā, organizējot pasākumus bez alkohola lietošanas, veidojot izglītojošas kampaņas u.c.

Ne visas situatīvās prevencijas metodes ir piemērojamas visos problēmgadījumos, bet to plašā klasifikācija ļauj katrai no situācijām maksimāli piemeklēt atbilstošākas preventīvās metodes.

Nozieguma izkļiedes loma prevencijā

Noziedzība nav vienmērīgi izkļiedēta, bet gan koncentrējas noteiktās teritorijās un skar ierobežotu loku cilvēku. Valsts policijas veiktajā datu analizē par Valsts policijā reģistrētajiem notikumiem 2016. un 2017. gadā tika secināts, ka no visām reģistrētajām zādzībām no dzīvokļiem 66 % notiek teritorijās ar 500 m diametru (augsta koncentrēšanās – riska teritorijas un karstie punkti). Tas, savukārt, ir ne tikai būtisks preventīvās intervences plānošanas sākumpunkts, nosakot prioritātes, kurās teritorijās preventīvās darbības veikt, bet arī būtiski maina preventīvās darbības saturu. Piemēram, preventīvo informāciju nav efektīvi ievietot nacionālajos plašsaziņas līdzekļos, ja konkrētā drošības problēma ir aktualizējusies noteiktā riska teritorijā vai karstajā punktā. Šādā gadījumā efektīvāk ir klātienē tikties ar tām personām, kuras tur uzturas, un iepazīt to vidi, kurā šīs personas uzturas. Tas garantē, ka nepastarpināti tiek uzrunātas tikai tās personas, kuras šī problēma var skart, kā arī mainīti konkrēti situatīvi apstākļi riska teritorijā.

Noziegumi koncentrējas gan laikā, gan telpā. Lai gan katrai no šīm dimensijām ir raksturīgas vairākas analīzes metodes, tomēr ļoti uztveramu un efektīvu šo abu dimensiju savstarpēju integrēšanas metodi sniedz Džerijs Ratklifs (*Jerry H. Ratcliffe*)^[131], piedāvājot gan laika dimensiju, gan vietas dimensiju skatīt katru trīs līmeņos. Džerijs Ratklifs trīs līmeņu iedalījumu attiecina tikai uz riska teritorijām, t.i., piemēram, noziegums ir izkļiedēts jebkurā vietā riska zonā. Tomēr pēc līdzīgas analogijas ir iespējams šo pieeju arī paplašināt un attiecināt ne tikai uz riska teritorijām. Būtiski gan ir ņemt vērā, ka šāds iedalījums ir uzskatāms par ērtu, bet tomēr vienkāršotu pieeju noziedzības izkļiedes klasifikācijai un ne katru nozieguma dimensiju atbilst precīzi šai trīs līmeņu klasifikācijai.

33. tabula. *Noziegumu laika un ģeogrāfiskās dimensijas iedalījums*

	Izkliedēts	Fokusēts	Koncentrēts	
	<p>Noziegumi vienmērīgi izkliedēti pa apkārtni un nekonzentrējas kādās specifiskās apkaimēs.</p> <p>Izdarišanas teritoriju nav iespējams prognozēt.</p>	<p>Ģeogrāfiski notiek noteiktās teritorijās (parasti līdz 600 m), bet neveido izteiktus karstos punktus.</p> <p>Izdarišanas teritoriju ir iespējams prognozēt.</p>	<p>Noziegumi ģeogrāfiski veido skaidru karsto punktu, t.i., ļoti ierobežotu teritoriju (ēku, ielas posmu u.c., parasti līdz 200 m), kur notiek noziegumi.</p> <p>Izdarišanas vietu ir iespējams prognozēt.</p>	
Diennakts laika dimensija	<p>Izkliedēts</p> <p>Noziegumi ir izkliedēti, un to izdarišanas diennakts laiku nav iespējams prognozēt.</p>	<p>Noziegumi, kuri ir izkliedēti gan laikā, gan telpā</p> <p>Piemēram, krāpšana interneta vidē vai pa tālruni.</p> <p>Prevencijas darbības piemēri: informācija plašsaziņas līdzekļos, vispārējās patruļas, iedzīvotāju vispārējās izglītošanas kampaņas un publiskās aktivitātes.</p>	<p>Noziegumi, kuri ir izkliedēti laikā, bet ir fokusēti telpā</p> <p>Piemēram, alkohola lietošana un ar to saistītās problēmas noteiktos rajonos.</p> <p>Prevencijas darbības piemēri: inspektoru darbs apkaimē ar iedzīvotājiem (izmantojot drošības sadarbības programmas), kontroles funkcijas (reidi), vides izmaiņas.</p>	<p>Noziegumi ir izkliedēti laikā, bet koncentrējas telpā</p> <p>Piemēram, autostāvvietas, kur automašīnas tiek novietotas stāvēšanai uz ilgāku laiku (uz vairākām dienām).</p> <p>Prevencijas darbības piemēri: videonovērošana, slēpta novērošana, piekļuves kontroles ieviešana, apsardzes kompāniju piesaiste.</p>
	<p>Fokusēts</p> <p>Noziegumi fokusējas un notiek kādā laika posmā vai posmos (parasti līdz 8–10 stundām), izdarišanas diennakts laiku ir iespējams prognozēt.</p>	<p>Noziegumi ir fokusēti laikā, bet ir izkliedēti telpā</p> <p>Piemēram, naudas izkrāpšana no senioriem, izliekoties par kāda dienesta darbinieku, vai specifisku automobiļu modeļu zādzības.</p> <p>Prevencijas darbības piemēri: informācija plašsaziņas līdzekļos, vispārējās patruļas, iedzīvotāju izglītošanas kampaņas un publiskās aktivitātes.</p>	<p>Noziegumi ir fokusēti gan laikā, gan telpā</p> <p>Piemēram, zādzības no transportlīdzekļiem daudzdzīvokļu ēku rajonos.</p> <p>Prevencijas darbības piemēri: vispārējās patruļas, inspektoru darbs apkaimē ar iedzīvotājiem (izmantojot drošības sadarbības programmas), kontroles funkcijas (reidi), vides izmaiņas, piekļuves kontroles ieviešana, apsardzes kompāniju piesaiste.</p>	<p>Noziegumi ir fokusēti laikā, bet koncentrējas telpā</p> <p>Piemēram, zādzības konkrētās izklaides vietās vai veikalos.</p> <p>Prevencijas darbības piemēri: videonovērošana, slēpta novērošana, piekļuves kontroles ieviešana, apsardzes kompāniju piesaiste.</p>
	<p>Koncentrēts</p> <p>Noziegumi koncentrējas, veidojot karstos punktus (notiek specifiskās stundās – parasti 2–3 stundu laikā), izdarišanas diennakts laiku ir iespējams prognozēt.</p>	<p>Noziegumi koncentrējas laikā, bet ir izkliedēti telpā</p> <p>Piemēram, atsevišķa veida tiešsaistes krāpšanas gadījumi.</p> <p>Prevencijas darbības piemēri: informācija plašsaziņas līdzekļos, vispārējās patruļas, iedzīvotāju izglītošanas kampaņas un publiskās aktivitātes.</p>	<p>Noziegumi koncentrējas laikā, bet ir fokusēti telpā</p> <p>Piemēram, kabatzādzības publiska pasākuma laikā.</p> <p>Prevencijas darbības piemēri: videonovērošana, slēpta novērošana, inspektoru darbs apkaimē ar iedzīvotājiem (izmantojot drošības sadarbības programmas), piekļuves kontroles ieviešana, apsardzes kompāniju piesaiste.</p>	<p>Noziegumi koncentrējas gan laikā, gan telpā</p> <p>Piemēram, velosipēdu zādzības no velonovietnes pie stacijas.</p> <p>Prevencijas darbības piemēri: videonovērošana, slēpta novērošana, piekļuves kontroles ieviešana, apsardzes kompāniju piesaiste.</p>

Tabulā minētie noziegumu un prevencijas darbību piemēri tikai ilustrē tos virzienus, par kuriem būtu jādomā, plānojot prevencijas darbības. Tas nenozīmē, ka zādzības no transportlīdzekļiem nevar būt gan izklidētas laikā, gan ģeogrāfiskajā dimensijā u.c. Iespējamās preventīvās intervences izvēle ir katra vadītāja kompetences jautājums, tomēr jo īpaši ierobežotu pieejamo resursu apstākļos ir nepieciešams piemērot visatbilstošāko no preventīvajām darbībām. Ņemot vērā nozieguma izkliedi laikā un ģeogrāfiskajā dimensijā, nevajadzētu paļauties tikai uz vienu preventīvo risinājumu, jo tas konkrētajā situācijā var nesniegt vēlamo rezultātu. Piemēram, aktualizējoties zādzībām no transportlīdzekļiem noteiktā rajonā, tikai preventīvas informācijas sniegšana plašsaziņas līdzekļos var nesniegt rezultātu, jo maz ticams, ka tieši problemātiskās teritorijas iedzīvotāji būs iepazinušies ar šo informāciju. Šādā situācijā papildus informācijas sniegšanai plašsaziņas līdzekļos būtu jāveic arī konkrētas darbības šajā rajonā, piemēram, klātienē iedzīvotāji jāinformē par preventīvo rīcību, sadarbību ar pašvaldību vai namu apsaimniekotājiem, par vides apstākļu izmaiņām drošības pilnveidei, papildu patrulēšanas piesaisti, iespējams, slēptu novērošanu u.c. Jo vairāk noziegumu koncentrējas laika un ģeogrāfiskajā dimensijā, jo vairāk policijai vajadzētu fokusēties uz slēptu policijas darbību veikšanu, tādējādi paaugstinot iespēju aizturēt konkrētas personas, nevis uz redzamiem kontroles vai preventīviem izglītojošiem pasākumiem.

Pirms atbilstošāko preventīvo darbību plānošanas konkrētas problēmas risināšanai ir nepieciešams veikt situācijas analīzi ne tikai par nozieguma izkliedi laikā un telpā, bet arī par konkrētās problēmas rašanās cēloņiem, iedzīvotāju grupām, kuras tā skar, u.c. Par noziedzības analīzes pieejām iespējams izlasīt literatūrā, piemēram, R. Klārka (*R. V. Clarke*) un Dž. Eka (*J. E. Eck*) grāmatā „Noziedzības analīze 60 soļos”.^[16]

Analizējot problēmu, īpaša uzmanība jāpievērš tieši konkrēto problēmu ietekmējošajiem faktoriem un rašanās cēloņiem. To ir būtiski neaizmirst, jo policijas darba metodes tiešā veidā neietekmē noziedzības rašanās cēloņus, tomēr policijas darba metodes var ietekmēt noziedzības īstermiņa tendences. Piemēram, sadarbības veicināšana un sadarbības drošības programmas ar iedzīvotājiem prasīs ilgu laiku gan no ieviešanas, gan no atdeves redzespunkta. Tādēļ, plānojot preventīvās darbības, ir jāapzinās, ka līdz brīdim, kamēr plašāka spektra drošības programmas, kuras ir efektīvas ilgtermiņā, būs sasniegušas mērķi, ir nepieciešamas policijas īstermiņa aktivitātes, kas vērstas vairāk uz uzraudzību, kontroli, izlūkošanu, reaģēšanu.

1. pielikums. *Atkārtotu likumpārkāpumu riski*

<p>Riski, kuri saistīti ar cietušo personu</p>	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Piederība noteiktai personu grupai: <ul style="list-style-type: none"> • nepilngadīgie, • veci cilvēki, • sievietes, • minoritātes, • imigranti. ☐ Iepriekšēja viktimizācijas pieredze no: <ul style="list-style-type: none"> • ģimenes vardarbības, • seksuālas vardarbības, • vardarbības bērnībā. ☐ Personas ar psiholoģiskām grūtībām un psihiska rakstura traucējumiem: <ul style="list-style-type: none"> • garīga atpalcība, • uzvedības traucējumi u.c. ☐ Personas ar fiziskās veselības problēmām ☐ Personas ar atkarību izraisošu vielu lietošanas problēmām ☐ Personiskās īpašības (piemēram, agresivitāte, impulsivitāte, pašdestruktīva uzvedība, pasivitāte, zems pašvērtējums) ☐ Iepriekšēja traumatiska notikumu pieredze (t.sk. noziedzīgu nodarījumu), kura izraisījusi traumas simptomus (piemēram, akūta stresa traucējumus, posttraumatiskā stresa sindromu)
<p>Riski, kuri saistīti ar likumpārkāpēju</p>	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Krimināla pagātne ☐ Antisociālas uzvedības vēsture ☐ Antisociāla persona (piemēram, impulsīva, naidīga, emocionāli bezjūtīga) ☐ Atkarību izraisošu vielu lietošanas problēmas ☐ Antisociālas attiecības ☐ Attiecību problēmas ģimenē / laulāto attiecībās ☐ Problēmas skolā / darbā ☐ Atpūta un / vai brīvā laika aktivitātes (piemēram, zems iesaistes līmenis, apmierinātība ar prosociālām brīvā laika aktivitātēm)
<p>Riski, kuri saistīti ar vidi</p>	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Lokalizācijas vietas: bāri, sabiedriskā transporta pieturvietas, skola ☐ Augsta recidīva riska apgabali: vietas, kur koncentrējas personas ar kriminālu pagātņi un uzvedību

2. pielikums. Vardarbības ģimenē riska novērtēšanas anketa

Riska faktori	Informācijas resurss	Preventīvie līdzekļi
Riski attiecībā uz vainīgo		
☐ Ieroča (jebkurš rīks, ko lieto varmāka, ar kuru var ievainot, nogalināt vai iznīcināt īpašumu) lietošana nesenos notikumos*		
☐ Pieejamība ieročiem*		
☐ Jebkad ir nodarījis kaitējumu vai draudējis nodarīt kaitējumu cietušajam		
☐ Mēģinājis žņaugt cietušo*		
☐ Draudējis nogalināt cietušo*		
☐ Nodarījis kaitējumu vai draudējis nodarīt kaitējumu vai nogalināt bērnu*		
☐ Nodarījis kaitējumu vai draudējis nodarīt kaitējumu vai nogalināt citus ģimenes locekļus		
☐ Nodarījis kaitējumu vai draudējis nodarīt kaitējumu vai nogalināt mājdzīvniekus vai citus dzīvniekus*		
☐ Draudējis vai mēģinājis izdarīt pašnāvību*		
☐ Vajājis cietušo*		
☐ Seksuāli uzbrucis cietušajam (piemēram, izvarojis, piespiedis uz nevēlamām seksuālām aktivitātēm)*		
☐ Pārkāpis iepriekš un / vai tagad tiesībsardzības iestāžu norādījumus*		
☐ Narkotiku un / vai alkohola atkarība*		
☐ Apsēstība / greisirdīga uzvedība attiecībā uz cietušo*		
☐ Kontrolējoša uzvedība*		
☐ Bezdarbnieks*		

2. pielikums. Vardarbības ģimenē riska novērtēšanas anketa

Riska faktori	Informācijas resurss	Preventīvie līdzekļi
☐ Psihiska rakstura traucējumi (piemēram, depresija)		
☐ Vardarbīgas uzvedības pieredze		
Riski attiecībā uz savstarpējām attiecībām		
☐ Nesen pārtrauktas attiecības*		
☐ Vardarbības eskalācija – pieaudzis vardarbības smagums un / vai biežums*		
☐ Finansiālas grūtības		
Riska faktori, kuri attiecas uz cietušo		
☐ Grūtniece / zīdainis*		
☐ Psihiska rakstura traucējumi (piemēram, depresija)		
☐ Narkotiku un / vai alkohola lietošanas problēmas		
☐ Pašnāvnieciskas idejas, sarunas un / vai mēģinājumi		
☐ Pārliecība, ka persona var viņu nogalināt		

Piezīme: * attiecas uz tūlītēju vardarbības draudu risku

3. pielikums. Noziedzīgu nodarījumu pret personas tikumību un dzimumneaizskaramību riska novērtēšanas anketa

Riska faktori	Informācijas resurss	Preventīvie līdzekļi
Riska faktori, kuri attiecas uz vainīgo		
☐ Iepriekšējas sodāmības par dzimumnoziegumiem		
☐ Iepriekšējas sodāmības par vardarbīgiem noziegumiem		
☐ Iepriekšējas sodāmības		
☐ Seksuālās pašregulācijas grūtības: deviantas seksuālas intereses (piemēram, pedofilija, zoofilija, seksuāls sadisms, nekrofilija), seksuāla pārņemšana vai sekss kā problēmas risināšanas stratēģija		

3. pielikums. *Noziedzīgu nodarījumu pret personas tikumību un dzimumneaizskaramību riska novērtēšanas anketa*

Riska faktori	Informācijas resurss	Preventīvie līdzekļi
☐ Seksuāla uzvedība (piemēram, daudz seksa partneru, gadījuma seksuālu attiecību atbalstīšana)		
☐ Atkarību izraisošu vielu pārmērīga lietošana		
☐ Psihiska rakstura traucējumi (piemēram, garīga atpalcība)		
☐ Problēmas intīmās attiecībās vai savstarpējās attiecībās (piemēram, nespēja uzturēt stabilas attiecības, emocionāla identificēšanās ar bērniem, naidīgums pret sievietēm, vispārēja sociālā atstumtība / vientulība, nespēja izrādīt rūpes par citiem)		
☐ Pašregulācijas grūtības (piemēram, impulsivitāte, naidīgums)		
☐ Nodarbinātības problēmas		
☐ Bērnībā piedzīvota vardarbība (emocionāla, fiziska, seksuāla vai vardarbība ģimenē)		
Riska faktori, kuri attiecas uz vidi		
☐ Disfunkcionāla ģimenes vide (piemēram, nepilna ģimene, konflikti ģimenē, vardarbība ģimenē)		
☐ Neatbilstoša ģimenes / tuvinieku reakcija (piemēram, atbalsta vainīgo, iesaistīts noziegumā)		
☐ Ārpusģimenes aprūpes iestāde (piemēram, internātskola)		
☐ Bieža dzīvesvietas maiņa		
☐ Uzturēšanās augsta riska vidē (piemēram, bandu vai grupējumu loceklis)		
☐ Kontakts ar personām, kuras veikušas dzimumnoziegumu (cietušā pieejamība vainīgajam)		

3. pielikums. *Noziedzīgu nodarījumu pret personas tikumību un dzimumneaizskaramību riska novērtēšanas anketa*

Riska faktori	Informācijas resurss	Preventīvie līdzekļi
Riska faktori, kuri attiecas uz cietušo		
☐ Nepilngadīgs *		
☐ Īpašas vajadzības (piemēram, psihiska rakstura traucējumi, fiziska invaliditāte)		
☐ Atkarību izraisošu vielu lietošanas problēmas		
☐ Vecāku nolaidības pieredze		
☐ Vardarbības (fiziskas, emocionālas vai seksuālas) pieredze		
☐ Seksuāla rakstura grūtības (piemēram, pāragra seksuālo attiecību sākšana, prostitūcija, daudz partneru, intimitātes robežu neievērošana)		
☐ Bēgšana no mājām vai klaiņošana*		
☐ Bieža aprūpes personu maiņa*		

Piezīme: * attiecībā uz nepilngadīgām personām

4. pielikums. *Noziedzīgu nodarījumu pret īpašumu riska novērtēšanas anketa*

Īpašuma drošības risku novērtēšanas instruments konkrētu objektu drošības novērtēšanai

Nr.	Jautājums
1.	Vai ielas nosaukums un mājas numurs ir saskatāms no ielas?
2.	Vai ielas nosaukums un mājas numurs ir saskatāms tumsā?
Norādes par drošības aprikojumu	
3.	Vai ir norādes / zīmes / uzlīmes par signalizāciju, apsardzi, videonovērošanu?
4.	Vai šīs norādes ir pareizi izvietotas un labi saskatāmas?
Žogs un vārti	
5.	Vai ir žogs un slēdzami vārti?
6.	Vai žogs / sēta ir caurredzami?

4. pielikums. *Noziedzīgu nodarījumu pret īpašumu riska novērtēšanas anketa*

Īpašuma drošības risku novērtēšanas instruments konkrētu objektu drošības novērtēšanai

Nr. Jautājums	
7.	Vai sēta / žogs ir optimālā augstumā (nevar pārkāpt, bet var redzēt pāri)?
8.	Vai sēta / žogs ir no izturīga materiāla?
9.	Vai visi vārti ir slēdzami?
10.	Vai vārti tiek slēgti?
11.	Vai vārti un slēdzene ir kvalitatīvi (grūti uzlaužami)?
Teritorijas plānojums	
12.	Vai kaimiņi / garāmgājēji varētu saskatīt no ārpuses, ja mājā būtu ielauzies zaglis?
13.	Vai pagalmā ir vietas, kur zaglis varētu paslēpties?
Apgaismojums	
14.	Vai pagalmā ir apgaismojums?
15.	Vai apgaismojums ir ar sensoru un reaģē uz kustību?
16.	Vai apgaismojums ir vienmērīgs (neveidojas prožektoru efekts)?
17.	Vai visi ieejas / izejas punkti ir izgaismoti?
Pastkastīte un elektrība	
18.	Vai pastkastīte ir kvalitatīva un slēdzama?
19.	Kur atrodas elektrības sadales skapis? Vai tam nav iespējams pieslēgties?
Garāžas un šķūņi	
20.	Vai garāžu / šķūni var aizslēgt?
21.	Vai slēdzene ir kvalitatīva?
22.	Vai durvis vienmēr tiek aizslēgtas?
23.	Vai garāžai / šķūnim ir rezerves atslēga?
24.	Vai rezerves atslēga tiek glabāta drošā vietā?
25.	Vai instrumenti, aprīkojums, tehnika, velosipēdi u.c. lietas tiek ienestas iekšējā un ieslēgtas?

4. pielikums. Noziedzīgu nodarījumu pret īpašumu riska novērtēšanas anketa

Īpašuma drošības risku novērtēšanas instruments konkrētu objektu drošības novērtēšanai

Nr. Jautājums	
26.	Vai garāžā / šķūnī ir logi?
27.	Vai logi ir kvalitatīvi un grūti uzlaužami?
28.	Vai garāžas / šķūņa durvis ir kvalitatīvas un ar izturīgu konstrukciju (vai nav tā, ka ir laba slēdzene, bet durvis var izsist no eņģēm ar vienu spērienu)?
Durvis	
29.	Vai durvis ir spēcīgas konstrukcijas un kvalitatīvas (materiāls, uzbūve)?
30.	Vai durvis vienmēr tiek aizslēgtas?
31.	Vai durvju slēdzene ir kvalitatīva?
32.	Vai ir ierīkota durvju actiņa, lai redzētu, kas atrodas pie durvīm?
33.	Vai atslēgas netiek atstātas durvju iekšpusē (ieliktas slēdzenē)?
34.	Vai ir rezerves atslēga?
35.	Vai rezerves atslēga tiek glabāta drošā vietā?
36.	Vai ir rezerves / sētas ieejas durvis?
37.	Vai rezerves durvis ir tikpat drošas kā galvenās?
38.	Vai rezerves durvis ir slēdzamas?
39.	Vai rezerves durvis vienmēr tiek aizslēgtas?
40.	Vai rezerves durvju slēdzene ir tikpat droša kā galvenās ieejas durvīm?
Logi un balkoni	
41.	Vai logi ir kvalitatīvi?
42.	Vai logi tiek aizvērti, kad saimnieku nav mājās?
43.	Vai pirmā stāva logi ir tādā augstumā, ka pa tiem nevar veikli ierāpties?
44.	Vai balkona durvis ir kvalitatīvas un slēdzamas?
45.	Vai balkons tiek aizvērts, kad saimnieku nav mājās?
46.	Vai kaimiņi redz balkonu?

4. pielikums. *Noziedzīgu nodarījumu pret īpašumu riska novērtēšanas anketa*

Īpašuma drošības risku novērtēšanas instruments konkrētu objektu drošības novērtēšanai

Nr. Jautājums	
47.	Vai atkritumu konteineri, apmales un caurules neveido pakāpienus / kāpnes, kas ļauj ierāpties pa logu vai iekļūt balkonā?
Īpašuma marķēšana un apdrošināšana	
48.	Vai vērtīgās lietas ir nofotografētas?
49.	Vai vērtīgās lietas ir marķētas?
50.	Vai vērtīgās lietas ir apdrošinātas?
Drošības risinājumi	
51.	Vai māja ir aprīkota ar signalizāciju?
52.	Vai māju apsargā apsardzes firma?
53.	Vai ir videonovērošana?
54.	Vai ir suns?
Skaņas izolācija	
55.	Vai teritorijas plānojums, apstādījumi, dzīvžogs u.c. neveicina skaņas izolāciju (vai ārkārtas gadījumā varētu sadzirdēt signalizāciju, troksni utt.)?
Teritorijas piederības sajūta	
56.	Vai privātpašuma robežas ir skaidri nolasāmas / nosakāmas?
57.	Vai noziedznieks justos teritorijā neiederīgs?
58.	Vai apkārtējie pamanītu, ka kāda persona ir neiederīga?
Automašīnas drošība	
59.	Vai automašīna tiek novietota garāžā?
60.	Vai automašīnā tiek atstātas vērtīgas mantas?
61.	Vai automašīna tiek īslaicīgi turēta pagalmā, ārpus sētas un aiz vārtiem?
62.	Vai automašīnu var redzēt no mājas vai citām mājām (ja nav garāžas)?
63.	Vai vietā, kur novieto automašīnu, ir laba redzamība un apgaismojums?

4. pielikums. Noziedzīgu nodarījumu pret īpašumu riska novērtēšanas anketa

Īpašuma drošības risku novērtēšanas instruments konkrētu objektu drošības novērtēšanai

Nr. Jautājums	
Piekļuve un cilvēku plūsma	
64.	Vai teritorijai cauri plūst liels daudzums cilvēku / automašīnu?
65.	Vai ir vairāki piebraucamie ceļi?
66.	Vai noziedznieks varētu atbraukt un aizbraukt nemanīts?
67.	Vai kaimiņi viens otru pazīst pēc sejas un var atpazīt svešinieku / svešu automašīnu?

5. pielikums. Riska pārvaldības stratēģijas (tiesiskā rīcība) vardarbības riska mazināšanai

Rīcība	Apraksts	Atbildīgā institūcija	Pamatojums
Šaujamo ieroku vai lielas enerģijas pneimatisko ieroku izņemšana	Valsts policija un pašvaldības policija, saņemot informāciju par iespējamiem draudiem, ka persona, kas atrodas mājoklī vai tā tuvumā, var nodarīt kaitējumu iespējamās aizsargājamās personas dzīvībai, brīvībai vai veselībai, noskaidro, vai šajā mājokļa adresē ir reģistrēti šaujamo ieroku vai lielas enerģijas pneimatiskie ieroci. Ja mājokļa adresē personai, kas rada draudus, ir reģistrēti šaujamo ieroku vai lielas enerģijas pneimatiskie ieroci, Valsts policija izņem ieroci, lai novērstu iespēju ieroci pazaudēt, nolaupt vai izmantot ļaunprātīgi.	Valsts policija	MK noteikumu Nr. 161 „Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību” 2. pants Ieroku un speciālo līdzekļu aprites likuma 51. panta 3. daļa
Nepilngadīgās (aizsargājamās) personas šķiršana no ģimenes	Noskaidrojot, ka aizsargājamā persona ir nepilngadīga un tās vienīgais likumiskais pārstāvis ir persona, kas rada draudus, nepilngadīgo personu šķir no ģimenes. Turklāt nepilngadīgo personu var šķirt no ģimenes arī gadījumos, ja: <ul style="list-style-type: none"> bērna dzīvība, veselība vai attīstība ir nopietni apdraudēta vardarbības dēļ vai ir pamatotas aizdomas par vardarbību pret bērnu, kā arī aprūpes trūkuma vai mājas apstākļu (sociālās vides) dēļ; bērns nopietni apdraud savu veselību vai attīstību, lietojot alkoholu, narkotiskās vai toksiskās vielas; bērns ir izdarījis noziedzīgu nodarījumu. 	Valsts policija Bāriņtiesa	MK noteikumu Nr. 161 „Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību” 3. pants Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27. pants un 51. pants

5. pielikums. *Riska pārvaldības stratēģijas (tiesiskā rīcība) vardarbības riska mazināšanai*

Rīcība	Apraksts	Atbildīgā institūcija	Pamatojums
<p>Personas, kura rada draudus, nošķiršana no aizsargājamās personas (uz laiku līdz 8 dienām) tūlītēju draudu gadījumā</p>	<p>Ja policijas darbinieks, izvērtējot vardarbības draudu risku, konstatē, ka pastāv tūlītēji draudi, viņš pieņem aizsargājamās personas vai tās likumiskā pārstāvja pieteikumu par nošķiršanu.</p>	<p>Valsts policija</p>	<p>MK noteikumu Nr. 161 „Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību” 6. pants un 6.1. apakšpunkts</p>
<p>Nepilngadīgas personas nošķiršana no personas (beztermiņa) – tiesas nolēmums par pagaidu aizsardzību pret vardarbību</p>	<p>Ja pret personu ir vērsta jebkāda fiziska, seksuāla, psiholoģiska vai ekonomiska vardarbība vai vardarbīga kontrole, kas notiek starp bijušajiem vai esošajiem laulātajiem vai citām savstarpēji saistītām personām neatkarīgi no tā, vai aizskārējs dzīvo vai ir dzīvojis vienā mājsaimniecībā ar aizskarto personu, persona bez policijas starpniecības var iesniegt tiesā pamatotu pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību.</p> <p>Ja bērna vecāks vai aizbildnis objektīvu iemeslu dēļ nav iesniedzis bērna interesēs tiesai pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību, bāriņtiesa bērna interesēs iesniedz šo pieteikumu tiesai, ja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pret bērnu ir vērsta jebkāda fiziska, seksuāla vai psiholoģiska vardarbība vai vardarbīga kontrole; • saņemtas ziņas par iespējamu pret bērnu vērstu fizisku, seksuālu vai psiholoģisku vardarbību vai vardarbīgu kontroli; • pret personu, kas pastāvīgi dzīvo kopā ar bērnu, ir vērsta jebkāda fiziska, seksuāla, psiholoģiska vai ekonomiska vardarbība; • saņemtas ziņas par iespējamu fizisku, seksuālu, psiholoģisku vai ekonomisku vardarbību pret personu, kas pastāvīgi dzīvo kopā ar bērnu. 	<p>Bāriņtiesa Tiesa</p>	<p>MK noteikumu Nr. 161 „Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību” 1.2. apakšpunkts, 5. pants un 28. pants</p> <p>Bāriņtiesas likuma 19. pants</p>
<p>Personas nošķiršana no personas (beztermiņa) – tiesas nolēmums par pagaidu aizsardzību pret vardarbību</p>	<p>Ja pret personu ir vērsta jebkāda fiziska, seksuāla, psiholoģiska vai ekonomiska vardarbība vai vardarbīga kontrole, kas notiek starp bijušajiem vai esošajiem laulātajiem vai citām savstarpēji saistītām personām neatkarīgi no tā, vai aizskārējs dzīvo vai ir dzīvojis vienā mājsaimniecībā ar aizskarto personu, persona bez policijas starpniecības var iesniegt tiesā pamatotu pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību.</p>	<p>Tiesa</p>	<p>MK noteikumu Nr. 161 „Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību” 1.2. apakšpunkts, 5. pants un 28. pants</p>

5. pielikums. Riska pārvaldības stratēģijas (tiesiskā rīcība) vardarbības riska mazināšanai

Rīcība	Apraksts	Atbildīgā institūcija	Pamatojums
Tiesas nolēmuma par aizsardzību pret vardarbību kontrole	Valsts policija tiesas nolēmuma izpildes kontroli uzsāk nekavējoties pēc tiesas nolēmuma saņemšanas.	Valsts policija	MK noteikumi Nr. 161 „Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību”
Tiesas nolēmuma par aizsardzību pret vardarbību nepildīšana	Saņemot informāciju, ka atbildētājs (persona, kas rada draudus) ir pārkāpis tiesas nolēmumā noteiktos pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekļus, Valsts policijas darbinieks nodrošina apstākļu noskaidrošanu un jautājuma izlemšanu par nepieciešamību uzsākt kriminālprocesu.	Valsts policija	MK noteikumu Nr. 161 „Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību” 27. pants KL 168. ¹ pants
Personas, kura rada acīmredzamas briesmas sev vai apkārtējiem cilvēkiem (piemēram, pašnāvības mēģinājums), nogādāšana ārstniecības iestādē	<p>Policijas darbiniekam, pildot viņam uzliktos pienākumus atbilstīgi dienesta kompetencei, ir tiesības nogādāt ārstniecības iestādē personas, kurām ir nepārprotami psihiski traucējumi un kuras ar savām darbībām rada acīmredzamas briesmas sev vai apkārtējiem cilvēkiem, kā arī ir tiesības nogādāt ārstniecības iestādē personas, kuras mēģinājušas izdarīt pašnāvību, un noskaidrot notikušā apstākļus.</p> <p>Psihiatrisko palīdzību bez pacienta piekrišanas sniedz, ja pacients ir draudējis vai draud, centies vai cenšas nodarīt sev vai citai personai miesas bojājumus vai ir izturējies vai izturas varmācīgi pret citām personām un ārstniecības persona konstatē, ka pacientam ir psihiskās veselības traucējumi, kuru iespējamās sekas varētu būt nopietni miesas bojājumi pacientam pašam vai citai personai.</p>	<p>Valsts policija</p> <p>Pašvaldības policija</p> <p>Ārstniecības iestāde</p>	<p>Likuma „Par policiju” 12. panta 11. un 12. daļa</p> <p>Ārstniecības likuma 68. pants</p>

5. pielikums. *Riska pārvaldības stratēģijas (tiesiskā rīcība) vardarbības riska mazināšanai*

Rīcība	Apraksts	Atbildīgā institūcija	Pamatojums
<p>Personas, kura atrodas mājoklī alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu reibuma stāvoklī un var nodarīt kaitējumu sev vai apkārtējiem cilvēkiem, aizturēšana</p>	<p>Policijas darbiniekam, pildot viņam uzliktos pienākumus atbilstīgi dienesta kompetencei, ir tiesības:</p> <ul style="list-style-type: none"> • nogādāt ārstniecības iestādē vai mājoklī personas, kuras alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu lietošanas rezultātā zaudējušas spēju patstāvīgi pārvietoties vai orientēties vai var nodarīt kaitējumu apkārtējiem vai pašas sev, bet, ja tas nav iespējams, – nogādāt tās policijas iestādē un turēt tur speciāli iekārtotās telpās līdz atskurbšanai, bet ne ilgāk par 12 stundām; • aizturēt uz rakstveida pieteikuma pamata personas, kuras atrodas mājoklī alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu reibuma stāvoklī un var nodarīt kaitējumu sev vai apkārtējiem cilvēkiem, kā arī gadījumā, ja apkārtējie cilvēki baidās palikt vienatnē ar šo personu un ja nav cita pamata tās aizturēšanai, kā arī uzturēt tādas personas policijas iestādē līdz atskurbšanai vai apstākļu noskaidrošanai, bet ne ilgāk par 12 stundām. 	<p>Valsts policija Pašvaldības policija</p>	<p>Likuma „Par policiju” 12. panta 9. un 10. punkts</p>
<p>Drošības līdzekļa piemērošana Krimināllikuma pārkāpumu gadījumos</p>	<p>Kriminālprocesa nodrošināšanai var tikt piemēroti šādi drošības līdzekļi (piemēro tikai aizdomās turētajam un apsūdzētajam): 1) dzīvesvietas maiņas paziņošana; 2) pieteikšanās noteiktā laikā policijas iestādē; 3) aizliegums tuvoties noteiktai personai vai vietai; 4) noteiktas nodarbošanās aizliegums; 5) aizliegums izbraukt no valsts; 6) uzturēšanās noteiktā vietā; 7) personiskais galvojums; 8) drošības nauda; 9) nodošana policijas uzraudzībā; 10) mājas arests; 11) apcietinājums.</p> <p>Nepilngadīgajam kā drošības līdzekli var piemērot arī: 1) nodošanu vecāku vai aizbildņu pārraudzībā; 2) ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē.</p>	<p>Valsts policija</p>	<p>KPL 243. pants</p>
<p>Procesuālo piespiedu līdzekļu piemērošana Krimināllikuma pārkāpumu gadījumos</p>	<p>Kriminālprocesa nodrošināšanai personas tiesības var ierobežot ar šādiem procesuālajiem piespiedu līdzekļiem: 1) aizturēšanu; 2) ievietošanu ārstniecības iestādē ekspertīzes izdarīšanai; 3) piespiedu atvešanu. Drošības līdzekļi ir procesuālie piespiedu līdzekļi, tādēļ tos var piemērot tikai aizdomās turētajam un apsūdzētajam.</p>	<p>Valsts policija</p>	<p>KPL 242. pants</p>

Piezīme: MK rīkojums Nr. 232 „Par preventīvo piespiedu līdzekļu koncepciju”

6. pielikums. Riska pārvaldības stratēģijas

Aktivitāte	Apraksts	Institūcija	Pamatojums
Juridiskas konsultācijas	Sniegt juridisku palīdzību.	Juridiskā administrācija	Pēc personas iniciatīvas
Medicīniskā palīdzība	Sniegt medicīnisko palīdzību.	Stacionāra palīdzība Ambulatora palīdzība (piemēram, ģimenes ārsts, ārsts speciālists)	Pēc personas iniciatīvas
Psiholoģisks atbalsts	Sniegt psiholoģisku palīdzību un atbalstu.	Pašvaldības nodrošināti pakalpojumi (piemēram, psihologs, atbalsta grupas) Speciālists (piemēram, psihologs)	Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumu
Sociālās rehabilitācijas pakalpojums vardarbību veikušām pilngadīgām personām	Vardarbību veikušām pilngadīgām personām tiek sniegti vardarbīgas uzvedības mazināšanas pakalpojumi, kuru mērķis ir novērst vai mazināt turpmākus vardarbības riskus, kā arī palīdzēt vardarbību veikušai pilngadīgai personai apzināt fiziskās un psiholoģiskās vardarbības lietošanas sekas un mazināt vardarbības izpausmes pret apkārtējiem (ģimenē partneri, bērniem u.c., iespējams, arī pieaugušajiem).	Labklājības ministrija sadarbībā ar SIA „Mācību centrs „MKB””	MK noteikumi Nr. 790 „Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas kārtība no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām”
Sociālās rehabilitācijas pakalpojumi no psihoaktīvām vielām atkarīgām pilngadīgām personām	Pieejami no psihoaktīvām vielām (alkohola, narkotiskajām, toksiskajām vai citām apreibinošām vielām) atkarīgām pilngadīgām personām pēc pilna ārstēšanās kursa saņemšanas. Rehabilitācijas mērķis ir panākt personas atteikšanos no psihoaktīvo vielu lietošanas, tādējādi uzlabojot fizisko un garīgo veselību un veicinot atgriešanos pilnvērtīgā dzīvē.	VSIA „Slimnīca „Ģintermuiža””	MK noteikumi Nr. 914 „Kārtība, kādā no psihoaktīvām vielām atkarīgās personas saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus”

6. pielikums. Riska pārvaldības stratēģijas

Aktivitāte	Apraksts	Institūcija	Pamatojums
Sociālās rehabilitācijas pakalpojumi no psihoaktīvām vielām atkarīgiem bērniem	<p>Pieejami no psihoaktīvām vielām (alkohola, narkotiskajām, toksiskajām vai citām apreibinošām vielām) atkarīgiem bērniem un bērniem, kuriem novērota pārmērīga psihoaktīvo vielu lietošana pēc pilna ārstēšanās un motivācijas kursa pabeigšanas ārstniecības iestādē vai pēc narkologa noteiktā ārstēšanās kursa pabeigšanas, vai, ja narkologs, izvērtējot bērna veselības stāvokli, secina, ka bērns pārmērīgi lieto psihoaktīvās vielas ar tieksmi uz atkarības attīstību.</p> <p>Rehabilitācijas mērķis ir panākt bērna atteikšanos no psihoaktīvo vielu lietošanas, tādējādi uzlabojot viņa fizisko un garīgo veselību un veicinot atgriešanos pilnvērtīgā dzīvē.</p>	<p>VSIA „Straupes Narkoloģiskās slimnīcas” pusaudžu rehabilitācijas kolektīvs „Saulrīti”</p>	<p>MK noteikumi Nr. 914 „Kārtība, kādā no psihoaktīvām vielām atkarīgās personas saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus”</p>
Sociālās rehabilitācijas pakalpojumi no prettiesiskām darbībām cietuši bērniem	<p>Pieejami bērniem, kuri cietuši noziedzīgā nodarījumā, ekspluatācijā, seksuāli izmantoti vai tikuši pakļauti vardarbībai vai jebkādam citam nelikumīgām, cietsirdīgām vai cieņu aizskarošām darbībām.</p> <p>Sociālās rehabilitācijas mērķis ir nodrošināt, lai bērns spētu atgūt fizisko un psihisko veselību un integrētos sabiedrībā.</p>	<p>Sociālais dienests Latvijas Bērnu fonds Labklājības ministrija</p>	<p>MK noteikumi Nr. 1613 „Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām”</p>
Sociālās rehabilitācijas pakalpojumi no vardarbības cietušām pilngadīgām personām	<p>Pieejami no vardarbības (fiziskas, seksuālas, ekonomiskas vai emocionālas vardarbības vai fiziskas vai seksuālas vardarbības draudiem, vai vardarbīgas kontroles) cietušām pilngadīgām personām.</p> <p>Sociālās rehabilitācijas mērķis ir nodrošināt psihosociālu palīdzību, novērtēt apdraudējumu un plānot drošības pasākumus, motivēt personu sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanai vai uzlabošanai, kā arī nostiprināt vai atjaunot personas sociālās funkcionēšanas spējas.</p>	<p>Sociālais dienests</p>	<p>MK noteikumi Nr. 790 „Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas kārtība no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām”</p>
Sociālās rehabilitācijas pakalpojumi cilvēku tirdzniecības upuriem	<p>Pieejami personām, kuras normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā ir atzītas par cilvēku tirdzniecības upuriem.</p> <p>Rehabilitācijas mērķis ir personas sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošana vai uzlabošana sociālā statusa atgūšanas un reintegrācijas nolūkā.</p>	<p>Labklājības ministrija sadarbībā ar biedrību „Resursu centrs sievietēm „Marta” un biedrību „Patvērums „Drošā māja””</p>	<p>MK noteikumi Nr. 889 „Noteikumi par kārtību, kādā cilvēku tirdzniecības upuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, un kritērijiem personas atzīšanai par cilvēku tirdzniecības upuri”</p>

► Izmantotā literatūra (atsauces)

1. *Valsts policijas darbības stratēģija 2017.–2019. gadam* [tiešsaiste] [skatīts 01.02.2018.]. Pieejams: <https://intranet.vp.gov.lv/sites/default/files/files/2310.pdf>
2. *Likums „Par policiju”* (redakcija uz 26.05.2016.) [tiešsaiste] [skatīts 01.02.2018.]. Pieejams: www.likumi.lv
3. Krastiņš, I. Aut. kol. vad. (1998). *Juridisko terminu vārdnīca*. Rīga : Nordik.
4. *Valsts policijas prevencijas stratēģijas 2018.–2020. gadam* [tiešsaiste] [skatīts 01.02.2018.]. Pieejams: https://intranet.vp.gov.lv/sites/default/files/files/prevencijas_strategija_2018-2020_versija_5.pdf
5. *Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss* (redakcija uz 05.07.2018.) [tiešsaiste] [skatīts 10.07.2018.]. Pieejams: www.likumi.lv
6. *Kriminālprocesa likums* (redakcija uz 15.06.2018.) [tiešsaiste] [skatīts 10.07.2018.]. Pieejams: www.likumi.lv
7. *Krimināllikums* (redakcija uz 23.05.2018.) [tiešsaiste] [skatīts 10.07.2018.]. Pieejams: www.likumi.lv
8. Weisel, D. L. (2005). *Analyzing Repeat Victimization. Problem-Oriented Guides for Police Problem-Solving Tools*, Series No. 4. U.S. Department of Justice, Office of Community Oriented Policing Services.
9. Farrell, G. & Bouloukos, A. (2001). International overview: A cross-national comparison of rates of repeat victimization. In: G. Farrell & K. Pease (Eds.). *Repeat Victimization*. Monsey : Criminal Justice Press.
10. *Latentā noziedzība un atkārtota viktimizācija dažādos noziedzīgos nodarījumos. Latvijas iedzīvotāju aptauja 2017. gada augusts–oktobris* (2017). Rīga : Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS.
11. Rinkevics, A. & Legzdiņa, L. (2018). *Atkārtotu likumpārkāpumu apjoms un ģeogrāfiskā izkliede Latvijā. Valsts policijas datu analīze*. Rīga : Valsts policijas Prevencijas vadības nodaļa.
12. Zara, G. & Farrington, D. P. (2016). *Criminal recidivism: Explanation, prediction and prevention*. Abingdon, UK : Routledge.
13. Zavackis, A. & Nikišins, J. (2012). *Pētījums par personu, kas tika notiesāta ar piespiedu darbu, nosacīti notiesāto, nosacīti pirms termiņa atbrīvoto un ar brīvības atņemšanu notiesāto noziedzīgo nodarījumu recidīvu un tā faktoriem*. 2. redakcija [tiešsaiste] [skatīts 03.09.2017.]. Pieejams: https://www.vpd.gov.lv/upload/petijumi/vpd_mpn_recidiva_petijums_2_redakcija_2012_oktobris.pdf
14. *Ieslodzījuma vietu pārvalde: 2017. gada publiskais pārskats* [tiešsaiste] [skatīts 05.05.2018.]. Pieejams: http://www.ievp.gov.lv/images/stories/parskats_gada/2018%2006%2015_Parvaldes_publicais_parskats.pdf
15. Andresen, M. A., Brantingham, P. J. & Kinney, J. B. (Eds.) (2010). *Classics in Environmental Criminology*. Co-published : Burnaby, BC, SFU Publications and Boca Raton, FL, CRC Press.
16. Klarks, R. V. & Eks, Dž. E. (2010). *Noziedzības analīze 60 soļos. Problēmorientēta policijas darba centrs* [tiešsaiste] [skatīts 27.07.2018.]. Pieejams: <https://popcenter.asu.edu/sites/default/files/library/reading/PDFs/60steps-Latvian.pdf>
17. *The Problem Analysis Triangle* [tiešsaiste] [skatīts 01.07.2018.]. Pieejams: <https://popcenter.asu.edu/content/problem-analysis-triangle-0>

18. Turvey, B. E. (2014). *Forensic Victimology. Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Context* (2nd Edition). Academic Press : Elsevier. Inc.
19. Peak, K. J. (2013). *Encyclopedia of Community Policing and Problem Solving*. SAGA Publications Ltd.
20. Kuijpers, K. F., van der Knaap, L. M. & Winkel, F. W. (2012). Risk of revictimization of intimate partner violence: The role of attachment, anger and violent behavior of the victim. *Journal of Family Violence*, 27, 33–44.
21. Petherick, W. A., Turvey, B. E. & Ferguson, C. E. (2010). *Forensic Criminology*. Elsevier Academic Press.
22. Zara, G. & Farrington, D. T. (2016). *Criminal Recidivism: Explanation, Prediction and Prevention*. Abingdon : Routledge.
23. Vito, G. F. & Maahs, J. R. (2017). *Criminology: Theory, Research, and Policy* (4th ed.). Burlington : Jones & Bartlett Learning.
24. Zavackis, A. (2014). *Riska novērtējums kā noziedzīga nodarījuma recidīva prognoze*. Promocijas darbs doktora grāda iegūšanai socioloģijas nozarē [tiešsaiste] [skatīts 01.09.2018.]. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4967/44769-Anvars_Zavackis_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y
25. Andrews, D. A., Bonta, J. & Wormith, J. S. (2006). *The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment*. *Crime & Delinquency*, 52 (1), 7–27.
26. Singh, J. P., Kroner, D. G., Wormith, J. S., Desmarais, S. L. & Hamilton, Z. (2018). *Handbook of Recidivism Risk/Needs Assessment Tools*. Chichester, West Sussex : Wiley Blackwell.
- 26A *Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtība* (redakcija uz 01.01.2018.) [tiešsaista] [skatīts 09.08.2018.]. Pieejams: www.likumi.lv
27. Skogan, W. G. (1999). *Victim surveys at century's end*. In: Van Dijk, J. J. M., Kaam, R. G. H. & Wemmers, (Eds.). *Caring for crime victims: selected proceedings of the Ninth International Symposium on Victimology*. Monsey : Criminal Justice Press, 41–55.
28. Tilley, N. (Eds.). (2005). *Handbook of Crime Prevention and Community Safety*. Willan Publishing.
29. McLaughlin, E. & Muncie, J. (2001). *The Sage Dictionary of Criminology*. SAGE Publication Ltd, London, Thousand Oaks, New Delhi.
30. Tusher, C. P. (2007). *Revictimization: advancing theory and method*. Georgia State University, Department of Psychology. Psychology Dissertations.
31. Noll, J. G., Horowitz, L. A., Bonanno, G. A., Trickett, P. K. & Putnam, F. W. (2003). Revictimization and self-harm in females who experienced childhood sexual abuse: result from a prospective study. *Journal of Interpersonal Violence*, 18 (12), 1452–1471.
32. Baker, L. L. & Etherington, N. A. (2017). *Links between the maltreatment of girls and later victimization*. Western Centre for Research & Education on Violence Against Women & Childer.
33. Hope, T., Bryan, J., Trickett, A. & Denise, R. O. (2001). The Phenomena of multiple victimization: the relationships between personal and property crime risk. *The British Journal of Criminology*, 41(4), 595–617.
34. Finkelhor, D., Turner, H., Hamby, S. & Ormrod, R. (2011). *Polyvictimization: children's exposure to multiple types of violence, crime, and abuse*. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
35. Garvin, M. & LeClair, S. (2013). *Polyvictims: Victims' rights enforcement as a tool to mitigate „secondary victimization” in the criminal justice system*. National Crime Victim Law Institute.

36. Doerner, W. G. & Lab, P. S. (2012). *Victimology* (6th Edition). Burlington, MA : Elsevier / Anderson Publishing Company.
37. Turvey, B. E. (2011). *Criminal profiling: An introduction to behavioral evidence analysis* (4th Edition). San Diego : Academic Press.
38. Echeburua, E., Corral, P. & Amor, P. J. (2003). *Evaluation of psychological harm in the victims of violent crime*. *Psychology in Spain*, 7 (1), 10–18.
39. Farrell, G. & Souse, W. (2001). *Repeat victimization and hot spots: the overlap and its implications for crime control and problem-orientated policing*. *Crime Prevention Studies*, 12, 221–240.
40. Kubrin, E. C. & Weitzer, R. (2003). New directions in social disorganization theory. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 40 (4), 374–402.
41. Brantingham, P. L. & Brantingham, P. J. (2008). Crime Pattern Theory. In: Wortley, R., Mazerolle, L. & Rombouts, S. (Eds.), *Environmental Criminology and Crime Analysis*, 78–93. Publishing : Cullompton, UK.
42. Gau, J. M. & Pratt, T. C. (2010). Revisiting Broken Windows Theory: Examining the Sources of the Discriminant Validity of Perceived Disorder and Crime. *Journal of Criminal Justice*, 38 (4), 748–766.
43. Osgood, D. W. & Anderson, A. L. (2004). *Unstructured socializing and rates of delinquency*. *Criminology*, 42, 519–549.
44. Law, J., Quick, M. & Chan, P. (2016). *Open area and road density as land use indicators of young offender residential allocations at the small-area level: A case study in Ontario, Canada*. *Urban Studies*, 53 (8), 1710–1726.
45. Charron, M. (2011). *Neighbourhood characteristics and the distribution of crime in Toronto, Ontario: Analysis on youth crime*. Statistics Canada and Canadian Centre for Justice Statistics : Ottawa.
46. Chamberlain, A. W. & Hipp, J. R. (2015). It's all relative: Concentrated disadvantage within and across neighborhoods and communities, and the consequences for neighborhood crime. *Journal of Criminal Justice*, 43 (6), 431–443.
47. Fitzgerald, R., Wisener, M. & Savoie, J. (2004). *Neighbourhood Characteristics and the Distribution of Crime in Winnipeg. Crime and Justice Research Paper*. Statistics Canada and Canadian Centre for Justice Statistics : Ottawa.
48. Eck, J. E. & Weisburd, D. (1995). *Crime Places in Crime Theory*, Criminal Justice Press/Willow Tree Press, Monsey, NY.
49. Fitzgerald, R., Wisener, M. & Savoie, J. (2004). *Neighbourhood Characteristics and the Distribution of Crime in Winnipeg. Crime and Justice Research Paper*. Statistics Canada and Canadian Centre for Justice Statistics : Ottawa.
50. Fitterer, J. L. & Nelson, T. A. (2015). *A review of the statistical and quantitative methods used to study alcohol-attributable crime*. *PLoS ONE*, 10 (9), 0139344.
51. Cohen, L. E. & Felson, M. (1979). *Social change and crime rate trends: a routine activity approach*. *American Sociological Review*, 44, 588–608.
52. Heilbrun, K., Yasuhara, K. & Shah, S. (2010). Violence risk assessment tools: Overview and critical analysis. In: R. K. Otto and K. S. Douglas (Eds.). *Handbook of violence risk assessment*, 1–18. New York : Taylor and Francis Group.
53. Andrade, J. (Eds.) (2009). *Handbook of Violence Risk Assessment and Treatment: New Approaches for Mental Health Professionals*. New York : Springer.

54. Kemshall, H. (2001). *Risk assessment and Management of Known Sexual and Violent Offenders: A Review of Current Issues*. Policing and Reducing Series, paper 140. London : Home Office.
55. Albuquerque, M. et al. (2013). *European Manual on Risk Assessment* [tiešsaiste] [skatīts 01.08.2018.]. Pieejams: <https://e-maria.eu/wp-content/uploads/2011/10/Manual-latest-version-light-colours.pdf>
56. Northcott, M. (12/2008). *Intimate partner violence risk assessment tools: A review*. Ottawa : Research and Statistics Division, Department of Justice, Canada [tiešsaiste] [skatīts 01.08.2017.]. Pieejams: https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/fv-vf/rr12_8/rr12_8.pdf
57. Hanson, R. K. & Morton-Bourgon, K. E. (2009). *The accuracy of recidivism risk assessments for sexual offenders: A meta-analysis of 118 prediction studies*. *Psychological Assessment*, 21, 1–21.
58. Douglas, K. & Skeem, J. (2005). *Violence risk assessment: Getting specific about being dynamic*. *Psychology, Public Policy, and Law*, 11 (3), 347–383.
59. Shapiro, D. L. & Noe, A. M. (2015). *Risk Assessment: Origins, Evolution, and Implications for Practice*. Springer.
60. Logan, C. & Johnstone, L. (Eds.) (2013). *Managing clinical risk: A guide to effective practice*. Routledge. Abingdon : Routledge.
61. Brown, M. (2011). *Family violence risk assessment: review of international research*. New Zealand Government and New Zealand Police: Wellington [tiešsaiste] [skatīts 01.03.2017.]. Pieejams: <http://www.police.govt.nz/sites/default/files/publications/2011-family-violence-risk-assessment-review-of-research.pdf>
62. Račevska, M. (2005). *Psiholoģisko testu un aptauju konstruēšana un adaptācija*. Rīga : RaKa.
63. Ministru kabineta noteikumi Nr. 161 „Kārtība, kādā novērs vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību” (redakcija uz 02.06.2017.) [tiešsaiste] [skatīts 03.04.2018.]. Pieejams: www.likumi.lv
64. Atkinson, M., Jones, M. & Lamont, E. (2007). *Multi-agency working and its implications for practice: A review of the literature* [tiešsaiste] [skatīts 05.09.2018.]. Pieejams: <https://www.nfer.ac.uk/media/2001/mad01.pdf>
65. *Multi Agency Working and Information Sharing project: Final report* (2014). Published by Home Office [tiešsaiste] [skatīts 27.01.2018.]. Pieejams: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/338875/MASH.pdf
66. Department for Child Protection and Family Support (2015). *Western Australian Family and Domestic Violence Common Risk Assessment and Risk Management Framework* (2nd Edition) [tiešsaiste] [skatīts 28.10.2017.]. Pieejams: <https://www.dcp.wa.gov.au/CrisisAndEmergency/FDV/Documents/2015/CRARMFfinalPDFAug2015.pdf>
67. Department of Human Services (2012). *Family Violence: Risk Assessment and Risk Management Framework and Practice Guides 1–3*. Victorian Government – Department of Human Services : Melbourne, Australia.
68. McCulloch, J., Maher, J., Fitz-Gibbon, K., Segrave, M. & Roffee, J. (2016). *Review of the Family Violence Risk Assessment and Risk management Framework (CRAF)*, School of Social Sciences [tiešsaiste] [skatīts 03.04.2018.]. Pieejams: https://arts.monash.edu/__data/assets/word_doc/0017/1532024/review-of-craf-final-report_word-accessible.doc

69. *Barnahus modeļa kvalitātes standarti. Starpdisciplināras un starpinstitucionālas rīcības veicināšana attiecībā uz cietušiem bērniem un vardarbības lieciniekiem* [tiešsaiste] [skatīts 29.11.2018.]. Pieejams: http://www.childrenatrisk.eu/promise/wp-content/uploads/sites/4/2018/06/LV_StandardsSummary_FINAL.pdf
70. Wood, J., Kemshall, H., Maguire, M., Hudson, K. & Mackenzie, G. (2017). *The operation and experience of Multi-Agency Public Protection Arrangements (MAPPA)*, Faculty of Health and Life Sciences De Montfort University [tiešsaiste] [skatīts 27.11.2018.]. Pieejams: <http://www.dmu.ac.uk/documents/health-and-life-sciences-documents/research/rdsolr1207.pdf>
71. *Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums* (redakcija uz 01.01.2018.) [tiešsaiste] [skatīts 01.02.2018.]. Pieejams: www.likumi.lv
72. *Bāriņtiesas likums* (redakcija uz 01.09.2017.) [tiešsaiste] [skatīts 01.02.2018.]. Pieejams: www.likumi.lv
73. *Ārstniecības likums* (redakcija uz 01.01.2018.) [tiešsaiste] [skatīts 01.02.2018.]. Pieejams: www.likumi.lv
74. *Probācijas dienesta likums* (redakcija uz 01.02.2018.) [tiešsaiste] [skatīts 01.02.2018.]. Pieejams: www.likumi.lv
75. *Ieslodzījuma vietu pārvaldes likums* (redakcija uz 01.11.2015.) [tiešsaiste] [skatīts 01.02.2018.]. Pieejams: www.likumi.lv
76. Ministry of Justice (2017). *Family Violence Risk Assessment and Management Framework: a common approach to screening, assessing and managing risk*. New Zealand Government.
77. *Likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 3. pielikums „Kritēriji miesas bojājumu smaguma pakāpes noteikšanai”* (redakcija uz 01.01.2018.) [tiešsaiste] [skatīts 01.02.2018.]. Pieejams: www.likumi.lv
78. *Bērnu tiesību aizsardzības likums* (redakcija uz 01.09.2018.) [tiešsaiste] [skatīts 01.02.2018.]. Pieejams: www.likumi.lv
79. *Civillikums* (redakcija uz 01.01.2017.) [tiešsaiste] [skatīts 01.02.2018.]. Pieejams: www.likumi.lv
80. Iratzoqui, A. & Watts, S. (2016). Longitudinal Risk for Domestic Violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 12, 1176–1193.
81. Peterson, C., Liu, Y. Merrick, M., Basile K. C. & Simon, T. R. (2019). Lifetime Number of Perpetrators and Victim-Offender Relationship Status Per U.S. Victim of Intimate. Partner, Sexual violence, or Stalking. *Journal of Interpersonal Violence*, 24.
82. *Vardarbība pret sievietēm – ES mēroga apsekojums, rezultāti īsumā*. Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra (FRA), 2014.
83. Petersson, J. & Strand, S. (2017). *Recidivism in Intimate Partner Violence Among Antisocial and Family-Only Perpetrators*. *Criminal Justice and Behavior*, 14.
84. Menard, K. S., Anderson, A. L. & Godboldt, S. M. (2009). Gender Differences in Intimate Partner Recidivism: A 5-Year Follow-Up. *Criminal Justice and Behavior: An International Journal*, 36 (1).
85. Hilton, N. Z. & Harris, G. T. (2007). Assessing risk of intimate partner violence. In: Campbell, J. C. (Eds.). *Assessing dangerousness – Violence by batterers and child abusers* (2nd Edition), 105–125. Springer Publishing Co, USA.
86. Trujillo, M. P. & Ross, S. (2008). Police response to domestic violence: making decisions about risk and risk management. *Journal of Interpersonal Violence*, 23 (4), 454–473.

87. Campbell, J., Webster, D. & Glass, N. (2009). The Danger Assessment: Validation of a Lethality Risk Assessment Instrument for Intimate Partner Femicide. *Journal of Interpersonal Violence*, 24 (4), 653–674.
88. Klein, A. (2009). *Practical Implication of Current Domestic Violence Research: For Law Enforcement, Prosecutors and Judges*. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, NCJ 225722.
89. Campbell, J. C., Webster, D., Koziol-McLain, J., Block, C. R., Campbell, D., Curry, M., Gary, F., McFarlane, J., Sachs, C., Sharps, P., Ulrich, Y. & Wilt, S. A. (2003). *Assessing risk factors for intimate partner homicide*. *National Institute of Justice Journal*, 250, 4–19.
90. Agar, S. E. *Manual for the Child Abuse Risk Evaluation (CARE)*. Professional Quidelines for Assessing Risk of Physical Child Abuse and Neglect, Simon Fraser University [tiešsaiste] [skatīts 03.01.2017.]. Pieejams: http://sifer.no/files/CARE_Manual.pdf
91. Jung, S. & Buro, K. (2016). *Appraising Risk for Intimate Partner Violence in a Police Context*. *Criminal Justice and Behavior*, 44 (2), 240–260.
92. Hanson, R. K., Helmus, L. & Bourgon, G. (2007). *Validity of Risk Assessments for Intimate Partner Violence - A Meta Analysis*, Public Safety Canada.
93. Kropp, P. R. (2008). *Intimate Partner Violence Risk Assessment and Management*. *Violence and Victims*, 23 (2).
94. *Ieroču un speciālo līdzekļu aprites likums* (redakcija uz 01.01.2017.) [tiešsaiste] [skatīts 01.02.2018.]. Pieejams: www.likumi.lv
95. Van Bruggen, L., Runtz, M. & Kadlec, H. (2006). *Sexual revictimization: the role of sexual self-esteem and dysfunctional sexual behaviors*. *Child Matreatment*, 11 (2), 131–145.
96. Pittenger, L. S., Huit, T. Z. & Hansen, D. J. (2016). *Applying ecological systems theory to sexual revictimization of youth: A review with implications for research and practice*. *Aggression and Violent Behavior*, 26, 35–45.
97. Hanson, R. K. & Bussiere, M. T. (1998). Predicting relapse: A meta-analysis of sexual offender recidivism studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66, 348–362.
98. Hanson, R. K. & Morton-Bourgon, K. E. (2005). The characteristics of persistent sexual offenders: A meta-analysis of recidivism studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73, 1154–1163.
99. *Pētījums: recidīva rādītāji personām, kas notiesātas par dzimumnozieguma izdarīšanu*. Valsts probācijas dienests [tiešsaiste] [skatīts 07.12.2017.]. Pieejams: https://www.vpd.gov.lv/upload/petijumi/dzimumnoziedznieki_petijumaRezultati_2014.pdf
100. Brown, S., Brady, G., Franklin, A., Bradley, L., Kerrigan, N. & Sealey, C. (2016). *Child Sexual Abuse and Exploitation: Understanding Risk and Vulnerability*. Coventry University.
101. Boer, D. R., Hart, S. D., Kropp, P. R. & Webster, C. D. (1997). *Manual for the Sexual Violence Risk-20. Professional guidelines for assessing risk of sexual violence*. Vancouver: Institute against Family Violence.
102. Greathouse, S. M., Saunders, J., Matthews, M., Keller, K. M. & Miller, L. L. (2015). *A Review of the literature on sexual assault perpetrator characteristics and behaviors*. RAND Corporation.
103. Hanson, R. K., Harris, A. J., Scott, T. L. & Helmus, L. (2007). *Assessing the risk of sexual offenders on community supervision: The Dynamic Supervision Project*. User Report, Corrections Research, Ottawa : Public Safety Canada.
104. *Kriminālā statistika par 2017. gadu*. Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs [tiešsaiste] [skatīts 12.08.2018.]. Pieejams: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109>

105. Eurostat. *Crime statistics* [tiešsaiste] [skatīts 12.08.2018.]. Pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Crime_statistics#Car_thefts_down_by_36_25_between_2008_and_201
106. *Ieslodzīto statistika 2017. gadā* [tiešsaiste] [skatīts 16.08.2018.]. Pieejams: http://www.ievp.gov.lv/images/stories/stat/statistika/ieslodzijuma_vietu_parvaldes_publicejama_statistika_2018.docx.pdf
107. Sian, N., Povey, D., Walker, A. & Kershaw, C. (2005). *Crime in England and Wales 2004/2005*. Home Office, Home Office Statistical Bulletin [tiešsaiste] [skatīts 05.07.2018.]. Pieejams: http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/home_office_crime_21_09_05.pdf
108. Pease, K. (1998). *Repeat Victimization: Taking Stock. Crime Detection and Prevention Series Paper 90*. London : The Home Office.
109. Groff, E. R. & Taniguchi, T. A. (2018). *Micro-Level Policing for Preventing Near Repeat Residential Burglary. Monography (Technical Report)*. Police Foundation, Temple University & RTI International [tiešsaiste] [skatīts 16.06.2018.]. Pieejams: <https://www.policefoundation.org/wp-content/uploads/2018/07/1.-2012-IJ-CX-0039-TECHNICAL-REPORT.pdf>
110. Frank, R. (2012). Estimating the true rate of repeat victimization from police recorded crime data: A study of burglary in Metro Vancouver. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 54 (4), 481–494.
111. Farrell, G. (2011). Progress and prospects in the prevention of repeat victimization. In: Tilley, N. (Eds.). *Handbook of crime prevention and community safety*. New York : Routledge, 143–170.
112. Eck, J. E., Clarke, R. V. & Guerette, R. T. (2007). Risky facilities: Crime concentration in homogenous sets of establishments and facilities. In: Farrell, G., Bowers, K. J., Johnson, S. D. & Townsley, M. (Eds.). *Imagination for crime prevention: Essays in honour of ken Pease*. Monsey : Criminal Justice Press, 225–264.
113. Pease, K. & Tseloni, A. (2014). *Using Modeling to Predict and Prevent Victimization*. Springer.
114. Eck, J. E., Clarke, R. V. & Guerette, R. T. (2007). Risky facilities: Crime concentration in homogenous sets of establishments and facilities. In: Farrell, G., Bowers, K. J., Johnson, S. D. & Townsley, M. (Eds.). *Imagination for crime prevention: Essays in honour of ken Pease*. Monsey : Criminal Justice Press, 225–264.
115. Cozens, P. & Saville, G. (2005). *Crime Prevention through Environmental Design (CPTED): A Review and Modern Bibliography*. *Property Management*, 23 (5), 328–356.
116. Wang, F. & Minor W. W. (2002). *Where the jobs are: employment access and crime patterns in Cleveland*. *Annals of the American Association of Geographer*, 92 (3), 435–450.
117. Beavon, D. J. K., Brantingham, P. L. & Brantingham, P. J. (1994). *The influence of street networks on the patterning of property offenses* [tiešsaiste] [skatīts 05.07.2018.]. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/239834739_The_influence_of_street_networks_on_the_patterning_of_property_offenses
118. Levy, M. P. & Tartaro, C. (2010). Repeat Victimization: A study of auto theft in Atlantic City using the WALLS variables to measure environmental indicators. *Criminal Justice Policy Review*, 21(3), 296–318.
119. Morgan, F. & Walter, C. (2001). *The South Australian Residential Break and Enter Pilot Project Evaluation Report*. Adelaide : South Australian Attorney-General's Department, Crime Prevention Unit.

120. Shaw, M. & Pease, K. (2000). Research on Repeat Victimization in Scotland. *Crime and Criminal Justice Finding 44*. Edinburg : Scottish Executive Central Research Unit.
121. Crowe, T. D. (2000). *Crime Prevention Through Environmental Design* (2nd Edition). National Crime Prevention Institute.
122. Van Reemst, L., Fischer, T. F. C. & Van Dongen, J. D. M. (2013). *Risk factors for repeat victimization: A literature scan*. Research and Documentation Centre (WODC), Ministry of Security and Justice.
123. Johnson S. D., Birks, D., McLaughlin, L. & Bowers, K. (2007). *Prospective Mapping in Operational Context* [tiešsaiste] [skatīts 12.06.2018.]. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/263851243_Prospective_Mapping_in_Operational_Context
124. *European Standardisation Network (CEN) (2007)*. Prevention of crime – Urban planning and building design. Tehnical report, Managment centre, Brussels.
125. Engstrom, A. & Olsson, M. E. (2015). *Fine-grained analysis of security threat in large urban environments* [tiešsaiste] [skatīts 25.05.2018.]. Pieejams: http://project.cityrisks.eu/wp-content/uploads/deliverables/CityRisks_D2.3-Fine-grained-analysis-of-security-threats-in-large-urban-environments.pdf
126. Caplan, J. M. & Kennedy, L. W. (2011). *Risk Terrain Modeling Compendium*. Rutgers center on Public Security [tiešsaiste] [skatīts 25.05.2018.]. Pieejams: http://www.rutgerscps.org/uploads/2/7/3/7/27370595/riskterrainmodelingcompendium_caplankennedy2011.pdf
127. Levalds, A., Sibula, J. J., Prāsa, M., Kleina, M., Lehtovuri, P., Somerens, P., Vikma, T. & Pāvers, T. (2015). *CPTED rokasgrāmata policistiem* [tiešsaiste] [skatīts 12.12.2017.]. Pieejams: https://planeerimine.ee/static/sites/2/cpted_m_lv.pdf
128. Cozens, P. M., Saville, G. & Hillier, D. (2005). *Crime prevention through environmental design (CPTED): a review and modern bibliography*. Property Management, 23 (5), 328–356.
129. Clarke, R. V. G. (1980). „Situational” crime prevention: Theory and practice. *The British Journal of Criminology*, 20, 136–147.
130. Eck, J. E. & Spelman, W. (1997). *Problem-Solving: Problem-Oriented Policing in Newport News*. National Institute of Justice [tiešsaiste] [skatīts 18.07.2018.]. Pieejams: <https://www.ncjrs.gov/App/Publications/abstract.aspx?ID=111964>
131. Ratcliffe, H. J. (2004). *The Hotspot Matrix: A framework for the spatio-temporal targeting of crime reduction*. *Police Practice and Research*, 5 (1), 5–23.
132. *Ministru kabineta noteikumi Nr. 545 „Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā”* (redakcija uz 02.09.2017.) [tiešsaiste] [skatīts 09.09.2018.]. Pieejams: www.likumi.lv